

1981/2.

BARANYAI MŰVELŐDÉS

A TÖRTÉNETI VÁROSMAG ...

GYAKRABBAN KELL FELÚJÍTANI ISMERETEINKET

A KI NEM MONDOTT KÖVETKEZTETÉSEK
MEGGYŐZŐDÉST FORMÁLÓ EREJE ...

TÁRSADALOMFEJLŐDÉSUNK PROBLÉMÁINAK
MÉLYEBB MEGÉRTÉSE

**A Baranya megyei
Tanács V. B.
művelődésügyi osztálya
kiadványa**

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

Antal Gyula
Dr. Andrásfalvy Bertalan
Bóna Ernőné
Mezei József
Pirisi Jánosné
Schenk János
Újvári Jenő
Dr. Vargha Károly
Dr. Vastagh Zoltán
Dr. Tóth Tibor

Szerkesztik:

Brandstätter György főszerkesztő
Dr. Bárdy László
Kígyós Sándor
Lippenszky István
Molnár G. Judit
Dr. Szita László

A kiadásért felel:

Bernics Ferenc

A szerkesztőség címe:

Baranya megyei Tanács V. B.
művelődésügyi osztálya
7601 Pécs, Pf.: 121.

ISSN 0133-350 X

MUNKATÁRSÁK

Erdődy Gyula megyei levéltáros, Pécs
Dr. Erdősi Ferencné főiskolai adjunktus,
Pécs
Dr. Fischer Ernő főiskolai tanszékvezető ta-
nár, Pécs
Dr. Hanák Péter, az MTA Történettudomá-
nyi Intézet osztályvezetője, Budapest
Dr. Havasi János újságíró, Pécs
Dr. Harsányi István tudományos kutató,
Budapest
Dr. Kamarás Károly megyei munkaügyi
osztályvezető, Pécs
Dr. Kiss Géza főiskolai docens, Pécs
Krisztián Béla megyei nevelési felügyelő,
Pécs
Pirisi Jánosné, a Baranya megyei Pedagógus
Továbbképzési Intézet igazgatója, Pécs
G. Sándor Mária régész, Budapest
Surján Miklós megyei könyvtárigazgató-
helyettes, Pécs
Szakács Sándor könyvtáros, Pécs
B. Temesy Tünde, a Baranya megyei Ped-
agógus Továbbképzési Intézet pedagógiai
munkatársa, Pécs
Török László, a Pécsi Vasas Ipari Szövetke-
zet elnöke, Pécs
Vargha Dezső megyei levéltáros, Pécs
Vonyó József főiskolai adjunktus, Pécs

Fotó

A komlói cigánygyermek szakkörének
munkáiból. Szakkörvezető: Koltai Magdolna

BARANYAI MŰVELŐDÉS

A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS ÉS A KÉPZÉS EGYES KÉRDÉSEI

„...gyakrabban kell felújítani ismeretanyagainkat...”

Az oktatás szerepe az eltelt években a közgazdászok érdeklődési körének egyik sarkalatos pontjává vált, felmérve, hogy a magyar népgazdaság helyzetének alakulását az elkövetkező években döntő mértékben befolyásolja, hogy szellemi kapacitásainkat milyen mértékben hasznosítjuk. Az oktatással, képzéssel szemben olyan elvárások vannak, amelyek a munkaerő minőségi jellemzőit fejlesztik, a munkaerő szakmai mobilitását elősegítik. A cikk keretében rövid áttekintést adunk a gazdaság és a képzés sajátos hazai problémáiról, az elmúlt harminc év fő tendenciáit kiemelve, és ebből levezetve jelen feladatainkat.

*

„...eddig gazdasági értékrendünkben – nagyjából szükségszerűen – a gazdaságfejlődéstől függött a képzés fejlesztése. A jövőben azonban gazdaság és képzés kölcsönös meghatározottsága értékrendünkben megfordulhat, és a képzés fejlesztése határozhatja meg a gazdaságfejlődést.”¹

A képzés, az oktatás és a gazdaság közötti kapcsolat rendkívül sokrétű, számszerű kifejezése pedig nem minden esetben fejezi ki a tényleges belső, tartalmi összefüggéseket. A kölcsönhatás tendenciájában meghatározható, felvázolható, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés melyik szakasza miként hat a szellemi és fizikai munkára, egymáshoz viszonyított arányára, tartalmi jellemzőire. Egyértelműen elfogadott álláspont, hogy a technikai fejlődés és annak a munka tartalmára gyakorolt hatása determinálja az ismeretanyagokat. Ez a determináció azonban ellentétes tendenciák felszínre kerülésével érvényesül.²

Az ipari forradalom koncentráta a tőkét és a munkaerőt, ezzel párhuzamosan azonban megbontotta a munkafolyamatok egységét. A technikai fejlődés lehetővé tette az egyes részműveletek géppel történő helyettesítését, a kézi munka kiváltását. A gépeket kiszolgáló munka szakmai tartalma alacsonyabb szintű a kézműves munkánál. Nem igényli a tényleges vertikum szakmai áttekintését, speciális, részismeretek birtokában rövid idejű betanítás után elvégezhető a munkafeladat. A munkások szakmai tudása szűkül, ugyanakkor munkakörük ellátásához a szakmai ismeretanyagokon kívül egyéb ismeretanyagokat is el kell sajátítani (pl. gépkezelés). A tudományos-technikai haladás a munkaerővel szemben folyamatosan más és más képzettségi igényrel lép fel. Megindul az ember-gép „egyesítése” a munkafolyamatban, az automatizálásban ismét egyesül az elemeire bontott munka. A gazdasági fejlődés a technikai haladás alapvetően változtatja meg a termelés munkahelystruktúráját és ezen keresztül a szakmastruktúrát. Minél intenzívebb e fejlődés, annál erősebb a mobilitási kényszer. A fejlődésben nem elégséges csupán a gépi,

a technikai, a technológiai váltások biztosítása, azt nyomon kell követni a szakmai ismeretanyagok bővülésének, az adaptációs készségnek. Egy pont után már a beruházásokon keresztül megvalósuló technikai fejlesztés nem biztosítja a befektetésekkel arányos gazdasági növekedést, ha a képzés nem biztosítja az alkalmazás szellemi feltételeit.

A gazdasági fejlődéssel párhuzamosan változik a népgazdaság szakember-szükséglete, valamint egyes szakmák ismeretanyaga. A gazdasági-technikai fejlődés állandóan újabb és újabb követelményeket támaszt a képzéssel szemben. Ez egyrészt az oktatás szerkezetének és intézményrendszerének, másrészt tartalmának változását, az igényekkel történő párhuzamos összehangolását követeli meg.³ Ahogy erre kiinduló gondolatsorunkban utaltunk, ez a kölcsönhatás a magyar gazdaságban is fennállt az eddigiek során. A jövőben azonban a determináltság eredője megváltozik, előtérbe kerül a képzés szerepe.

Az eltelt évek során a gazdálkodás hatékonysági kritériumai alapján a nagyüzem, a nagyvállalat és az ezzel párosuló „nagysorozat”, vagy tömeggyártás fölénye és létjogosultsága nyert bizonyítást.⁴

Magyarországon ennek sajátos hátteret adott a szocialista nagyipar létrehozása, az ipari bázis kiépítése. A szocialista ipari bázis megteremtése és a nagyüzemek létrejötte több oldalról befolyásolta hazánkban az életkörülményeket és a foglalkoztatási struktúrát. A szakképzés oldaláról megközelítve az alábbi két fő jelentéget kell kiemelnünk:

- megváltozott az ország foglalkoztatási struktúrája, nőtt és dominánssá vált az ipari foglalkoztatottság;
- a felgyorsítva lezajló társadalmi mobilitás következtében szakképzetlen munkaerővel töltődött fel az ipar.

A magyar gazdaságban tulajdonképpen az ötvenes években zajlott le az ipari forradalom a termelési eszközök, a munkaerő és a tevékenységek koncentrációjával. Az ipari fejlesztések azonban döntően jelentősebb technikai fejlesztések nélkül történtek. A mezőgazdaságból átáramlott munkaerő rövid betanítás után így ipari munkás lett kellő alapú szakképzettség, szakmai háttér nélkül. A nagyüzemi tömegszerű termelés, a technikai fejlesztés hiánya nem váltotta ki a szakmai képzési, vagy továbbképzési igényt sem. A népgazdaság extenzív növekedési periódusában egyértelműen bizonyított volt a nagyvállalat fölénye a kisvállalattal szemben. Itt a nagyüzem a modern technika hordozója, hajtóereje a fejlődésnek és a termelékenység legmagasabb fokát biztosítja. Mindez megoldható anélkül, hogy a gyorsan bővülő ipari foglalkoztatást a szakképzetlenség korlátozná. Ha nincs technikai fejlesztés, nem szükséges az ismeretanyagokat sem bővíteni.

A gazdasági növekedés forrását és egyben korlátját is ebben a növekedési típusban a foglalkoztatás szélesítésének, bővíthetőségének lehetősége képezi. Amennyiben a munkaerő-tartalékok a demográfiai munkaerő-forrásra zsugorodnak, a gazdasági növekedés technikai fejlesztés nélkül lelassul, majd stagnál. Az extenzív gazdasági növekedés tehát lehetővé teszi, hogy a munkaerő szellemi reprodukció nélkül hosszabb időszakon át részt vegyen a társadalmi termelésben. Ez egyben oda is vezet, hogy az ismeretanyagok szinte munkaköri szintre specializálódnak. Mindezek együttes hatásaként a 70-es évekre kialakult szakmunkásgárda gerincét az általános alapképzés és a szakma teljes áttekintő képességének hiánya jellemezte. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez a gazdasági növekedés – ezen belül is elsősorban az ipar – sajátosságaira vezethető vissza.

A nagyvállalat gazdálkodási és szervezeti fölénye a kisüzemekkel szemben csak akkor egyértelmű, ha standard a termékstruktúra és tömeg- vagy nagysorozat

gyártása folyik. Természetszerűleg minden fogyasztási cikk, vagy termelési eszköz előállítása nem történhet ezen kritériumok alapján. A fogyasztás volumene és gáyorisága behatárolja a termelési igényeket. Külön kell kezelnünk ebből a szempontból a szolgáltatásokat, amelyek a szervezeti nagyságok, formák és a szakmaismeret szempontjából is jelentősen különböznek a nagyüzemi sajátosságoktól.

Az 1960-as évek végére a magyar gazdaságban az extenzív fejlődés forrásai kimerültek, a gazdaság minőségi váltás elé került. A növekedés intenzív szakaszára történő áttérés szükségszerűvé tette, hogy a viszonylag alacsony képzettségű munkacérot igénylő tömegtermelésről mindinkább a kvalifikált munkát, szellemi tőkét magában foglaló termékek gyártása felé kell orientálódnunk. A beruházások, a fejlesztések már nem munkahely-teremtésre kell, hogy létrejöjjenek, hanem elsődlegesen a már meglévők technikai színvonalának emelésére.⁵ A piaci mechanizmus erősödése felszínre hozta a kockázatvállalás, a rugalmas alkalmazkodás szükségességét. Előretört a speciális és változékony igények gyors kielégítésének a követelménye. Mindez az egyedi és kis sorozatú termelés igényét hozta előtérbe. A magyar gazdaság azonban nem rendelkezett kis- és középvállalatokkal. A termelési volumen növelése mellett a kis- és középüzemekre hárul az a feladat, hogy a nagyüzemi körülmények között gazdaságosan nem gyártható cikkeket termeljenek. Ezen gazdálkodási szervezeti formákban kell megoldani pl. a divátváltozások gyors követését, a magas minőségű, kis sorozatban gyártható termékek előállítását.

A megváltozott gazdasági körülmények változó vállalati magatartásokat igényelnek. A piaci igényekhez történő rugalmas alkalmazkodási követelmény maga után vonja a rendelkezésre álló termelési tényezők konvertálását, az új megszerzésének és alkalmazásának igényét és lehetőségét.

A magyar népgazdaság a 70-es években jutott el a tudományos-technikai forradalom társadalomátalakító korszakába. A tudomány behatol a termelő erőkhöz, átalakítja azokat, hat az ember és a gép egyesülésére, a munkafolyamatokra. Az automatizált, magasan gépesített munkafolyamatokban a munkás monoton munkavégzése megszűnik, a teljes folyamat ismerete és áttekintése szükséges speciális részismeretanyagok helyett. A társadalmi munkamegosztás fejlődése alakítja ki a szakmákat és ezen szakmák szükséges ismeretanyagát. A gazdaság fejlődésével, változásával változnak a szakmák és a szakmastruktúra. A képzés teszi lehetővé, hogy a szakmai ismeretanyag-változásnak a munkaerő megfeleljen. A képzés így egyre jelentősebb súllyal bír a munkaerő mobilitási képességének kifejlesztésében és szinten tartásában.⁶

A tudományos-technikai forradalom által felgyorsított technikai fejlődés napról napra újabb és újabb ismeretanyag-halmazzal hat a termelő folyamatokra, a gazdaságra. A felgyorsult fejlődés velejárója, hogy bizonyos ismeretek a gazdaságban használhatatlanná válnak, a kontinuitás biztosítása viszont új ismeretek elsajátítását teszi szükségessé. Ezek az új ismeretek az elhalóban levő képzettségek talaján dialektikusan jönnek létre, azokat megszüntetve, magasabb szinten újratervezve. A társadalmi munkamegosztásban való részvétel megköveteli a gyors szellemi váltásokat, az aktív életpályán belül többször is újra kell termelni a szellemi potenciált.

A fejlődés, a termelés, az irányítás területén napról napra újabb és újabb feladatokat, problémákat állít az emberek elé. A fejlődés állította problémák megoldása, az azokon történő „továbblépés” társadalmilag csak akkor biztosítható, ha a gazdaságban foglalkoztatottak széles körű, jól megalapozott, általános képzettséggel rendelkeznek.

Magas szintű általános és szakmai alapképzettség mellett lehetséges csak megvalósítani az új gyors elsajátítását, a speciális ismeretanyagok alkalmazását.

Hazánk gazdaságában lezajló változások változtatási igénnyel lépnek fel a képzéssel szemben is. Míg a szocialista nagyipar létrehozása időszakában, és az ezt követő extenzív fejlődési periódusban a társadalmi munkamegosztásba történő beilleszkedés és részvétel elégséges feltétele volt egy-egy részterület ismeretanyagának birtoklása. A „relatív” változatlanóság behatárolta, specializálta munkaköri szintre azt a szakmai ismeretanyagot, amellyel pályát lehetett kezdeni, s amellyel – a gyakorlat rutinjával ötvözve – az aktív kort le lehetett zárni. A tudományos-technikai forradalom beköszöntésével – az intenzív növekedési pályára történő átállással – megjelenik a munkaerő szellemi alkalmazkodó képességének az igénye. Ma már arra kell felkészülnünk, hogy egy-egy aktív életpálya alatt egyre gyakrabban kell felújítani ismeretanyagainkat, a pályakezdés „szellemi tőkéje” viszonylag rövid idő alatt elavult ismeretté válik. Megfordult tehát a képzéssel szembeni gazdasági elvárás. Nem túlaprózott, egy-egy részterületet speciálisan ismerő szakember-kibocsátásra van igény, hanem széles áttekintő képességű, magas szintű, könnyen konvertálható, általános és szakmai intelligenciával rendelkező dolgozókra.

A fentiekre munkaerőgazdálkodásunkban napjainkban már számos országos és megyei példa található. Az országos tendenciák közül hadd említsük ismét meg a kis- és középüzemek hiányát az elmúlt időszakban, illetve intenzív fejlesztési igényüket. Amennyiben a kis- és középüzemek be akarják tölteni a gazdaságban, a társadalmi munkamegosztásban rájuk háruló szerepet, meg akarnak felelni a velük szembeni elvárásoknak, változtatniuk kell a hagyományos nagyüzemi munkakörök szakmai ismeretigényén. Olyan képzettségű szakemberekre van szükségük, amelyek innovációs képessége megteremti a feltételét a gyors és hatékony piaci alkalmazkodás, a versenyképes vállalati magatartás kialakításának. A megváltozott beruházáspolitikára rendkívül rövid reakciós időt hagyva, új helyzetbe hozta az építőipart is. A kivitelezői kapacitás háttérbe kerülésével a karbantartó, állagmegóvó tevékenység került előtérbe. Ez megyénkben is érezteti hatását. A kivitelezés mellett az építőipari kapacitás jelentős hányadát fogja lekötni a pécsi belvárosi rekonstrukció. A termelési struktúrában bekövetkezett változás megváltoztatja a szakmastruktúra igényét is. A nagyüzemi panellakás-építéssel szemben a hagyományos építőipari szakmák iránti igény nő. Míg az előző speciális rész-ismeretanyaggal igényelt nagyüzemi szervezeti keretekben, az utóbbi a kőműves szakma teljes ismeretanyagát elvárja. Ha valaki csak a „házigyári” építőipari szakismeretekkel rendelkezik, építőipari szakmunkásként az egyik évről a másikra bekövetkező termelési profilváltozás megoldhatatlan szakmai feladatok elé állítja. Ezzel a gonddal foglalkozunk többek közt a belvárosi rekonsrukció kapcsán, hisz hiába áll rendelkezésre a szükséges eszközmennyiség, ha a jelenlegi munkaerőállomány szakmai képzettsége nem biztosítja a végrehajtást.

Ezek a problémák megkérdőjelezzik képzési rendszerünk helyességét is. A képzéssel szembeni elvárásokat talán J. Fournier szavai összegezik a legtalálóbban.⁸ „A modern társadalomnak nem csupán a képzés bővítésére van szüksége, hanem más képzést, oktatást kell megvalósítania, olyat, amelyet a hagyományos oktatási rendszerek nem tudnak biztosítani. Napjaink ez irányú problémái inkább a szükségletek minőségi fejlődésével kapcsolatosak és kevésbé a mennyiségi szempontokkal. Korunk társadalma gyorsan változó, és e változások intenzitása az elkövetkező időszakban csak erősödik. A túlzottan specializált ismeretek helyett az oktatásnak egyre inkább olyan képességeket kell kialakítania a tanulóknak, amelyek révén a mozgásban levő környezetbe könnyen be tudnak illeszkedni, a társadalmi-gazdasági élet egymást követő szakaszait fel tudják építeni, reagálni tudnak előre nem látott eseményekre. Fontos, hogy az oktatás gondolkodási rendszereket adjon, és felkeltse az érdeklődést a tudományok egyre irányuló eredményei iránt.”

A gazdaság munkaerő-igénye és az oktatás, képzés struktúrája, tartalma közötti összefüggés tehát egyértelműen bizonyítható. Az összefüggés felismerése azonban önmagában nem jelenti az igények kielégítését. Az oktatást kettős megközelítésben szokták értelmezni:⁹

- mint az általános műveltség átadója, a személyiség fejlesztője;
- mint azoknak az ismereteknek a hordozója, amely a társadalmi munkamegosztásba történő beilleszkedést lehetővé teszik.

Az oktatást az első megközelítésben felfoghatjuk „fogyasztásként”, a második megközelítésben „beruházásként”, mint egyetlen értékalkotónak, az emberi munkaerő előállítójaként. Az oktatás tehát egyben munkaerő újratermelő funkciót is betölt. A munkaerőszükségleti terveket az oktatás tervezésével párhuzamosan kell elkészíteni. Az eddigi során az oktatástervezésben a struktúrára helyeztük a fő hangsúlyt, azaz alapvetően „mennyiségi” jellegű szemléleti mód dominált. Az oktatástervezéssel kapcsolatos új elvárások nem jelentik az eddigi struktúrakonceptiók másodrendű kezelését. Arról van szó csupán, hogy új, minőségi elemekkel kell bővítenünk oktatástervezési munkánkat. A tervezőmunkát olyan tartalommal kell megtöltenünk, amely biztosítja a népgazdaság fejlődése és a szakember-ellátottság, képzettségi színvonal közötti összhangot, a rendelkezésre álló munkaerő képességeinek leghatékonyabb kifejlesztését és felhasználását.

Irodalom

1. Berend T. Iván: Öt előadás gazdaságról és oktatásról. (Magvető, 1978.) – 2. Timár János: Munkagazdaságtan III. (Tankönyvkiadó, Bpest, 1980.) – 3. Timár János: A szakmunkaerő-szükséglet és az oktatás tervezésének kapcsolatai. (Közgazd. Szemle, 1977. 6. szám.) – 4.–5. Révész Gábor: Iparunk vállalat- és üzemméret szerinti szerkezete. (Gazdaság, 1978. 3. szám.) – 6. Olajos Árpád: Szakképzés és foglalkoztatás. (KJK. Budapest, 1978.) – 7. V. G. Afanaszjev: Irányítás, képzés – tudományos-technikai forradalom. (Kossuth, Bpest, 1973.) – 8. J. Fournier: Politique de l'éducation. Editions du Serie. (Paris, 1971. 26. old.) 9. Timár János: Szakmunkaerő-szükséglet és oktatás-tervezés (Közgazdasági Szemle: 1966./6. szám.)

MŰSZAKI-TECHNIKAI ELŐREHALADÁSUNK SZEMÉLYI FELTÉTELEI

„... a műszaki pályák elvesztették korábbi vonzerejüket ...”

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) közel-múltban foglalkozott – a kormány felkérésére – a fejlesztéssel összefüggésben, a műszaki értelmiség helyzetével. A szövetség legkülönbözőbb fórumain elhangzott viták alapján állítottuk össze az anyagot és ajánlásként megküldtük a Minisztertanács elnökének és az Országgyűlés Ipari Bizottságának.

Tájékoztató jelleggel megyei szövetségünk végrehajtó bizottsági ülésén is napirendre került ez a téma. Műszaki értelmiségünk a megállapításokkal, a javaslatokkal egyetértett, s kész a feladatok végrehajtására, azonban a cselekvéshez szükséges körülmények biztosítására szükség van.

Meggyőződésünk, hogy hazánkban megvannak a mozgósítható erők, a gazdaságunk néhány év alatt egyensúlyba hozható. Ennek döntő feltétele a műszaki fejlődés.

Viszonylagos műszaki elmaradottságunknak számos oka van.

Nem tudtunk kialakítani olyan gazdasági környezetet, érdekeltégi rendszert, amely kellően ösztönözte volna a műszaki fejlődést. Nem csupán fejlődésünk extenzív szakaszában – ez még magyarázható lenne –, hanem a mai napig sem. Hátrányunk ledolgozása különösen nehézé vált azért, hogy néhány ma döntőnek számító iparágban olyan rohamos volt a fejlődés, hogy a gyártmányok és technológiák egy pár év elmúltával a világpiacon már elavultnak számítanak. (Pl.: elektronika.)

Szűk bázisú országunkban ezt a hátrányt elsősorban a szocialista integráció bővítésével lehetne ellensúlyozni, ami azonban csak igen lassan halad előre. Hozzá kell tenni ehhez, hogy a fejlett ipari országokban a mostani recessziós periódus várhatóan együtt jár egy széles körű innovációs folyamattal, az ipari technológiai színvonal további jelentős emelkedésével. Ez a tendencia tovább fogja nehezíteni versenyképességünk javítását. Ezért is logikus, hogy a terv – miközben reális módon nem számol a gazdaságunkra ható külső körülményeink javulásával – feltétlen követelményként emeli ki az előre nem látható helyzetváltozásokhoz való gyors, rugalmas alkalmazkodás képességét.

A műszaki fejlődés meggyorsításában épp úgy, mint egyéb céljaink megvalósításában fokozódott az emberi tényezők szerepe. Néhány általunk meghatározóan fontosnak tartott személyi feltétel:

Hathatósabb káderpolitika, jobb kiválasztási gyakorlat szükséges. Vissza kell szorítani a különböző eredetű kontraszelektációs hatásokat. Csak úgy lehet biztosítani a növekvő feladatok ellátását, ha a rátermett fiatalabb szakembereket az irá-

nyitás minden szintjén az eddigénél jobban bevonjuk a vezetésbe. A kiválasztás feltétele az eddig végzett munka hatékonysága legyen. Nem hivatalnok típusú, hanem kezdeményező, a kockázatot is vállaló vezetőkre, valamint ezek támogatására, nagyobb megbecsülésére van szükség.

A technikai haladás végső soron a műszaki értelmiség munkájának eredményességén múlik.

Szakembereink többségét a szakma szeretete és a tenni akarás jellemzi – ezt példázza az MTESZ keretében kifejtett széles körű társadalmi tevékenység is –, de ma sok körülmény gátolja szellemi erőforrásaink hasznosítását. A műszaki értelmiség nagy részénél elbizonytalanodás, kedvtelenség tapasztalható. Nagyon figyelemre méltó, hogy a gondokat, aggályokat legélesebben azok teszik szavá, akik több évtizede a termelés első vonalában harcolnak. Azonosultak célkitűzéseinkkel és mint szakemberek, vezetők, nagy érdemeket szereztek az építő munkában. Felelősséggel és mélységes aggodalommal sorolják a nyugtalanító jelenségeket.

Bár a vezető politikusok megnyilvánulásai és a sajtó, rádió, a tv is elég gyakran hangsúlyozzák az értelmiség, ezen belül a műszaki, agrár és természettudományos értelmiségiék fontos szerepét, szakembereink a mindennapi életben nem nagyon érzik a társadalom erkölcsi, anyagi megbecsülését. A műszaki pályák az ifjúság szemében elvesztették korábbi vonzóerejüket. A munkáscsaládok tehetséges gyermekei is mind kevésbé törekednek a műszaki egyetemekre, hogy ott öt évi tanulás után, diplomával a kezükben sok vonatkozásban kisebb eséllyel kezdjék pályájukat, mintha más, könnyebb szakmát választanak.

A műszaki egyetemek legtöbb karán ma már olyan alacsony a mérce, amelynek alapján felveszik a jelentkezőket, hogy ez a legnagyobb aggályokra ad okot az utánpótlás átlagos színvonalát illetően. Javasoljuk – legalább is egyelőre – ott, ahol a körülmények indokolják, a felvételi létszám csökkentését.

Műszaki szakembereink hátrányos megkülönböztetést éreznek, mert mint – nem közvetlen termelők – számos kedvezményben (lakáselosztás, óvodai, bölcsődei férőhelyek stb.) nem részesülhetnek. Olyan feltételeket, légkört és lehetőséget kell teremteni szakembereink számára, hogy előmenetelüket, az „átlagból való kiemelkedésüket” abban lássák, hogy a munkahelyi feladataik legjobb elvégzésére összpontosítsák minden képességüket, erejüket. Ne a munkaköri feladatokon kívül, sok esetben azoknak a rovására törekedjenek nagyobb jövedelmet elérni. Nincs kellő – főként minőségi – utánpótlás azokban a műszaki munkakörökben, amelyeknek ellátása kifejezett rátermettséget, hosszú gyakorlatot, szakmai tapasztalatot, felelősségvállalást – és ezek mellett még bizonyos konfliktus – tűrő képességet is kíván. Számos fontos területen nincs elég konstruktőr, technológus, mérnök, s ez éppen a vesényképességünk szempontjából a legnagyobb mértékben aggályos. Ugyanakkor mérnökeink igen nagy hányada úgy látja, hogy nem képzettségének megfelelően foglalkoztatják. Ezért sem látja eléggé célját, értelmét munkájának.

A mérnökök nagyon gyakran valóban olyan munkát végeznek, amelyet sokkal alacsonyabb képzettséggel is el lehet látni. Nincs egészséges arány a különböző típusú, illetve képzettségű műszaki szakemberek létszáma között (okl. mérnök – üzemmérnök – technikus). Különösen hiányoznak a technikusok. Ma már úgy tűnik, hogy nem vált be az az elgondolás, amelynek alapján tíz évvel ezelőtt megszüntették a technikusképzést és helyette a szakközépiskolát végzettek utólagos „technikussá minősítését” vezették be.

Ugyancsak a problémakörbe tartozik, hogy az üzemmérnökképzés is másként alakult – legalábbis a legtöbb szakterületen –, mint amit eredetileg célul tűztek ki. Üzemmérnökeinknek ugyanis valójában a technikusoknál magasabban képzett gya-

korlati szakembereknek kellene lenniük. Ennek az igénynek az esetek nagy részében nem felelnek meg, mert a valóságban nem annyira gyakorlati szakemberek, mint csupán – az oklevelekkel összehasonlítva – elméletileg gyengébben képzett mérnökök.

Műszaki-gazdasági fejlődésünkre vonatkozóan tudjuk, hogy a követelmények, az elvárások fokozódnak. A sikeres megvalósítás egyik egyértelmű előfeltétele a műszaki, agrár és természettudományi értelmiség munkája. Ehhez viszont elengedhetetlen a feltételek biztosítása, az akadályozó tényezők elhárítása.

Megmagyarázhatatlan a műszaki értelmiség hátrányos megkülönböztetése azáltal, hogy csak a közvetlen termelésirányítókig bezárólag ismerik el a vezető osztályhoz való tartozást. Apám a múltban kizsákmányolt volt, mint a munkásosztály tagja, én, mint munkás 1945 után a vezető osztályhoz tartoztam. Társadalmunk nagy számban taníttatta a munkás fiatalokat; műszaki és politikai felsőfokú végzettséget szereztem, felelős munkakört töltök be, munkám nagymértékben befolyásolja a gazdálkodás eredményességét. Fejlődésemmel, ami egyúttal elvárás is volt, kizártam magamat a vezető osztály tagjai közül. Meggyőződésem, hogy a személyiség fejlődésének ez nem lehet következménye.

Gyakran találkozunk munkánk végzése során alkalmatlan vezetőkkel, amely különösen akkor káros a fejlődésre, ha késik az állásfoglalás, húzódik a döntés, szaporodnak a bürokratikus góccok. A rátermettség hiánya szüli a fent említett problémákat. Példának említhetem a hazai kismotorgyártás ügyét. Mezőgazdasági kiségépre az igény nagy, s ez még tovább növekszik (motoros kapa, pázsitnyíró, permetező, szivattyú stb.). Kedvező külföldi ajánlat van, egy komplett kismotorgyártás átvételére. Az illetékes tárca főosztályvezetője kijelentette, sem anyagilag, sem erkölcsileg nem támogatja az ügyet. Elutasítását azzal indokolta, hogy tapasztalata szerint nagy lenne az importhányad, mivel idehaza még egy rendes csavart sem tudunk gyártani. Mi baja származhat ennek a vezetőnek, ha nemet mond? Semmi!

Szerintem a helyes út az lenne, ha megtanulnánk csavart gyártani, ha valójában eddig ahhoz nem értettünk – s így tovább – nem pedig a kényelmesebbet választva nemet mondani. De miért ne tegye, ha megteheti!

Egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a népgazdasági egyensúly megteremtésének, majd az ezt követő nagyobb ütemű fejlődésnek, ezzel együtt az életszínvonal állandó emelésének döntő feltétele a gyorsabb műszaki fejlődés. Ennek megvalósításához elengedhetetlen követelmény a bátor, kezdeményező, kockázatot vállaló, konfliktust tűrő vezetők támogatása, a mellettük való kiállás, erkölcsi-anyagi megbecsülésük. Fontos feladat bérgazdálkodási rendszerünk felülvizsgálata, fokozni kell vállalataink lehetőségeit és érdekeltségeit abban, hogy a felszabadítható létszám bérmegtakarításának egy részét a megmaradók bérezésére hasznosítsák. Ki kell alakítani a következetes, differenciált bérezés feltételeit, felül kell vizsgálni a műszaki értelmiség szempontjából azokat a rendelkezéseket, amelyek bizonyos kedvezményezéseket a közvetlen termelőknek tartanak fenn. A jogosultságot a végzett munka értéke alapján is kellene elbírálni. Felsőfokú intézményeink felvételi rendszerét felül kellene vizsgálni, s olyan módszert bevezetni, mely jobban elősegítené az arra alkalmas emberek kiválasztását.

VÁLTOZÓ KÖRÜLMÉNYEK — DINAMIKUS MODELLEK AZ OKTATÁSTERVEZÉSBEN

„Az iskola belső megújulása . . .”

Az oktatástervezés újkeletű gondjai a kiteljesedett általános iskoláztatásból a középfok körének szélesedéséből, melyben feltűnnek a középfokú iskoláztatás általános iskolához hasonló kötelező vonásai; az ország anyagi-technikai bázisának felgyorsult ütemű fejlődéséből következő vállalatközi és piaci kapcsolatok bonyolultságából és a társadalmi munkamegosztás technikai tagoltságának szélesedéséből adódnak. A népgazdasági eredmények mind nagyobb mértékben az ún. „köz-benső láncszemek sokaságától” függenek, a korábbinál ténylegesen fokozottabb súllyal jelentkezik a makro- és mikrofolyamatok összhangjának kérdése is. A változó gazdaság egyre nehezebben tűri el az oktatás inerciáját, sürgetően várja az ismeretek más jellegű alkalmazására kész embercket a munkamegosztás különböző színtereire. A gazdaság és a mindenfajta nevelés összhangja – amelyet jelentős mértékben befolyásol a népesség alakulása – azonban nehezen megvalósítható. Megoldásához szakítani kell a gazdasági és az oktatási (a szűkebben vett pedagógiai, módszertani) jelenségek autoakcionális értelmezésével, amely csak a jelenségek egyedi értékelését ismeri. Az interakcionális nézőponton keresztül, amely már felismeri e tevékenységek térbeli egységét, a tranzakcionális rendszerszemléletre kell áttérnünk, amely a tér- és időszerkezet marxi dialektikájában nyer kifejezést. Két közgazdasági felfogásról van tehát szó, amelyek közül az egyik behatol a rendszer belső összefüggéseibe, úgyszólván fiziológiájába, a másik viszont csak leír, katalogizál és szkematizáló fogalmi meghatározások alá sorolja azt, ami az életfolyamatokban megmutatkozik.

A közgazdaságtudomány a gazdasági viszonyokat főképpen alany nélküli nézőpontból tanulmányozza. A több irányú megközelítés azonos végkövetkeztetése – a kedvezőtlen irányú tendencia –, hogy a termelési tényezőkkel való jobb gazdálkodásra, a fajlagos ráfordítások mérséklésére kell nagyobb gondot fordítani. A követelményt nemcsak a folyó termelés szervezésekor, hanem a beruházási és fejlesztési célok kiválasztásakor is érvényesíteni kell. Az alany nélküli nézőpontba benyomul azonban az ember, a munkamegosztás résztvevője, aki tulajdonosként szervezi meg és végzi munkáját a gazdaságban. Az ember az oktatási rendszerben készülhet fel a munkamegosztásban való részvételre. Az oktatásra is vonatkoznak bizonyos mértékben a fentebb elmondottak, így az oktatásban is érvényesülnek olyan gazdasági tényezők, amelyek végső soron szakszempontúnak minősíthetők, mert a képzés célja valamely munkamegosztási szinten, formában résztvevőt felkészíteni feladata ellátására. Az oktatási rendszer – minden önfejlődési vonása ellenére – a gazdaságtól és a népességtől és összetételtől függő meghatározottságú. A termelési folyamat kettőssége jól jellemzi ezt a helyzetet. A termelési folyamat

Jologi összetevői alkotják a „technikai-technológiai” rendszert, az emberi összetevők a „szociális” rendszert, miközben e két rendszer a tudományos elemzés során egymástól elszigetelten is vizsgálható. A gazdasági hatékonyság azon a felismerésen alapszik, hogy az alapegységek (termelőegységek) működésében a két rendszer oszthatatlan egységet alkot. Ugyanakkor a két rendszert a szorosabb és részletesebb együttműködés biztosításával – önállóan kell és lehet kutatni, elemezni, értékelni és tervezni. Ezt a megkettződést a termelésirányítási funkciók szemszögéből is lehet vizsgálni. A tudományos-technikai forradalomnak az irányításra gyakorolt hatása differenciálódik, mintegy megkettződik a termelésirányítás-oktatás-irányítás menetének megfelelően.

A fentiekből következik, hogy a munkamegosztás mindig tartalmaz technikai és társadalmi vonatkozásokat. Ezek a vonatkozások meghatározzák a gazdaság-irányítás két oldalát, pontosabban kifejezve, a gazdaságirányítás technikai-szervezési és gazdasági-társadalmi funkcióit.

A sikeres gazdaság egyik feltétele a megfelelően képzett munkaerő. Ezt nemcsak a termelést végzőkre, hanem más ágazatokra is értjük. A szakma értelmét így tágabban fogjuk fel: a szakmát nem az egyes ember különféle körülményei kényszerhatására kialakult foglalkozásnak tekintjük, hanem annak a konkrét munkának, amire ismeretei és képességei alapján az egyén leginkább alkalmas. Ma már nem tartható fenn gyakorlatilag a szakmai és képességi megfelelés azonosítása, mert mint állampolgárnak, mindenkinek joga van a kellő szintű és jellegű munkavégző-képesség birtokában munkára, mert az egyes ember munkavégző teljesítménye (képessége) potenciálisan több és nagyobb, mint a szakmája (vö. a második gazdaságban nyújtott nyílt vagy latens teljesítményeket). Ennek alapján ma elfogadott álláspont, hogy

- a hosszútávú tervkoncepciókban a munkaerő emberközpontú szemléletének kiemelt szerepe van;

- az iskolarendszer egészének teljesítenie kell bizonyos szakmai-technikai funkciókat az ismeretek integrálódása következtében;

- hangsúlyosabban kell dolgozni az oktatáspolitikai kettős feladatán (vö. a korábban említett kettősséget, a technikai-technológiai és a szociális rendszert). A korszerű és általános műveltség kialakításán oly módon kell dolgozni, hogy a különböző társadalmi rétegek és csoportok között fokozatosan csökkenjék a különbség, ugyanakkor az alapképzettség megfelelően a gazdasági-technikai fejlődés és társadalmi igényesség követelményeinek, segítse az életpályát módosító változásokhoz való alkalmazkodást.

Közbevetőleg jegyezzük meg: magunk is úgy véljük, hogy az inkongruencia véges értelemben nem káros, mert a társadalmilag szükséges és hasznos foglalkozási és szakképzettségi mobilitásból ered. Ez a tény önmagában is jelzi azt, hogy az *iskolarendszer csak hosszútávon képes a gazdasági folyamatokhoz kapcsolódva terveit megvalósítani*. Ezek a tervek azonban nem kötött elemek, hanem rugalmasan alakuló, egymást átfedő, módosító jellegű tervek, amelyekben megjelennek a gazdaság szakaszos fejlődéséből adódó termelési feladatok, művelődési célok, ezekkel összefüggő szervezési javaslatok.

Az oktatásra is vonatkozó célok és feladatok a társadalom szükségleteinek megfelelően fogalmazódnak meg, amelyek hazánkban is sokfélék, de alapelvül elfogadhatjuk azt a megállapítást, hogy „... a jövő problémáival kapcsolatban egyetlen állandó tényező határozható meg: a változások”. (Simai Mihály: A harmadik évezred felé.) A kevésbé alkotó módon adaptív oktatási rendszerben a tervezéshez olyan illúziók fűződnek, amelyek kiküszöbölik a változásokat, sajátosan hosszú-

távra érvényes hagyományos elemekkel tűzdelt gyakorlatot-elméletet valósítanak meg és ezzel „stabilizálják” az iskolát, az oktatást. A folyamatos megújulás, az állandóság és változás egysége a tervezésben is tükröződik, amikor az oktatás-tervezés eljutott oda, hogy az iskola és környezete, az iskola belső munkája elvi elemzésétől az ország területének „iskolafedettségét” és ennek hatását vizsgálja, egyben már az ágazatok tendenciáit összevető munka felé fordítja figyelmét.

Az oktatástervezés „érzékenysége” növelése

Az oktatástervezés hazánkban gyorsan végigjárta a hagyományostól a fejlett módszerű tervezőmunkához vezető utat. Az alapszámítások mechanikus adattömegfeldolgozását már a 60-as években segítették a számítógépek, a hetvenes években pedig általánossá vált a számítógépes feldolgozás. A hazai tervezés gyakorlatának fejlett módszerei közül azonban több hiányzik még az oktatástervezés általános és helyi eszköztárából.

Az oktatástervezésben a gazdaság ciklikussága, a népességszám alakulása megközelítően számítható, a beruházások arányai ismerhetőek. A meglévő településszerkezetben adott helyzet oktatási következtetésekhez vezet (tanítási potenciálban Pécs körzete Budapesthez viszonyítva 18–20⁰/₀-kal hátrább van, leghátrányosabb körzetek Siklós és Szigetvár), ez egyben a javítás módját is felveti. Az egyes területek gazdasági jellegzetességei bizonyos mértékig meghatározzák a kiépült ipart, mezőgazdaságot, de nem tekinthetőek véglegesen meghatározónak. Különösen akkor nem, ha pl. a mezőgazdaságba bevitt iparszerű munkát és kapcsolódó szolgáltatásait az aprófalvas területen (pl. Mohács környékén létesülő új lakótelepeket, mint Sátorhely) vagy a nagyfalvas körzetekben létesült vállalatokat tekintjük. A foglalkozásbeli egyoldalúság nézetünk szerint nem meghatározója egy terület kizárólagosan ipari monokultúrájának még azzal együtt sem, hogy a terület gazdasági adottságai is egyoldalúnak tűnnek (pl. szénbánya körzetre telepített város, mint Komló). Az egyes ágazatokba bevitt technika következtében az azonos vagy hagyományos szakmaelnevezés mögött lényeges tartalmi eltérés mutatkozik (pl. a bányászat folyamatos gépesítése, a villamos energia és a hidraulika, a kisgépek alkalmazása) technikai és szervezeti oldalon egyaránt (vö. pl. a mezőgazdaság iparszerű termelése és az ebből eredő gépesítettség). Ezeket a tartalmi változásokat csak olyan oktatástervezés tudja a képzés érdekében felhasználni, ami maga is változásérzékeny. Az ismerettartalom részben iskolai, részben azon kívüli el-sajátíttatása, az iskola gyakorlatának teljes megújulása (ezzel itt nem foglalkozhatunk) és a szellemi, fizikai, az általános munkaképességet fejlesztő, a megszerzett ismeretek rendszerezését, a magatartás formálását segítő iskola és rendszere a tervekben nagy szerepet játszik. A foglalkoztatottsági prognózis részben az oktatási prognózisra épül, de ezt a technológia fejlődésével (a termelékenység emelkedésével), az ágazatok közötti átcsoportosodással (a termelő szektorból a szolgáltató szektorba), az ismerettartalmak alakulásával, a területi fejlődés tendenciáinak arányeltolódásával és lehetőségeivel veszi figyelembe.

A bonyolult kapcsolatrendszer alakulásának bárminemű előrelátása nagy nehézségekbe ütközik, mert az emberi tényező tovább növeli az egyes pontok körüli bizonytalanságot. Ezért fordul a figyelem olyan számítási módszerek felé, amelyek már az alapoktól kezdve nagyobb biztonságot nyújtanak a tervezéshez. A korábbi tervezésnél is feltűntek már a csak szakmai foglalkozás-eloszlásra épített képzés ellentmondásai. A mai tervezés azonban nem dolgozhat azzal a felfogással, hogy a munkába lépő korosztályokat előrevetített és biztosnak ítélt megoszlásban bo-

csássa útjára a következő évtizedekben. Ez nem érdeke sem a társadalomnak, sem az egyénnek, ezért történik a tervezés kibővítése immár az egész kulturális szférára.

A számításoknál – úgy tűnik – a sztochasztikus programozásnak van jelentősége. Ez a programozás a véletlen által befolyásolt rendszerekkel foglalkozik. Míg néhány alapvető, a rendszerrel kapcsolatos (pl. iskolák száma, népesség száma) tényezőt rögzíthetünk, más a véletlent jelző valószínűségi változók tőlünk függetlenül jelennek meg (pl. az alapiparban végbemenő termékváltás, debilisek növekvő száma stb.). Gazdaság- és oktatáspolitikai céljainknak megfelelően az előbbieket döntési változóknak nevezzük és ezek értékét akarjuk valamilyen optimalizációs elvre támaszkodva rögzíteni (pl. általános iskolát végzettek körét teljesre bővíteni, tanulási lehetőségeket optimális intézményhálózattal és választékkal teljessé tenni). A változó tényezők azonban ezeket az optimalizált szinteket zavarják, teljesítésüket részben vagy teljesen akadályozzák. A kialakított modellt, amelyben feladatainkat megoldjuk, statikus, illetve dinamikus lehet. *A dinamikus modell alkalmasabb az oktatástervezésre*, mert a foglalkozásstruktúra-szakmastruktúra változás, a növekvő vagy csökkenő tanulónépesség állandóan módosítja a tervezést és feladatait, de felhasználható fejlődési korszakok jellemzésére is.

A sztochasztikus eljárás bevitele – eddig inkább a társadalomtudomány körébe utalt területen – felvetheti a matematika alkalmazásának kérdését. Hazánkban már eddig is alkalmaztak több eljárást a tervezőmunkák során, legutóbb pedig új kezdeményezés történt az MTA számítástechnikai bázisán társadalomtudományi információs együttműködés létrehozására, a korábbi nemzetközi kapcsolatokat (MISZON, NTMIR–Moszkva) bővítve ISI (USA) és a CNRS (Párizs) rendszereivel. Esetünkben, amikor a társadalmi tervezés érzékenysége és pontosabb tétele a feladat, a matematikai apparátusok használata nem öncél. Legutóbbi évtizedeink sajátossága volt, hogy sokan úgy ítélték meg: a társadalomtudományok csak akkor lesznek igazán egzaktak, ha akkor hoznak tényleges eredményeket, ha átvesznek bizonyos matematikai-statisztikai eljárásokat. Ezt a felfogást támasztotta alá a neopozitivisták filozófia, de a technokrata gondolkodásmód is. A társadalomtudományok mindig gazdagodtak a természettudományok eredményeivel, így módszertani újításával is. Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha az átvétel megfelel a vizsgált tárgy sajátosságainak és az adott társadalomtudományi ág belső fejlődési törvényszerűségeinek.

A matematikai lehetőségek kibővítik a tervezést, de csak eszközül szolgálhatnak. A pedagógiai és társadalmi vonatkozású kérdések matematikai megfogására irányuló próbálkozások szükségképpen válnak (egy bizonyos határon túl) kudarcá. A gazdasági és társadalmi fejlődés lényegi hordozója ugyanis a konkrét munka mássá válása, amely a szakmastruktúra megváltozásában jut kifejezésre. Bár a mássá válás eredménye a munka termelékenységének a fokozódása. A több olyan több, mely – a termelési eszközök és a fogyasztási javak folytonos minőségi átalakulása által – mindenkor magába foglalja a mást. A más létrehozza a többet, de a több felöleli a mást. E folyamatban a fejlődés rugója a többre irányuló törekvés, az ellenállás pedig, amelyet folyamatosan le kell küzdenie, az az ellenállás, amely minden minőségi változással szembeszegül. Az iskola belső megújulása ezt a folyamatot erősítheti, mert az iskola a teljes személyiség nevelésével – amelyben egyenértékű a szellemi, a fizikai és erkölcsi fejlődés – a gazdaságba olyan embereket léptet be, akik maguk is már mások és többet akarók, többre képesek.

A gazdaságban ma újszerű, dinamikus egyensúly alakul ki, ennek sajátos vonása: a benne rejlő állandó „strukturális feszültség”. A termelési eszközök struk-

túrája mindig megelőzi néhány lépéssel a munkaerőben élő szakmastruktúrát, amelyet az az iskolában szerzett meg. Az egyén szakmaváltása az iskolát is váltásra készíteti (alapszakmásítás, új tantervek stb.). Az oktatástervezésben a szűk szakmai képzésen túl ma a tervezés egy általánosabb szakképzés-alapozás elvét képviseli. Gazdasági fejlettségünk korábbi időszakában erre nem volt lehetőség – az iskolarendszerű képzésnek ma ki kell elégítenie a munkamegosztásban mindenkire elvárt felkészültséget, amelynek technikai elemei egyben a munkavállalónak a változásokhoz való alkalmazkodását segíti elő.

A szakmunkásképzésnek – a felszabadulás után újjászervezett műszaki felsőoktatással, majd agrárokttatással együtt – kiemelkedő szerepe volt hazánk gazdaságfejlődésében. Intézményhálózata, szakmai-pedagógiai munkája – ellentmondásai ellenére is –, kezdettől fogva tudatosan irányított folyamatként jelentős mértékben erősítették az igénykeltés mellett az állami juttatások útján is ható nevelési célokat, a hátrányos helyzetűek terheinek csökkentését. A szakmunkásképzés mai, új helyzetében az új tendenciákat nem lehet hagyományos értelemben tekinteni és értelmezni. Feladataink megoldásának a jellemzője a folyamatos megújulás, az állandóság és változás.

A GIMNÁZIUMI PÁLYAORIENTÁCIÓRÓL

„Alkalmat teremteni a . . . tevékenységek kipróbálására”

„A mai közszemléletben, a pedagógusok körében sem tudatosult kellő fokon, hogy a tanulás-tanítás végső célja mégiscsak az, hogy az egyén méltóan megtalálja helyét a társadalmi munkamegosztásban.”¹ A tudatosítás folyamata a pedagógusok, elsősorban a gimnáziumi pedagógusok körében elkezdődött. Itt emelkedett ugyanis tantervi erőre a pályairányítás pedagógiai munkája.

A 15–16 éves korosztály 80⁰/₀-a nem jár gimnáziumba, így nem részesülhet a megalapozott pályaválasztáshoz szükséges ismeretek elsajátításában, sőt – ezen ismeretek nélkül – 14–15 évesen pályát választ. Mert választ – ha igen szűk körben is az általános iskolát be nem fejező, de 16. életévét betöltő, választ az iskolát sikeresen befejező, de tovább nem tanuló fiatal is. És választani kényszerül – sok esetben nem pályairányt, hanem nagyon is konkrét pályát – a szakmunkás-képző intézetekbe kerülő, sőt zömében a különböző képzési célú szakközépiskolákban továbbtanuló diák is.

Persze igaztalan lenne azt állítani, hogy ezek a gyerekek magukra hagyottan, illetve csupán spontán hatások befolyása alatt döntenek. Az általános iskolákban is vannak tanárok, akik a pályaválasztási tanácsadó intézetek szakszerű irányításával és segítségével szervezik az általános iskolai nevelők pályaválasztást segítő tevékenységét. Szerves része a pályaválasztásra felkészítés az osztályfőnöki tanórai és tanórán kívüli munkának és hangsúlyt kap a megfelelően vezetett szaktárgyi órákon is. Pályaválasztási szakkörök, klubok működnek minden iskolafokon.

Míndez nem változtat azon a tényen, hogy a pályorientáció egységes tantervet, óratervi keretet csak a gimnáziumokban kapott. Hogy a gimnáziumi pedagógusokon kívül kik és mennyire tájékozottak e foglalkozások céljáról, feladatairól, azt jól szemlélteti az alábbi vélemény: „A második évfolyam szülői választmányával beszélgettünk az orientációs órák tapasztalatairól, fogadtatásáról. A szülők nyilatkozatai arról győztek meg bennünket, hogy ennek tantervi bevezetését társadalmi szinten nem előzte meg megfelelő propaganda, előkészítés, felvilágosítás. Így a várakozáson túl különösebb lelkesedéssel nem fogadták . . .”²

Vajon a leginkább érintettek: a foglalkozásokat vezető osztályfőnökök és a résztvevő tanulók hogyan fogadták ezt az „órát”? – erre a kérdésre kerestem választ. Részt vettem közel negyven orientációs foglalkozáson, olvastam 18 osztályfőnök tapasztalatösszegzését és 351 tanuló véleményét. Tény, hogy – mivel ebben a tanévben került először bevezetésre a pályorientáció – a tapasztalatok, vélemények módosulhatnak, megalapozottabbá válhatnak a tanév végére. Mégis meggyőződésem, hogy lehetséges és szükséges ezeket most összegyűjteni. Lehetséges, mert valamennyi típusú foglalkozásról van már tapasztalat, szükséges, mert az esetleges változások csak így segíthetők.

A neveléstudomány permanens problémája a nevelési célrendszer megfogalmazása. Jól érzékelhető ez a különböző szaktárgyak célmeghatározásainál is, melyek többnyire megmaradnak annál a megfogalmazásnál, hogy a szaktárgy jellegének megfelelő eszközökkel járuljon hozzá a tanuló személyisége egészének fejlesztéséhez. (A sajátos jellegnek megfelelő eszközök részletezésével vagy anélkül.) A pályorientáció célmeghatározása a Tanári kézikönyvben – nem a tantervben! – található: „Célja, hogy megismertesse a tanulókkal a pályaválasztást meghatározó és befolyásoló tényezőket, fejlessze a pályairány szempontjából fontos személyiségjegyeket és alkalmat teremtsen a különböző pályairányok tanulmányozására, tevékenységek kipróbálására.”³

Megvalósítható-e ez a cél? Nem kell több éves tapasztalat és gyakorlat ahhoz, hogy megállapíthassuk: csak részben érhető el. Egybehangzó véleménye volt a nyilatkozó pedagógusoknak, hogy csupán a pályaválasztást meghatározó és befolyásoló tényezőket valamint a pályairányokat lehet megismertetni a tanulókkal. A részletes tanulmányozáshoz irodalmat tudnak ajánlani, illetve biztosítani a nevelők, amit eddig is megtettek és megtesznek más iskolákban is.

Teljesen irreális célkitűzés azonban az, hogy a pályairány szempontjából fontos személyiségjegyeket fejlesszék ezek a foglalkozások. Hiszen éppen az orientáció segítségével kell, hogy a tanév végén válasszon a tanuló pályairányt (ha ez a gyakorlatban nem is így realizálódik) és azzal adekvát fakultációs tantárgycsoportot. Az orientáció ismeretanyaga is e szerint épül fel. Két fő részből áll: önismereti-pszichológiai témákból és pályaismertetésekkel, melyet az iskolarendszerről és a munkaerő-gazdálkodásról szóló órák vezetnek be. A tantervi program alapján a tudatos önfigyelésre neveléssel, az önnevelés és önalakítás igényének erősítésével valóban fontos – de nem a pályairány, hanem minden pálya és az élet minősége szempontjából fontos – személyiségjegyek fejleszthetők. Az önfigyelés tudatossá tételének lehetősége kétségtelen eredménye e speciális óráknak, hiszen abban a korban segít a fiataloknak eligazodni, amikor az életkori sajátosságok alapján a gyerekek spontán módon is izgalommal fordulnak maguk felé. E nevelési lehetőség hatékonyabban lenne kiaknázható, ha az önismereti órákon feldolgozandó képességek fejlesztési módjainak széles skáláját sorakoztathatnák fel a pedagógusok. Több tanuló véleménye éppen e lehetőségek, módszerek ismertetését hiányolja. A kézikönyv is csupán azt hangsúlyozza, hogy fel kell hívni a tanulókat a figyelmükre arra, hogy a képességek fejleszthetők, de a „hogyan”-ról nem esik szó.

„Alkalmat teremteni . . . a tevékenységek kipróbálására” – hogyan valósítható meg a célkitűzésnek ez a része? „Ugyan melyik vállalat, intézmény engedi be a diákokat úgy, hogy ott ki is próbálhassák a gépeket, a különböző tevékenységi formákat?” – válaszolt kérdésre kérdéssel egy osztályfőnök. Jogos ez a kérdés akkor is, ha tudjuk, hogy munkaalkalmak biztosíthatóak minden településen valamennyi tanuló számára, ha lehet szerepjátékokkal, valóságos eszközökkel is tevékenykedtetni. A termelő munkának azonban csak egy-két formája gyakorolható, a munkatevékenység utánzása pedig ebben az életkorban is csak játék marad a tanuló számára. Meggyőződésem, hogy eredményes minden tanuló tevékenység csak úgy lehet, ha a felnőttkorban valóságban is végzett munkaformákkal ismertetjük meg a diákokat. Ezekkel viszont a szó legszorosabb értelmében csak megismertetni lehet őket a ma gimnáziumában, gyakoroltatni, kipróbáláshoz lehetőséget teremteni nem. Pedig elméletben lassan pedagógiai közhellyé válik, hogy képességeket csak tevékenységekkel fejleszthetünk. A gimnázium ma elsősorban az intellektuális ké-

pességek fejlesztéséhez szükséges tevékenységeket sorakoztatja fel, mely alkalmassá teheti a tanulókat felsőfokú tanulmányok végzésére, de helyette és utána végzett munkára aligha.

Felzárkóztatás – orientáció – fakultáció kapcsolata

A felzárkóztatás eredményeiről és gondjairól szólni e dolgozat keretében nincs lehetőség. Meg kell említeni azonban a gimnáziumi igazgatók és szakfelügyelők egységes véleményét: csak az önhibáján kívül elmaradt gyerek zárkóztatható fel (és ők vannak kevesebben). Felzárkóztató foglalkozásokon egyébként sem minden tanuló vesz részt. A tanórákon folyó differenciált foglalkozásoknak pedig csak egyik célja lehet a gyengébb tanulók ismeretszintjének és képességeinek fejlesztése. Elméletileg éppen abban kellene megtalálni a közös nevezőt a felzárkóztatás és orientáció között, hogy minden tanulót saját képességeinek optimális szintjére juttassa el. Hogy e reálisnak tűnő cél megvalósítása milyen nehéz, annak csak egyik mutatója a már említett ismeretközpontú nevelés. Sorolhatnánk az akadályozó tényezőket vég nélkül: a tananyag mennyiségi túlméretezése, a „kötelezőség” tanárral és tanulóval szemben, a pedagógusképzés tudománycentrikussága, az iskolai értékelés tankönyvismeret-központúsága, a pedagógusokra háruló és hivatás-szeretetre apelláló teendők sokasága, a tervszerű munkát zavaró ad hoc feladatok, a tanulói segédanyagok inkább közlő, mint munkáltató jellege stb. Ezért érthető, hogy a pedagógusok elfogadják és elméletileg levezethetőnek tartják a felzárkóztatás és orientáció kapcsolatát, a praxis hétköznapijában azonban ennek nyoma vész. Az orientáció és a fakultáció összefüggése kézzelfoghatóbb. A második osztály végén a fakultációs lehetőségek között egyértelműen választani kell a tanuló-nak. Lehetőség van ugyan későbbi módosításra, de nyilván hátrányos helyzetbe kerül az a tanuló, aki erre kényszerül. Ha a döntés idejére a gyerekek előtt ki-rajzolódik a pályairány, akkor az ennek megfelelő fakultációs lehetőségekkel fog-nak élni. Az orientáció hivatott a választást megfelelően előkészíteni. Hosszú évek tapasztalata – és a később bemutatandó tanulói vélemények – alapján viszont egy-értelműen kimutatható, hogy a tantárgy szeretete illetve annak oszállyzatban ki-fejezett eredménye a fakultáció- és pályaválasztás domináns tényezője.

Tantárgycentrikusság

„Választottál-e már pályát, pályairányt? Ha igen, miért ezt?” – szerepelt a tanulói kérdések között. Néhány válasz:

„Közgazdász szerettem volna lenni, de matekból romlottam, ezért a jogászi vagy a magyar-történelem szakos tanári pálya között fogok választani.” „Mérnök szeretnék lenni vagy matematikával foglalkozni, mert itt a megértés és nem a sok tanulás a lényeg.” „Biológiával fogok foglalkozni, mert csak ezt szeretem.” A fenti példák azt is illusztrálják, amit több nevelő is nehézségként említ, hogy a pályairány fogalmát igen nehéz a tanulókkal tudatosítani. Akik megértették e fogalmat, azok is a tudott tantárgy felől közelítenek a pályairányhoz: „Egészségügyi pályát képzelek el magamnak, mert segíthetek az embereken. Ezt valószínűleg meg is tudom valósítani, mert biológiából, fizikából mindig jelesem volt.” „Valamilyen műszaki pályát szeretnék választani, mert tudom a fizikát és szeretek bütykölni.”

Több pedagógus írt arról, hogy hiú törekvésnek tűnik sok esetben pályairány-ra orientálni, mivel a jó tanulmányi eredményt elérők célja a diplomaszerezés, majdnem függetlenül a képzés irányától. Az egyetemre, főiskolára jelentkezéseket döntően a kedvelt és tudott tantárgyak és a felvételi esélyek határozzák meg. A

munkábaállók az elképzelt pályairány helyi munkaerőigénye zárja korlátok közé. Választási lehetőségek alapján talán legszerencsésebb helyzetben – néhány divatos pályát kivéve – az érettségi után szakmát tanulók vannak.

A pályaválasztás befolyásolása

A 351 válaszoló tanuló közül 218 válaszolt „nem”-mel arra a kérdésre, hogy befolyásolják-e és hogyan a pályorientációs órák választásukat. Ebből 108-an érdektelennek és haszontalannak tartják az orientációt. „Csak olyanokat hallunk, amit könyvekben is olvashatunk és már általános iskolában elmondtak.” „Csak időpocsékolás.” „A különböző pszichológiai fogalmak leírásával nem ismerem meg jobban magam.” „Arra jó, hogy a pad alatt olvassak.” „Semmi újat nem hallunk a pályákról és csak felületesen ismertetik azokat.”

160 tanuló érdekesnek, de kevésbé hasznosnak ítélte ezeket az órákat. „Szélesedett a látóköröm, de elhatározásomat nem befolyásolta.” „Jó, hogy objektíven mutatták meg a tesztek pl. figyelmemet, emlékezetemet, de ettől még mindenfajta pályát választhatok.” „A sok pályaismertetés nem segít a választásban, csak még jobban elbizonytalanít. Mindig más pálya tetszik...” E tanulók közül az orientációs pályaválasztást befolyásoló hatását 56-an nemlegesnek ítélték. A többiek „kicsit”, „talán”, „lehetséges” szavakkal jellemezték.

83 tanuló tartotta egyértelműen hasznosnak és érdekesnek az orientációt, de csupán 29-en válaszoltak igennel a befolyásoló hatásról szóló kérdésre. 9 diák írta azt, hogy elvette a kedvét az elképzelt pályától, mert vagy úgy érzi, hogy képességei alapján nem alkalmas rá, vagy olyan oldaláról ismerte meg, ami miatt már nincs kedve hozzá. 20 tanuló indokolta választását azzal, hogy az orientáció megerősítette elhatározásában, mert vagy bizonyította, hogy képességei megfelelőek, vagy a pályaismertetés beleillett eddigi elképzeléseibe.

A pedagógusok fele foglalt állást úgy, hogy az orientációs foglalkozások hatása a pályaválasztásban elenyésző. A másik 50% véleménye megközelítette Mátyás Gézáné által leírtakat: „Sem lekicsinylésre, sem túlértékelésre nem méltó az orientációs osztályfőnöki munka a pályaválasztás szempontjából.”

Érdekes, hogy egyetlen tanulói válaszban sem olvashattam a szülők pályaválasztást befolyásoló hatásáról. Mégis kétlem – és az életkori sajátosságok miatt érzem a tanulók részéről elhallgatottnak –, hogy lényegesen csökkent volna a családi inspiráció. A látogatott órákon többször elhangzott, hogy szüleim azt akarják; azt mondják; úgy gondolják. Ezért indokoltan tartom, hogy szülői értekezleteken az orientáció általános tapasztalatairól, a helyes döntés kritériumairól, egyéni beszélgetéseken, családlátogatások alkalmával pedig az egyéni képességekről, a választás realitásáról az eddigieknél részletesebben beszéljen minden osztályfőnök. A szülőket ma is és a jövőben is meg kell győzni arról, hogy a képességek és a pályakövetelmények megfelelése elengedhetetlen ahhoz, hogy gyermekük valóban eredményes munkát végezzen és megelégedett felnőtt lehessen. E tájékoztató, felvilágosító, meggyőző munkában a Hazafias Népfront, a TIT, az ismeretterjesztő előadások szervezésére hivatott közművelődési intézmények legalább annyit tehetnek mint a pedagógusok.

Javaslatok

Mind a pedagógusok, mind a tanulók sok érdekes és figyelembe veendő észrevételt, javaslatot sorakoztattak fel. A nevelők javaslatai elsősorban az oktatásirányítókhoz és a továbbképzésben dolgozókhöz szóltak, a tanulóké a pedagógusokhoz.

A pedagógusok között megoszlik a vélemény az óratervi, kötött tantervű orientációs órák szükségességéről. „Teljesen felesleges heti egy órát rááldozni egy orientációs órára. . . . A tananyagcsökkentés egyik gyors módja lehetne az osztályfőnöki órába besűrítése, hiszen az ötnapos munkahét bevezetése meg a fakultáció ügyis felveti az óraszámcsökkentést.” E véleményhez közelít még nyolc pedagógus. Egyikük sem vonja kétségbe a pályairányítás szükségességét, csak a megvalósítás jelenlegi formájával nem értenek egyet. Konkrét módosítást is javasoltak: az önismereti órákat az első, a pályaismertetőket a második, az iskolarendszert a harmadik, a munkaerőgazdálkodást a negyedik osztályban osztályfőnöki órákon lehet megoldani. Olvastam olyan javaslatot is, hogy legyen két osztályfőnöki óra, de a pedagógus szuverén joga legyen ebből úgy és annyit a pályorientációra fordítani, amennyit és ahogy az osztályt ismerve szükségesnek és elégségesnek ítél. Az osztályfőnöki órákba beépítésre az is lehetőséget ad, hogy annak tanterve sok e témakörbe tartozó foglalkozást tartalmaz.

Két nevelő javasolta, hogy a pályaismertető órákat külön erre felkészített pedagógus tartsa. Ezek az órák ugyanis rengeteg szervezést és „holt ismeretek” elcsajátítását jelentik a tanároknak. Őt pedagógus véleménye ambivalens volt és két nevelő fejezte ki egyetértését a pályorientációs foglalkozások bevezetésével. Utóbbiak szerint pótolhatatlan megismerési forrás rejlik ezekben a foglalkozásokban. Ők, és szinte valamennyi osztályfőnök soknak tartja a tantervi anyagot. Bár „A foglalkozásokat vezető tanárnak lehetősége van arra, hogy az iskola területi sajátosságait tekintetbe vegye és igazodjék a tanulók érdeklődéséhez. . . .”⁴, gyakorlatban a szelektálást nehéz megvalósítani. Melyik önismereti óra mellőzhető, melyiknél érdektelen és felesleges a mérések és értékelések elvégzése, melyik pályairány az, amelyiket nem választ senki, ezért ismertetése elhagyható? – olyan kérdések ezek, melyekben a döntést kevés nevelő vállalja, vállalhatja. Természetesen más felosztásban is elképzelhető a pályaismertetés (pl. emberekkel foglalkozó pályairányok, természetrel foglalkozók, műszaki, művészeti pályák), más képességekről is lehet beszélgetni, de a rendszerezés erőt meghaladó feladat a mással is foglalkozó pedagógus számára.

Valamennyi nevelő szóvá tette, hogy rendkívül megterhelő ezekre az órákra felkészülni. Az orientációs kézikönyv ugyan 224 oldalon próbál segítséget adni, de hiányoznak belőle a pszichológiai fogalmak, a mérésekhez nem ad alternatívát, az értékelésekhez biztos alapot, a képességek továbbfejlesztéséhez útmutatást. Így az osztályfőnököknek számtalan segédanyaggal kell dolgozniuk, melyek közül különösen az önismereti órákhoz használhatók igen elmélyült tanulmányozást igényelnek. Olyan kiadvány készítését javasolják, melyet sok egyszerű, a tanulóknak is javasolható pszichológiai gyakorlat töltene meg. A pályaismertetőkre felkészülés is nagy munka, ehhez viszont több és könnyebben kezelhető szakirodalom áll rendelkezésükre.

Szintén egységes a vélemény abban, hogy kevés vagy hiányos a pszichológiai ismeretük. Több továbbképzést javasolnak, bár ennek nehézségeiről is szólnak: a szaktárgyak oktatása, az osztályfőnöki tanórai és tanórán kívüli foglalkozások is új tanterv szerint folynak, felkészítésből, tovább- és önképzésből így is több volt és van, mint amennyit a napi munka megenged.

Kilenc nevelő említi, hogy tanulói kézikönyv, munkafüzet vagy valamilyen segédlet szükséges lenne, mely tartalmazná a pszichológiai fogalmakat, a tesztlapokat, különböző gyakorlatokat, a pályatáblákat stb. Megyénkben februártól használják a gimnáziumok a Pályaválasztási Tanácsadó Intézet által elkészített tanulói munkafüzetet, mely a pályaismertető órákhoz nyújt segítséget.

Néhány tanulói javaslaton is érdemes elgondolkodni:

„Az önismereti órákon ne pszichológiai alapfogalmakat ismerjünk meg, hanem hogy mit, hogyan változtathatunk meg.” „Több érdekes tesztet szeretnék megoldani és egyénre szóló értékelést hallani.” „Nem az összes pályairányt kellene ismertetni, hanem több osztályból az azonos pálya iránt érdeklődőket összegyűjteni, és az ugyanazon tárgyakhoz kapcsolható pályákról sokat mondani.” „A konkrét pályákról többet szeretnék tudni és nem prospektuszúen. Ehhez kevés egy óra. Klubfoglalkozások kellene, ahol a pályákon dolgozók adnának választ kérdéseinkre.”⁵

Általános véleményként két módszertani javaslat fogalmazható meg:

- az önismereti órákon a tanulóknak több lehetősége legyen vitára,
- a pályaismertető órától nem az olvasható ismeretek száraz közlését várják a diákok, hanem az őket érdeklő kérdések megválaszolását.

Összegzésként

Vitathatatlan és kétségbevonhatatlan, hogy pályára felkészíteni, pályaválasztáshoz minél több segítséget adni minden iskolafokon és iskolatípusban dolgozó pedagógusnak kötelessége. E tevékenység „tantárgyak fölé emelése” sem kérdőjelezhető meg, csupán az, hogy csak a gimnáziumi tanulókkal kell-e és éppen ebben a formában kiemelten foglalkozni? Hiszen a pályaválasztás előkészítése olyan vezérlő elve kell legyen a pedagógiai folyamatnak mint pl. a közösségi nevelés. Ez sem oldható meg közösségben és közösségért tevékenykedés nélkül, csak közösségi magatartásra orientálással...

Tapasztalataim szerint annak a javaslatnak a megvalósítását látom célszerűnek, mely szerint az osztályfőnöki órák legyenek színterei az önismeret kialakításának, az önévelés és önalakítás beindításának – valamennyi iskolafokon és iskolatípusban. És legyenek tanórán kívüli foglalkozások színterei a pályaismertetéseknek klubok, érdeklődési körök vagy bármilyen más formában. Ezek sem csak gimnáziumokban szükségesek! Nyilván más tartalommal, de szakközépiskolákban is fontos a speciális pályák és továbbtanulási lehetőségek megismertetése, szakmunkásképző intézetekben pedig a pályakorrekciók lehetőségeinek, a tovább- és átképzés formáinak pontos feltérképezése.

A gimnáziumokban még három évig lesz „új” az orientáció, hiszen a ma első, harmadik és negyedik osztályok osztályfőnökei 1, 2, 3, esetleg több év múlva állnak szemben először e foglalkozások vezetésének problémáival. Ha munkájukat a jelenlegi tartalommal és formában végzik majd, adjanak több teret a tanulóinak aktivitásnak, vitakészségnek és lehetőséget a még oly változó érdeklődés kielégítésének.

IRODALOM

- ¹ Timár András: Elvek és irányok a pedagógiában. Népszabadság, 1981. március 8.
- ² Schweier Béláné osztályfőnöki munkaközösségvezető tapasztalatösszegzéséből. Kézirat.
- ³ Orientáció a gimnáziumban. Tanári kézikönyv. Országos Pedagógiai Intézet. Budapest, 1980.
- ⁴ A gimnáziumi nevelés és oktatás terve. Tankönyvkiadó. Budapest. 653. oldal.
- ⁵ A klubfoglalkozások rendszerén dolgozik a megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. Ezeket 3-4. osztályos tanulók részére szervezik.

A TEHETSÉGFELTÁRÓ ÉS GONDOZÓ MUNKA

A megoldás egyik lehetséges változata

Az emberi tehetségek felismerésének és gondozásának fontosságát ma már nem kell bizonygatni. Arra viszont nagy szükség van, hogy felvázoljuk: kiket és milyen intézményeket kell bevonni, s milyen feladatok elvégzésére kell felkészíteni ahhoz, hogy a tehetséges fiatalok elkallódását megakadályozzuk, s kibontakozásukat a lehető legjobb hatásfokkal biztosítsuk. Véleményem szerint hazánkban a megyék azok a közigazgatási, társadalmi egységek, amelyek a legsikeresebben tudnák megoldani a tehetségazonosítás és a tehetséggondozás feladatát. Minden oktatási-nevelési lehetőségük, feltételük megvan, amire e munkában szükség van; hatóterületük elég nagy ahhoz, hogy megfelelő számú tehetséges fiatal tudjanak kiemelni és bizonyos iskolákba irányítani. Annyi pedagógussal is rendelkeznek, hogy közülük jó néhánynak az áthelyezésével, speciális munkahelyre való beosztásával meg tudják oldani az igen fontos személyi kérdéseket is. Ugyanakkor még eléggé áttekinthetők ahhoz, – hogy legalábbis a saját illetékességük területén – messzemenően tudják biztosítani a tehetségesek kiválasztásának, tanításának és nevelésének szükséges mértékű egységességét, mégpedig a valószínűleg jelentkező megyei szükségletek és lehetőségek figyelembevételével. Az alábbiakban egy megyei tehetséggondozó munkájának szervezetét igyekszem felvázolni eddigi tapasztalataim és tájékozódásaim alapján.

A kezdet kezdete

A tehetséges gyermekek kiválogatásának az óvodáskorban kell elkezdődnie, mégpedig két szorosan együttműködő munkaterületen: a családban és az óvodában. Egy sereg olyan tehetségre utaló személyiségtulajdonság van, amely már a 3–6 éves korban is csekély – szinte kiküszöbölhetetlen – hibaforrással felismerhető. Ez nem jelenti azt, hogy már előbb is ne volna érdemes bizonyos területeken célzott megfigyeléseket végezni, feljegyzéseket készíteni, ezeket összegyűjteni, ez azonban elsősorban az egészségügyi szolgálat feladata. Arról viszont gondoskodni kell, hogy ezek a feljegyzések mindig, minden iskolába, majd később a munkahelyekre is, elkísérjék a fiatalokat. Különösen fontosak a szervi és érzékszervi vizsgálatok, a gyermekeknek a teljesen egészséges szervezethez való viszonyítása, a fejlődés tempóját jelző események pontos rögzítése. Ilyenek a járás, beszédfejlődés, szobatisztaság, önellátás, érzelmi kiegyensúlyozottság stb.

A sajátosan pszichopedagógiai megfigyelések igen jelentős szakasza az 5–6 életév. Ekkor már igen sok területen fontos felismerések szülehetnek, így például a gyermek közösségi – szociometriai – helyzetére, társas kapcsolataira, kezdemé-

nyező- és irányító képességére, állandósuló érdeklődésére, szellemi-testi-idegrendszeri teherbíró képességére, cselekvése tempójára vonatkoznak. Jelentős helyet kell itt elfoglalniuk az intelligencia és tehetség fokára és irányára vonatkozó beméréseknek. Itt legegyszerűbb s ugyanakkor meglehetősen biztos módszer a kortársakkal való összehasonlítás. Az értékes tulajdonságok terén való kitűnés megbízható támpont. A gyors szellemi kapcsolás, a gazdag kifejezőkészség éppen olyan fontos jegyei az elvont, elméleti, gondolkodásbeli intelligenciának, mint a nagy kezűgyesség, a tárgyakkal való találékony bánásmód, az érzelmi gazdagság a szociális intelligenciának.

Az 5. és 6. életévben a megfigyelések, felmérések fő szempontjai az iskolaérettség nézőpontjából állapítandók meg. Az óvónőknek megbízható felvilágosítást kell adniuk arra vonatkozóan, hogy a gyermek fizikai állóképesség, értelmi és érzelmi fejlettség, monotóniatűrés, tartós figyelemösszpontosítás, érdeklődés, valamint társas kapcsolatai, közösségi kooperációs készsége szempontjából egyaránt alkalmas-e az általános iskola megkezdésére. Amennyiben probléma nélkül igennel tudnak válaszolni, ezt a megállapításukat a gyermek életkorától függetlenül meg kell adniuk, világosan utalva arra, hogy a gyermek annak ellenére, hogy még nem érte el a beiskolázási életkort, vagyis nem töltötte be a 6. életévét, az általános iskolába való felvételét nyugodtan lehet ajánlani.

A tehetséges gyermek életében ez az első ütemgyorsítás, vagyis úgynevezett „akceleráció”, ami lehető teszi számára azt, hogy az átlagos többségre méretezett követelményrendszer nyúgéből kiszabadítsa magát. Sok ilyen gyermek hatéves kora előtt kinövi a nem rászabott óvodát, s hetedik életévében a szó szoros értelmében „betegre unja magát”, ha kialakult iskolai követelmények kalodájába kényszerítik ahelyett, hogy szárnyalását, formája kifutását biztosítanak.

Az arra alkalmatlanok erőltetett haladásra ösztökélése éppen olyan műhiba, mint a tehetségek mesterséges visszatartása.

A „beiskolázás” időszakának jelentősége

A tehetséggondozás szempontjából döntő jelentőségű az iskolába lépés életszakasza. A tulajdonképpeni, a szervezett tehetségkiválasztásnak ekkor kell megkezdődnie. Az a megoldás látszik a legegyszerűbbnek és leginkább célravezetőnek, ha az általános iskolába lépés előtt néhány hónappal minden iskolaköteles korúvá váló gyermekkel kötelezően elvégeztetnek egy korszerűen fölépített iskolaérettségi vizsgálatot. Enélkül az óvónők javaslatait éppen úgy nem lehet véglegesnek, vagy éppen döntőnek tekinteni, mint az óvodába nem járt gyermekek szüleinek véleményét. A ma működő iskolaérettségi vizsgálatot lebonyolító vegyes bizottság elé csupán azok a gyerekek kerülnek, akikkel kapcsolatban az óvónők az iskolaérettlenség gyanúját állapítják meg. Az általános társadalmi-művelődéspolitikai elv által életrehívott tehetségvédelemnek az illetékes bizottság arra vonatkozó döntésével kell elkezdődnie, hogy a gyermek az általános iskolai tanulmányok végzésére alkalmas. Csak az ilyen gyerekekkel kapcsolatban kell feltenni azt a kérdést, hogy vajon azon túl, hogy általános iskolai tanulmányokra minden valószínűség szerint alkalmasak, vajon nem tartoznak-e a mintegy 5-10⁰/₁₀-ot kitevő tehetségesnek mutató gyerekek közé, akikkel aztán éppen úgy sajátos módszerekkel és speciális oktató-nevelő munka keretében kell foglalkozni optimális fejlődésük biztosítása érdekében, mint – a másik szárnyon – a késlekedve fejlődőkkel vagy éppen bizonyos szempontból fogyatékosokkal.

Az ilyennek mutató tanulókkal további tájékozódó vizsgálatokat kell végezni. Az látszik helyesnek, hogy egy iskolaérettséget vizsgáló bizottság, vagy egy

kiegészített munkacsoport egy „megfejtelt” beiskolázási, illetőleg tehetségazonosító (identifikáló, diagnosztizáló) vizsgálatssorozatát is elvégeztessen velük tehetségük fokának és irányának megállapítása céljából. Amennyiben az illetékes szakbizottság a gyermeket átlagon jóval fölüli tehetségnek minősíti, be kell őt sorolni a tehetséges jelöltek – a valószínűleg tehetségesek – sorába. Az ilyenek fejlődését éppen úgy meg kell figyelni, s irányítani, segíteni kell kibontakozásukat, mint ahogy ez megtörténik az iskolaéretlen vagy éppen gyógypedagógiai esetekkel. A megyei lehetőségek döntik el, hogy milyen szerv keretében valósuljon meg egy ilyen speciális bizottság. (Nevelési tanácsadó, pályaválasztási tanácsadó, vagy külön szervezet?) A tehetségesség valószínűségének megállapítását követnie kell annak, hogy – a lehetőségek messzemenő kihasználásával – speciális nevelést és oktatást is biztosítani kell számukra.

Az általános iskola alsó tagozata

A tehetségesek speciális iskolázásának biztosítására a megyeszékhely látszik a legalkalmasabbnak. Próbát kell tenni az egész városban tehetségesnek felismert gyermekek összevonására egy iskola egy bizonyos osztályában, az erre a célra legalkalmasabbnak látszó igazgató és pedagógus irányításával. Ennek az osztálynak természetesen abban az általános iskolában kell lennie, amelynek sajátos pozitív légköre, pedagógusainak általános színvonala a legjobban biztosítja azt, hogy az új, szokatlan feladatnak hivatásuk magaslatán dolgozva meg tudnak felelni. Az iskolán belül elsősorban az iskola igazgatója vagy nevelési igazgatóhelyettese felelős a tehetségesnek ígérkező tanulók neveléséért, tanításáért, irányításáért. De az elsősorban felelős magból nem maradhat ki az osztályt tanító pedagógus sem, akinek szakképzettségén, felkészültségén kívül az új feladat iránti spontán lelkesedéssel, a vele való azonosulás elszántságával is kell rendelkeznie.

A tehetséggondozásnak elejétől végig két pilléren kell állnia, az iskola és a család pilléren. Már az előkészítő munkálatok idején sem nélkülözhető az érdekelt szülőkkel való alapos megbeszélés, amelynek központi témája a speciális nevelés szükségességének, előnyeinek és többlet kötelezettségeinek a megtárgyalása. Ez az első lépése annak a sokoldalú és folyamatos együttműködésnek, amely a család és az iskola között mindvégig mellőzhetetlen.

A tehetséges gyermekek nevelése és tanítása speciális feladatokat ró a pedagógusra, s egyszersmind az osztályközösségre is. Az általános iskola első osztályától kezdve igen erős hangsúlyt kell vetni a gyermekekkel való egyéni foglalkozásra. Ez – természetesen – nem szoríthatja háttérbe, vagy éppen nem nyelheti el az osztályfoglalkozásokat, de a közös foglalkozásokat tervszerűen és következetesen ki kell egészíteni egyéni beszélgetésekkel, az illető gyerek iránti speciális érdeklődéssel, részabott feladatmegoldásokkal is. Míg a szellemi értékkála alsó tartományaiiban elhelyezkedő, késlekedve fejlődő vagy éppen fogyatékos gyerekek körében viszonylag könnyű felismerni egymástól jól elhatárolható típusokat, addig a tehetségesek sokkal inkább egyedi esetek, így sajátos egyéni érdeklődésükre, szükségleteikre, képességeikre sokkal nagyobb gonddal kell figyelniük a pedagógusoknak, hogy ki tudják hozni belőlük mindazt, ami lehetőségként, mintegy csíraállapotban, megvan bennük. (Mindennek a pedagógiai tapasztalatát a későbbiekben általánosan lehet hasznosítani!)

Nagyon fontos, hogy már a kezdet kezdetétől biztosítsa az igazgató – általában: a szakvezetés –, hogy a tanító testület ne érezze valami gyanús különlegeségnek vagy éppen a demokratikus elvekkel ellenkező kivételezésnek a tehetségesebbek sajátos nevelését. Ugyan kinek jutna eszébe, hogy a demokrácia nevében a

fogyatékosoktól, a mozgássérültektől, a tehetségtelenebbektől ugyanakkora teljesítményt kívánjunk, mint a teljesen egészségesektől, vagy éppen a kiemelkedően tehetségesektől? A szakirodalom már régen és alaposan leszámolt ezzel a beidegzett gondolkodási baklövással, s ma már az a kérdés, hogy a kimagasló tehetségeket milyen eszközökkel, módszerekkel lehet tehetségük optimális kibontakoztatásához hozzásegíteni. A tehetségekkel való foglalkozás a tanárokat se minősítse különös szempontok szerint. Ne legyen „életfogytig tartó privilégium” a tehetségesekkel való foglalkozás lehetősége, kötelezettsége, de éppen úgy ne legyen erről a munkaterületről kizárva senki, aki arra alkalmas, sőt kezdeményező érdeklődéssel kapcsolódik be a pionírmunkába. Potenciálisan és elvileg mindenki taníthat ilyen kiemelt osztályokban, ha megfelelő érdeklődést és ambíciót érez magában arra, hogy ezt az újszerű, speciális feladatot is kipróbálja.

Arra is éber szemmel kell ügyelni, hogy az ilyen osztályok tanulói se érezzék magukat valami csodalányeknek, akiket viselkedés, magatartás terén is külön bánásmód, kivételezés illet meg. A kiemelt osztályok – vagy osztályokon belüli csoportok – életét minél több szállal be kell kapcsolni az egész iskola életének egészséges vérkeringésébe, s biztosítani kell azt, hogy minél több érintkező területen lehessenek együtt, összemérhessék mindenfajta képességüket, adottságukat, élmélményeik lehessenek hiányosságaikról, s hogy minél többet tanulhassanak egymástól. A tehetség foka éppen úgy ne legyen elválasztó tényező egy iskola tanulói között, mint a társadalmi osztályhoz vagy réteghez való tartozás. Csak így aknázhatják ki optimálisan a különbözőségeikből eredő lehetőségeket, amelyek mindenki számára egyaránt rendelkezésre állnak és szükségesek is.

Az azonosítás módszeréről

A megyékben központilag kell gondoskodni arról, hogy a valószínűleg tehetséges gyermekekre a szülők és óvónők idejében felfigyeljenek. A tehetségek kutatásakor az azonosítás folyamán a személyiségtulajdonságok gazdag szövedékében mindig kétféle valószínűsítési jegyeket kell keresniük a szülőknek és az óvónőknek. Az első csoportba a speciálisan szellemi-értelmi-ügyességi jegyek tartoznak, a másodikba pedig azok a sajátosan „jellembeli, temperamentumbeli, erkölcsi” személyiségjegyek, amelyek várhatóan biztosítják azt, hogy a gyermekek a velük született és korán kialakult képességeiket – tehetségüket – saját munkájuk, erőbevetésük, erkölcsi, jellembeli értékeik segítségével valóban sikeresen ki tudják dolgozni, más szóval: potenciális energiáikat a megvalósulás szintjére tudják emelni, realizálni tudják.

Azokat a tulajdonságokat, amelyek a legbiztosabb tehetségjelzők, a szülőknek és az óvónőknek, – s természetesen más pedagógusoknak is – ismerniük kell. Arról, hogy ez megtörténjék, a megyei oktatási-nevelési intézmények legfelső irányítóinak kell gondoskodniuk. Szinte maguktól kínálkozó alkalmak és lehetőségek erre a pedagógusoknak szóló szakmai módszertani tájékoztatók, értekezletek, a szülőkhöz intézett körlevelek és a szülői értekezletek. Mindezekben a fórumokon a megszokott, elcsépelet témák helyett bátran elő kell venni a tehetségfelismeréssel és gondozással kapcsolatos problémákat, amelyek – valljuk meg – bőségesen akadnak, különösen a szokatlan munka indulása idején.

Pszichológusok és pedagógusok szorgos munkája nyomán igen sok olyan lajstrom van forgalomban, amely felsorolja a tehetség jelentkezésére utaló korai jegyeket. Az ilyen tulajdonságok száma, a különböző jegyzékek figyelembe vétele alapján, jóval százon fölül mozog. A kezdeti kiválogatáskor ez a nagy szám legalább annyi gondot és melléfogási lehetőséget szül, mint amennyi segítséget nyújt. Külö-

nösen azért veszélyes az ilyen bőkező lajstromokkal – inventárokkal – dolgozni, mert egy kis jóakarattal, szülői és pedagógus elfogultsággal közülük fölöslegesen sokat föl lehet fedezni igen sok egészséges gyermekben. Ezért indokolt a tulajdonságlajstromoknak a legfontosabbakra korlátozása. Az alábbiakban ezt a szűkítést igyekszem megvalósítani. Íme először azok a tulajdonságok, amelyek az általában tehetségesnek (a tehetség általános, úgynevezett *G* faktorának) szellemi, értelmi, intellektuális összetevőire utalnak, illetőleg ezek feltételei:

- jól működő, egészséges érzékszervek, különösen a látás és a hallás;
- tartós figyelemösszpontosítás, jó megfigyelőképesség;
- jó emlékezet (gyors és megtartó);
- gazdag ismeretanyag, tájékozottság;
- az átlagosnál gyorsabb tempójú szellemi fejlődés, például korán gazdag szókészlet s már a második életévben mondatok használata (a 6. életév betöltése előtt spontán kezdeményezésre épülő betűismeret, olvasás);
- sokirányú, majd egyes területeken tartós érdeklődés;
- serény tevékenység, aktivitás, kreativitás;
- jó képzelőerő;
- nehezebb, bonyolultabb játékok kedvelése;
- eredetiség, ötletesség, készség a problémák, feladatok többféle megoldására;
- az értelmi és (vagy) a gyakorlati intelligencia fejlettsége;
- új mechanikai eszközök szerkesztése, készítése, sőt eredeti feltalálása;
- rajzban, festésben gazdag kifejezőképesség;
- jelek, szimbólumok könnyű felfogása.

(Mindezekben a kérdésekben jó gyakorlati támpontul szolgál a kortársakkal, a többiekkel, a többséggel való összehasonlítás, azok megelőzésének, túlszárnyalásának a foka.)

A társadalmi értékesség szempontjából nem kevésbé fontos a tulajdonságok egy másfajta csoportja: az *erkölcsi és jellembeli jegyek*, vagyis a sajátosan személyiségjegyek kötege. Ezek közül különösen a következőknek van nagy jelentőségük a potenciális tehetség kibontakoztatása, megvalósítása terén:

- szorgalom, kitartás, állóképesség, erős akarat;
- megbízhatóság, lelkiismeretesség;
- vetélkedési, rivalizálási kedv, jelentős erőpróbát kívánó feladatok készséges vállalása;
- állandó, magas fokú belső motiváltság; a dolgokba való teljes értékű belemerülés képessége;
- együttműködési – kooperációs – készség;
- döntésképesség, majd döntés után a teendők végrehajtásig vivése;
- tervező-, szervező- és vezetőkézség.

Van ezek között a tulajdonságok között jó néhány olyan, amelyről első pillanatra az lehet a szülők és pedagógusok benyomása, hogy túl magas mérőrendszerre utalnak. Ám mindazok, akik odafigyelve és a tehetségfelismerés szempontjait figyelembe véve foglalkoznak 5–7 éves gyermekekkel, könnyen rájönnek, hogy valamennyi itt felsorolt tulajdonság meglétének vagy hiányának mértéke minden nagyobb nehézség nélkül észlelhető. Itt is, mint annyi más területen, az összehasonlítás a legbiztosabb eligazító tényező.

A szülőknek és pedagógusoknak véleményalkotásukkor mindkét csoportba tartozó tulajdonságokkal törődniük kell, mert csak a két tulajdonságcsoport bizonyos fokú egyensúlya bátoríthat távolabbi érvényű előrejelzés megkockáztatására.

Személyi feltételek biztosítása

A tehetségfelismerés és tehetséggondozás sikerének nélkülözhetetlen feltétele az ilyen munka végzésére alkalmas személyiségű és megfelelően kiképzett pedagógus gárda. Ha a személyi feltételek biztosítása terén nem akarunk behozhatatlanul lemaradni, akkor nem várhatjuk ölbetett kézzel, míg a pedagógusképző intézmények felnőnek a feladat szükségleteihez, s – megfelelő reformok végrehajtásával – biztosítani tudják a még korszerűbben felkészített pedagógusok nevelését, képzését. Nélkülözhetetlen, hogy a mozgékonyabb pedagógustovábbképzés vegye mielőbb kezébe a stafétabotot, és sokkal inkább ma, mint holnap, hatásosan iktassa programjába egy sereg, az ügy iránt érdeklődő, alkalmas személyiségű pedagógus bevezetését a tehetséges tanulókkal való eredményes foglalkozás követelményrendszerébe, – gyakorlati „mesterfogásaiba”. Mint ahogy a gyermekek „negatív szárnyán” elhelyezkedőkkel foglalkozó pedagógusoknak nélkülözhetetlen a sajátos „profil” szerinti kiképzése, ugyanez a helyzet a tehetségesekkel foglalkozók esetében is.

Akár tantervi dúsitással, akár a differenciált csoportos és egyéni foglalkozással, egyéneknek vagy kis csoportoknak kiosztott feladatok („projektek”) elvégzésével, vagy még inkább: mindezeknek a módszereknek összehangolt elvégzésével – kell megoldani a tehetségesek nevelésének feladatát, feltétlenül szükség van bizonyos átfogó, kidolgozott szempontok alapján felépített továbbképzésre vagy átképzésre. Erre valószínűleg a specializált elméleti és gyakorlati szemináriumok lesznek a legalkalmasabbak. De még az alkalmazható adminisztratív intézkedések (gyorsítás, osztályugrás, speciális osztályba, illetőleg iskolába való áthelyezés, speciális intézményekhez irányítás stb.) megismerése és gyakorlati alkalmazása szempontjából is szükség van célzott továbbképzésre. A megyének erre is megvan a megfelelő szerve, a pedagógustovábbképző intézet, vagy akár a felsőfokú pedagógusképző intézetek valamelyik tanzéke.

Nélkülözhetetlennek látszik, hogy a megyei pályaválasztási tanácsadó intézet is idejében és hatékonyan bekapcsolódjék a tehetségfelismerő és tehetséggondozó munkába. Valószínűleg az lenne a leghelyesebb, ha az intézet már – az előbb körvonalazott beiskolázási – iskolaérettségi vizsgálatok lebonyolításában, szervezésében részt venne, s a tehetségesek szűrőjén fennmaradtakat nyilvántartásba venné, s a továbbiakban hathatósan támogatná előbbre jutásukat, helyes és korrekt pályairányításukat.

Mindezek mellett együtt kell működnie a megyei pedagógiai irányításnak a megye területén dolgozó pedagógusképző intézmények vezetőivel annak érdekében, hogy – a folyamatosan felhalmozódó tapasztalatok feldolgozása, értékelése alapján – minél célszerűbben ki lehessen dolgozni az immár elodázhatatlan pedagógusképzési tantervmódosítást, illetőleg abba a tehetségesekkel való pedagógiai foglalkozás témaköreinek, ismereteinek szerves beiktatását. Célszerűnek látszik egy állandó operatív megyei bizottság megszervezése is!

Tény, hogy évtizedekig tabutéma volt a tehetségek – sajátosan és különösképpen az általában tehetségesek! – speciális, kiemelt nevelésének a kérdése. Ezt többen antidemokratikusnak gondolták. Furcsa módon más részterületen a tehetségkiválasztás polgárjogot nyert, pl. a labdarúgó, cselgáncs és egyéb sportágak utánpótlását biztosító korai kiválogatás és speciális nevelés rendszeresítése esetében. Hogy ne is említsük az artista- és a balettutánpótlás immár hagyományossá vált intézményes biztosítását.

Teljes társadalmi tudatmozgósításra van szükség a tehetségesek ügyében, a tehetségesek kiapadhatatlan erőforrásként való megbecsülésében, céltudatos kiképzésében.

MÉG EGYSZER A VILÁGNÉZETI NEVELÉSRŐL

„... a ki nem mondott következtetések meggyőződést formáló ereje...”

Azt hiszem, az olvasás természetes velejárója, hogy belső állásfoglalásra, helyeselésre, azonosulásra vagy egyet nem értésre, vitára, esetleg egyszerűen csatlakozásra késztet, mozgósítja a bennünk meghúzódó tapasztalatokat, élmény- és érzelmi tartalmakat. A Baranyai Művelődés 1981/1. számát olvasva mindezek arra indítottak, hogy a világnézeti nevelésnek néhány olyan oldalával foglalkozzam, amely az előző számban nem, vagy csak érintőlegesen került szóba.

Közismert tény, hogy a dialektikus materialista világnézet kialakítása és fejlesztése a nevelésnek nem egyik legfontosabb eleme, területe, hanem a nevelési folyamat egészét átfogó, meghatározó kerete, mondhatjuk azt: lényege. Éppen ezért nincs az oktató-nevelő-képző tevékenységnek olyan része, amelynek ne lenne világnézeti vonatkozása. A gyakorlatban a világnézeti nevelés egyes oldalai időnként mégis előtérbe kerülnek, mások viszont a figyelem perifériájára szorulnak. Ilyen lényeges, de tapasztalataim szerint kissé perifériális területe a világnézeti nevelésnek a gondolkodás rugalmasságának, dialektikus mozgékonyságának, problémamegoldó, illetve alkotó jellegének fejlesztése.

Felvethető a kérdés, hogy indokolt-e ezeket az első pillantásra pszichológiaiak tűnő kérdéseket a világnézeti nevelés összefüggérendszerében kiemelten vizsgálni? Mivel az erkölcsi-politikai-világnézeti nevelés lényegében nemcsak a tudat, hanem az egész személyiség formálása, amelynek során olyan tulajdonságok, magatartásformák kialakítására és megerősítésére törekszünk, amelyek megfelelnek a társadalom elvárásainak, indokoltnak kell tekinteni, hogy minden olyan tényezővel foglalkozzunk a világnézeti nevelés összefüggés-rendszerében, amely segíti – vagy akadályozza – annak a magatartásnak a kialakítását, amit a szocialista társadalom feltételez. Ennek a magatartásnak rendkívül lényeges eleme az önállóság, aktivitás, alkotó képesség és az „önfejlesztés” képessége. E személyiség-tulajdonságok kialakulásában pedig nagyon jelentős szerepe van a gondolkodásnak, az érzelmi-akarati tényezőknek és annak a bonyolult képesség- és tulajdonság-együttesnek, amit kreativitásnak nevezünk.

A dialektikus materialista világnézet kialakításának, fejlesztésének munkáján belül a dialektika – a világnézet materializmustól elválaszthatatlan oldala – első sorban mint az objektív valóság dialektikája áll figyelmünk és munkánk középpontjában. Gyakran kissé háttérbe szorul szemléletünkben az a tény, hogy nemcsak az objektív valóság, hanem az adekvát megismerés, és ezen belül a gondolkodás is dialektikus természetű. Ellenvehető, hogy mivel a megismerés tárgya az objektív valóság, az ebben érvényesülő törvények dialektikája a megismerés dialektikáját külön e célra irányuló tudatos törekvés nélkül is kialakítja. Ez azonban nem így

van. A valóság törvényszerűségeinek megismerése, vizsgálata statikus, metafizikus módon is végbemehet. Ebben az esetben pedig a valóság objektíve létező dialektikája nem fejtheti ki hatását, nem eredményezheti a megismerő tevékenység, illetve a gondolkodás dialektikus mozgékonyságának, rugalmasságának, alkotójellegének kialakulását. Az objektív dialektika létezése nem feltétlenül hozza létre a szubjektív dialektikát.

Az e területen tapasztalt problémák, hiányosságok indítottak arra, hogy a gondolkodás dialektikus mozgékonyságának, rugalmasságának fejlesztésével foglalkozzam. Bevezetőben meg kell jegyezni, hogy gyakran használom az „aktivitás, alkotás” kifejezéseket, amelyekkel a magyar filozófiai irodalomban is többféle értelmezésben találkozhatunk, s ez félreértésekre vezethet.

Ennek az írásnak a keretei nem teszik lehetővé, hogy a tükröző és alkotó funkciók körül a filozófiában zajló vitákat megfelelő mélységben elemezzem, vagy akár csak ismertessem. Mégse lehet teljesen mellőzni ezt a kérdést, amikor a világnézeti nevelés és a dialektikus gondolkodás, alkotóképeség (alkotó magatartás) összefüggéseivel foglalkozom. Helytelen lenne a tudat tükröző és alkotó funkcióinak bármilyen széttagolása és szembeállítás. De helytelen lenne annak a ténynek az „összemosása” is, hogy „A tudat úgynevezett megismerési folyamatainak két oldala van: proceszuális és a rezultatív. Ezek szorosan összetartoznak.”¹

A világnézettel gyakrabban foglalkozunk, mint a tudati tükröződés eredményével („képződményével”), tehát rezultatív oldalával. Ezért tartom indokoltnak – s a pedagógiai gyakorlat ismeretében szükségesnek –, hogy a világnézetet „eredményező” tükrözősi tevékenység folyamatával, proceszuális oldalával, vagyis annak néhány kiemelt tényezőjével foglalkozzam.

A valóság tudati tükröződése *aktív folyamat*, amely a környezet és a gyakorlati tevékenység által determinált sajátos tudati törvényszerűségek alapján megy végbe.² Azonban az aktivitás különböző fogalomra vonatkozhat, megkülönböztetve a tükröző *belső és külső* aktivitását.

Amikor a gondolkodás alkotó, konstruáló képességéről beszélek, akkor a „belső” aktivitásra gondolok, arra, amit Kedrov amikor a tükröződési elmélet mechanisztikus, vulgáris koncepciójában szereplő passzív tudattal a dialektikus, materialista módon értelmezett aktív, alkotó tudatot állítja szembe, fogalmaz meg: „Az emberi tudat a valóságot tükrözve tudományos absztrakciót képez, hoz létre, teremt ilyeneket a megismerés folyamatában, és éppen ebben valósul meg alkotó, konstruáló képessége . . . Az alkotás ebben az értelemben a valóság visszatükrözése, ez utóbbi pedig alkotó folyamat.”³ Így lényegében az aktivitás és alkotás két külön fogalomra vonatkoztatva is adekvát lehet a megfelelő összefüggésben, s céлом éppen az, hogy a kettő, a belső és külső aktivitás közötti kölcsönhatás néhány tényezőjének a pedagógiai gyakorlatban megnyilvánuló fontosságára hívjam fel a figyelmet.

Az általános iskolának céljából, kötelező jellegéből fakadóan kettős feladatot kell megvalósítani. Egyrészt *alkalmassá kell tenni a tanulókat a mindennapi életre*, másrészt elő kell készíteni őket a továbbtanulásra, le kell fektetni azokat az alapokat, amelyekre később a *tudományos gondolkodás képessége kifejlődhet*.

Unos-untalan hangoztatjuk, hogy tudományos ismereteket kell „nyújtani”, tudományos gondolkodásmódot kell kialakítani. Azt is tudjuk, hogy a tudományos ismereteknek, gondolkodásnak melyek a jellemző kritériumai, hiszen az ismeretelmélet – és nagyrészt a pszichológia is – a tudományos megismerés legkifejlettebb, legtisztább formájának problémáját kutatja. Azonban a mindennapi és tudományos gondolkodás néhány lényegi kérdésére sem a pedagógia, sem a pszichológia nem ad

választ. Ennek talán oka az is, hogy az ismeretelmélet – Lukács György előtt – nagyon keveset törődött a mindennapi gondolkodással. Bár éppen a Lukács György által elemzettek bizonyítják, hogy különböző részleteiben és eltérő felfogásban milyen sokan érintették különböző részletkérdéseit.⁴ A pszichológia és a pedagógia nem támaszkodhatott olyan filozófiai elméletrendszerre, amelyben a mindennapok és a tudomány közti kölcsönös vonatkozások a pedagógiai alkalmazott tudományok számára megfelelő módon megmutatkoztak volna. Pedig Lukács György lényegében megmutatja (sőt bebizonyítja), hogy a mindennapi gondolkodás – legalábbis a nevelés számára fontos aspektusainak elemzése – elvégezhető úgy, hogy Marxra, Engelsre, Leninre támaszkodva megfelelő kritikáját adja az idealista filozófia irracionális teológiába nyúó nézeteinek. S ha mint elméletrendszer korántsem tekinthető teljesen kiforrottnak, és minden vonatkozásában vitathatatlannak, számos olyan tényezőre hívja fel mégis a figyelmet, amelyekkel a pszichológiának és a pedagógiának többet, mélyebben kellene foglalkozni.

Lukács György a mindennapi élet és gondolkodás összefüggéseit lényegében *az elmélet és a gyakorlat kapcsolatát* alapösszefüggésként felfogva ragadja meg. Ezt bizonyítják azok a nézetei, amelyeket így fogalmaz meg: „ha a mindennapok gyakorlata a megismeréshez, a tudományhoz fűződő dinamikus kapcsolatait – fenomenológiai-ontológiaiilag – elveszti, ha a megismerés és a tudomány nem azokból a kérdésekből emelkedik ki, amelyeket a gyakorlat tett fel neki, ha ez nem gazdagodik, nem szélesedik és mélyül állandóan, a megismerés eredményeinek hatására épp valódi jellegét veszíti el, azt, ami az emberi cselekvésben a megismerés forrásává és végpontjává teszi.”⁵

(Tisztában vagyok azzal, hogy egy rendkívül bonyolult összefüggéseket oly sokoldalúan elemző műből, mint Lukács György „Az esztétikum sajátosságai” c. munkája, milyen nehéz idézeteket kiragadni úgy, hogy az a szerző szemléletének, közléseinek, megállapításainak szándékát is adekvát módon tükrözze. Mégis úgy gondolom, hogy a mondanivalóm kiindulópontjaként, illetve alátámasztásként kiválasztott idézetek – bár a kiválasztás bizonyos értelemben mindenképpen önkényes –, Lukács György gondolatainak oly összefüggéseit fejezik ki, amelyek a teljességből kiragadva is hordozzák, s nem hamisítják meg mondanivalójának a lényegét.)

Más szerzők részleteikben egyébként eltérő véleménye is megegyezik abban, hogy a mindennapi és a tudományos gondolkodás között nincs merev válaszfal. Igaza van Lénárd Ferencnek, amikor azt hangsúlyozza, hogy „helyesen járunk el akkor, ha egyrészt nem szakítjuk el a mindennapos gondolkodás az ember és környezete mindennapos együttesétől, másrészt kimutatjuk a mindennapos gondolkodás és a valóban új eredményeket létrehozó gondolkodás szoros kapcsolatát.”⁶

Lukács György azt is hangsúlyozza, hogy a mindennapok tudománytól való merev elválasztása az egész szféra elszegényedésére és eltorzulására vezet: „Olyan elszegényedésre, amelyben – tudatosan módszertanilag – nem veszik figyelembe, hogy a mindennapok összes magatartásmódja milyen mélyen függ össze az emberiség összkultúrájával és kulturális fejlődésével; olyan eltorzulásra, amelyben ennek következtében a mindennapok haladást elterjesztő, és ennek eredményeit valóra váltó szerepét gondolatilag felszámolják.”⁷

Máshol ezt írja: „Úgy látszik, mindaz, amit a mindennapi gondolkodásról eddig megtudtunk, azt bizonyítja, hogy igazán csak úgy válhat az objektív valóság megismerésére alkalmassá, ha a tudomány útjára, a mindennapi gondolkodás elhagyásának útjára lép.”⁸

Ezt az egy idézetet olvasva joggal mondhatja az olvasó, hogy minek ezt külön hangsúlyozni, hiszen ez magától értetődő, a pedagógia, szakmódszertanok számtalan

helyen, számtalan összefüggésben megfogalmazzák ezt a követelményt. Lukács Györgyöt olvasva mégis – mindig újra – megerősödik bennem az a gondolat, hogy világnézeti nevelésünk problémáinak gyökere éppen abban rejlik, hogy ezt a kérdést túlságosan evidensnek tartjuk, végzetesen leegyszerűsítve és metafizikusan kezeljük. Ez abban nyilvánul meg, hogy kétségtelenül létező igaz elveket egyoldalúan, a dialektikus megközelítés teljes mellőzésével abszolutizálunk. Ez a helyzet az elmélet és a gyakorlat, a tudomány és a mindennapi gondolkodás kérdésében is. Összetartozásuk és egységük szükségességét lépten-nyomon deklaráljuk, de azt a kölcsönhatást, kettősséget és ellentmondásosságot, amely lényegükhöz tartozik, s amely abban nyilvánul meg, hogy „kényszerű és szakadatlan föl-alá áramlás” folyik a hétköznapiakból a tudományba és a művészetbe és vissza, s hogy ez mindhárom életszféra működésének, előrehaladásának egyik feltétele, figyelmen kívül hagyjuk. Pedig szinte helyrehozhatatlan károkat okoz, hogy a pedagógiai gyakorlatban sem valósul meg ez az állandó „föl-alá áramlás”, hogy a pedagógiai munka hol megreked egyik vagy másik szférában, hol „behelyettesítődnek” ezek egymással. A mindennapi gondolkodást mindenkinek el kell sajátítani, mert szerkezeti elemeinek közös sajátossága, hogy hiánya képtelenné teszi az embert arra, hogy a mindennapokban éljen. Mindebből első pillantásra kézenfekvőnek tűnik azt a következtetést levonni, hogy az iskoláztatás kezdő szakaszában a mindennapi gondolkodás kialakítása a feladatunk, és később kell a tudományos, dialektikus gondolkodást elsajátíttatni. Ez azonban nagyon helytelen következtetés lenne.

Egyrészt azért, mert időben sem lehet mereven elhatárolni, hogy mikor lehet, illetve kell a mindennapi gondolkodás keretein túllépni. (Az általános iskola alsó tagozatában az elmúlt években végzett kísérletek – különösképpen a természetismeret tanításának új koncepciója – is bizonyítják, hogy már 6–10 éves korban is meg lehet haladni a mindennapi gondolkodás szintjét, kereteit.) Másrészt a mindennapi gondolkodás struktúrájának egyik fő jellemzője, hogy hajlamos a merevedésre („lemerevedésre”), s ha ez egyszer bekövetkezik, rendkívüli mértékben akadályozhatja a tudományos gondolkodás, a tudományos világkép, az alkotó magatartás kialakulását. Ez a „megmerevedés” bekövetkezik, és nagyon korán következik be, ezt sajnos a gyakorlat tapasztalatai bizonyítják. A közelmúlt és a jelen tantervi és módszertani kísérleteinek közös tapasztalata, hogy ezeket csak egészen korán, lehetőleg az általános iskola 1. osztályában lehet elkezdni, mert később a tanulók gondolkodásának merevsége már akadályozza az eredmények elérését. A probléma súlyossága a gimnáziumokban még élesebben jelentkezik: a tanulók nagy része képtelen arra, hogy egészen egyszerűnek tűnő összefüggéseket felismerjen, mert ezeket a jelenségeket más tantárgyakban más összefüggésekbe ágyazva sajátította el.

Hogy ez valós probléma, azt bizonyítják azok a tények-vélemények, amit a Baranyai Művelődés 1981/1. számában dr. Csonka Takács Lászlóné „A felsőfokú felvételi vizsgák tapasztalatai”⁹ c. írásában oly bőséggel idéz. Ezeknek a véleményeknek az elemzése is „megérne” egy tanulmányt – a pusztán közlésen kívül –, ugyanis véleményem szerint a véleményező tanárok szemléletének különbségei is sok lényeges problémára hívhatják fel a figyelmet. Mert igaz ugyan, amit a szerző Goethe szavaival állít: (a vélemények) „más-más oldalról láttatott részei az igaznak”. De a tanári szemléletet – sőt a gyakorlatot is – éppen az jellemzi, hogy „melyik oldalról” és „hány” oldalról látja, nézi, vizsgálja a valóságot.

Hogy mindez nemcsak a középfok, nemcsak Baranya, sőt nemcsak Magyarország gondja, azt a szakirodalom gazdagon bizonyítja. Itt most hadd hivatkozzam ezek közül konkrétan a Pécsen 1980-ban tartott, a főiskolások, egyetemisták köz-

életi-világnézeti nevelésével foglalkozó konferencia megállapításaira: „Gyengén tudják összekapcsolni az ismeretek különböző elemeit, azok gyakorlati alkalmazásával.”¹⁰ Ismereteik átcsoportosítását, más összefüggérendszerbe való átépítését nemcsak hogy önállóan nem, hanem még tanári segítséggel is csak nehezen tudják elvégezni. A tantárgyi kereteket, sablonokat áttörni sokkal nehezebb számukra, mint bonyolult új ismereteket megtanulni.

Nagyon megnehezíti a munkát a gimnáziumban és a tanárképzésben, sőt a pedagógusok továbbképzésében is, hogy sokan vannak, akiknek gondolkodása képtelen a konkrét és az absztrakt, az egyes és az általános közötti állandó, rugalmas mozgásra. Pedig ez a képesség valamennyi tantárgy eredményes, a gondolkodást fejlesztő tanuláshoz, illetve a permanens önképzéshez nélkülözhetetlen.

Első pillantásra bizonyosan túlzásnak – sőt képtelenségnek tűnik – a pedagógusképzésben és továbbképzésben jelentkező problémák okainak kutatását a kisiskolás korban keresni, pedig korántsem indokolatlan. Hogy az elkövetett hibákat „tetten érjük”, érdemes megvizsgálni, hogy melyek a gyermeki gondolkodás és a felnőtt mindennapi gondolkodás közös szerkezeti sajátosságai. Mennyiben szükségszerű a mindennapi gondolkodás jelenléte a gyermeki gondolkodásban, és hol, hogyan lehet, kell „feltétlenné merevedést” megakadályozni.

A gyermeki gondolkodás kezdetben szükségszerűen pragmatikus

6–10 éves életkorban a gyermek még nem tud minden esetben különbséget tenni a helyes és igaz között. Ahhoz, hogy a társadalom közegeben mozogni tudjon, el kell sajátítania olyan magatartásformákat, ismereteket is, amelyeknek objektív igazságtartalma értelmi képességei számára még megközelíthetetlen. Például már az 1. osztályban meg kell tanulni az évszakok fő jellemzőit, az ezekhez való alkalmazkodás követelményeit anélkül, hogy az évszakok váltakozásának természettudományi okait meg tudnánk velük értetni. Ezért ebben az életkorban még szükségszerű, hogy normákat is tanítsunk. Súlyos és szinte jóvátehetetlen hiba azonban, ha később is, akkor is, amikor ez már elkerülhető lenne, kategórikus ítéleteket sajátítottunk el, „kategórikus imperatívuszban” tanítunk anélkül, hogy az ítéletek mögött meghúzódó összefüggések, okok, kölcsönhatások bonyolult rendszerét feltárnánk. Ez a hiba a természettudományi tárgyakban talán ritkábban fordul elő, mert az itt alkalmazott módszereink a világnézeti nevelés igényeinek megfelelően is jobban kidolgozottak. (Előírják a kísérletezést, a jelenségeknek mozgásukban, fejlődésükben való megfigyelését, az összefüggések felismerését stb.) A társadalmi jelenségekkel kapcsolatban azonban már több a probléma. Sok hibát követünk el a szóbeli és írásbeli kifejezőképesség fejlesztésének keretében is. Pedig a gondolkodás és annak szóbeli vagy írásbeli kifejezése közti igen szoros kölcsönhatás, fejlődésüknek mondhatnánk egybeesése miatt az itt elkövetett hibák még könnyebben épülnek be a gondolkodás struktúrájába, mint az egyéb tárgyak keretében megnyilvánuló hiányosságok.

De egyetlen tárgy keretében sem mindegy, hogy a szabályokhoz, általánosításokhoz hogyan jutunk el! Súlyos hiba, ha ahelyett, hogy megmutatnánk a valóság sokoldalú összetettségét és bonyolult összefüggéseit, ezek közül egyet kiragadunk, és úgy tüntetjük fel, mintha az egyetlen és kizárólagos lenne.

S ez a hiba nemcsak ebben az alacsony életkorban lehet fel. A középiskolában erkölcsi normákat, a tanárképzésben (sőt a szakfelügyelet útján, továbbképzésben is) pedagógiai követelményeket (normákat), módszereket, eljárásokat általános érvényűen, minden esetben alkalmazható „technológiai utasításként” közvetítünk a tanulóknak, hallgatóknak, pedagógusoknak.

Gyakran esünk a túláltalánosítás hibájába is. A felvételi vizsgák eredményeit minősítő vélemények azt is bizonyítják, hogy a korai években még bizonyos mértékben indokolt, később viszont egyre kevésbé megengedhető szimplifikálás, túlzott leegyszerűsítés hibáját sem tudjuk eléggé elkerülni, ez is oka annak, hogy a frázisok, szólamok ismételtetését oly sokan joggal róhatják fel.

Mindennek oka az is, hogy túl mereven kezeljük a tantervi előírásokat, hogy a tantervi anyagot *kizárólagossá téve tanítjuk meg, s így a túláltalánosítás hibájába esünk*. A túláltalánosítás, amelynek eredménye „előzetes ítélet”, a tanulónál bizonyos időszakban szintén szükségszerűen jelentkező gondolkodási forma. Ha azonban az előzetes ítéletet abszolút érvényűvé emeljük, akkor *előítéletté merevedik*. Ez pedig már akadályokat gördít a tudományos gondolkodás kialakulása elé. Első pillantásra talán indokolatlannak tűnik a két fogalom megkülönböztetése, tapasztalataink azonban azt bizonyítják, hogy igazuk van azoknak a szerzőknek, akik ezt a megkülönböztetést megteszik. Az előzetes ítélet még rugalmas képződmény, a tapasztalatok hatására korrigálódik, változik, fejlődik az előítélet viszont merev, makacs, a tapasztalat, a legmeggyőzőbb érvek hatására sem változik. Az előzetes ítéletek jelenléte a tudatban nem merevedne, csontosodna előítéletté, ha megvalósítanánk azt a fontos követelményt, hogy mindig nyitott rendszerbe ágyazzuk az ismereteket. A mindennapi életben mennyi problémát okoz, és hány esetben késleltette, akadályozta a fejlődést a tudomány történetében is a „korlátolt” gondolkodás, ami tulajdonképpen nem más, mint „előítélet” gondolkodás. (Ma már „pedagógiai előítéletekről” is beszélünk, és sajnos nem indokolatlanul.)¹¹

De ez sem ilyen „egyszerű”: Mert a mindennapi gondolkodásban (és beszédben) a „megmerevedés” és egy bizonyos „határozatlanság és kűszáltság” egy időben van jelen. A tudományos terminológia elsősorban arra törekszik, hogy az utóbbi tendencián úrrá legyen. S ez nemcsak a tudományok fejlődésében érvényesül, hanem – talán még nagyobb erővel és egyoldalúsággal – a pedagógiai folyamatban. Pedig, ha csak arra figyelünk, hogy a „kűszáltságot és határozatlanságot” megszüntessük, ha ezt a folyamatot túlságosan siettetjük, akkor még az a veszély is fennáll, hogy valódi tartalmat adekvát módon tükröző fogalmak (ítéletek) helyett az üres szóbeli formák, frázisok rögződnek.

Hogy ez milyen nagy veszély, s hogy miként megy végbe, azt a beszédtörténet világítja meg leginkább. Közismert, hogy a beszéd mint bonyolult közvetítési rendszer a filogenezisben a közvetlen tapasztalástól, az érzéki észleléstől való eltávolodás hosszadalmas folyamatában fejlődött. Fokozatosan alakult a közvetlentől a közvetett, a konkrétól az egyre általánosabb, elvontabb felé. Közismert tény, hogy a primitív népek beszéde, szóképzése az észleléshez összehasonlíthatatlanul közelebb, a fogalomtól sokkal távolabb áll, mint pl. a mienk. (Nálunk, Baranya megyében különösen lényeges tényező ez, hiszen a cigánygyermekok oktatásának gondjai lényegében nem elsősorban „idegen nyelvi” problémák, hanem a gyermek anyanyelve, „mindennapi” nyelve és az iskola nyelvrendszeré közötti – az általánosítás, közvetettség fokában jelentkező – lényeges szintkülönbségből fakadnak.)

Azért tartom szükségesnek, hogy ezzel ennyit foglalkozzam, mert azokkal az értékítéletekkel, amelyekkel azt hangsúlyozzuk, hogy a tanulók a világnézet ismeretanyagát elsajátították, de az összefüggéseket nem tudják megfelelően felismerni – „megbocsájthatatlan” –, felszínességgel és szimplifikálással csak egy jelenséget állapítunk meg, a mélyebben, rejtetten meghúzódó okok, a lényeg feltárása nélkül. Ugyanis a „bemagolt”, üres fogalmaknak (tulajdonképpen csak szavak, nem fogalmak) van egy pszeudofunkcionális mechanizmusuk, amely mindaddig, amíg pusztá

reprodukálásról, emlékezeti felidézésről van szó – látszólag – megtévesztően jól működik. De összefüggéseket ilyen „álfogalmakkal”, „álítéletekkel” már nem lehet (vagy csak igen sok hibával) megállapítani. A tanulók dolgozataiban még középfokon is igen sok konkrét példáját látjuk ennek a jelenségnek. Egészen torz megfogalmazások jönnek létre úgy, hogy a tanuló a bemagolt szövegrészeket – mint építő elemeket – saját kifejezéseivel mechanikusan összeilleszti. Sokszor úgy, hogy nem érti azt az összefüggést, amelyből a „szövegblokkot” kiragadja, de azt sem, amelyben elhelyezi.

Mindez azoknál a gyerekeknél jelentkezik elsősorban, akik beszédkapcsolatban szegény családokban, olyan beszédkörnyezetben nőnek fel, amely eltér a köznyelvtől, akik számára az iskola nyelve idegen, lényegében először „dekódolniuk” kellene ahhoz, hogy megértsék.

Az „egyes durva kezelése” és az „analógia” hibái a gondolkodásban

Hasonló, a felnőtt mindennapi és a gyermeki gondolkodásban egyaránt előforduló hiba az „egyes durva kezelése”, amikor minden új tényt igyekszünk minél gyorsabban valami általános alá rendelni. Ennek a mi gyakorlatunkban leggyakrabban hibák forrásává váló formája az „analógia”. A mindennapi gondolkodás igen gyakran analógiákkal operál, éppen azért, mert hiányoznak az ennek elkerüléséhez szükséges szakismeretek. De a mindennapok számára ez a gondolkodásmód meg is felel, mert lehetővé teszi a praktikus alkalmazkodást. Alapjában objektíve szükségszerű forma az analógia a gyermek gondolkodásában is abban az életkorban, amikor az anyag elsajátításához szükséges ismeretekkel még nem rendelkezik és valamennyi szükséges gondolkodási műveletet még nem képes megfelelő fokon végezni. Ilyenkor elkerülhetetlen, hogy az új jelenséget típusalárendeltségben helyezzük el. A hiba akkor következik be, amikor ezeket a típusokat diszjunkciós „vagy-vagy” relációba ágyazva ismertetjük meg. Gyakran olyankor is elkövetjük ezt a súlyos hibát, amikor a merev, kategorikus szétválasztó, sőt szembeállító tendenciát az „és” összekapcsoló jellege eltakarja. Csak eltakarja, és nem megszünteti! A szétválasztás akkor válik nyilvánvalóvá, amikor alkalmazzák a tanultakat. A merev, „skatulyázó” gondolkodás még a felsőoktatásban is nehezíti a munkát, a pedagógus továbbképzésben pedig egyik legnagyobb gondunk, problémánk, hogy sok pedagógus gondolkodása is merev. Az ő gondolkodásukat már a gyakorlat, a tapasztalatok gyakran szűk, sőt egyoldalú köre is merevíti, korlátok közé szorítja. Saját gondolkodásunk fogyatékoságai pedig kialakulnak tanulóink nagy részének gondolkodásában is. A szakfelügyeletben és a továbbképzéseken is igen gyakran tapasztaljuk, hogy a pedagógusok nagy része is mennyire fél az ellentmondásoktól. (Szándékosan használok a „fél” kifejezést!) Ha egy jelenséget nem sikerül egyik vagy másik „dobozba” belegyömöszölni, vagy nem sikerül teljes mértékben, valahol valami „kilóg a dobozból”, vagy egy problémáról több vélemény, több megoldási lehetőséget kapnak, akkor sokan elbizonytalanodnak, s inkább jó messzire elkerülik az ellentmondások felderítését, boncolgatását. Holott a legtöbb esetben nem is „valódi” ellentmondásokról van szó, hanem csupán arról, hogy ugyanaz a tény más aspektusból, más összefüggés-rendszerben vizsgálva, elemezve más sajátosságokat mutat, vagy más sajátosságai válnak kiemelkedővé, könnyen felismerhetővé. Amíg a tantervek mereven előírták a tanítás módszereit, eljárásait is, a pedagógusok sokat „panaszkodtak” a túl merev előírások miatt (a szakfelügyelet tevékenységét ma is ezzel az indokkal kifogásolják sokan). Ma viszont, amikor az új tantervek sokkal kevésbé merev szabályozást valósítanak meg, sokkal nagyobb teret engednek a pedagógus módszertani szabadságának, ezzel együtt az alkotó jellegű, pedagógiai munkának, nagyon sokan hiányolják az „egyértelmű eligazítást”, sőt, szabályozást. Sokan nem szívesen vállal-

ják még azt sem, hogy több javaslat közül maguk válasszák (kísérletezzék) ki a körlményeik és saját számukra legmegfelelőbbet.

Sajnos eléggé ritka eset az is, hogy két tantárgy keretében tanultak közti különbségeket (pl. terminológiai) a tanulók észrevegységük. Ez pedig már gondolkodásuk merevségét, a „normák” önállótlan, kritika nélküli elfogadását jelzi. A gyermek gondolkodásának nemcsak a pubertás időszakban, vagy prepubertásban, amely az akceleráció ismert jelensége következtében ma már a 3-4. osztályban is jelentkezhet, hanem a gyermekkorban is természetes sajátossága, hogy az ellentmondásokra felfigyel, és magyarázatot keres ezekre. Ha ez nem nyilvánul meg – átlagos, vagy annál jobb értelmi képességek esetén –, az már az általunk elkövetett hibák sorozatának következménye. Annak a súlyos hibának a következménye, amely abban nyilvánul meg, hogy a gyermek életkori sajátosságainak figyelembevétele ürügyén mi magunk is kerüljük a bonyolultabb, vagy első pillantásra ellentmondásosnak tűnő összefüggéseket. Pedig rendkívül lényeges, hogy kényelemszeretettől, tekintélyféltéstől, vagy szakmai-filozófiai ismereteink bizonytalanságából fakadóan a tanulók által felvetett problémákat, az általuk feltárt ellentmondásokat soha ki ne kerüljük, el ne fojtsuk! („Ez nem ide tartozik; most nem erről van szó; ezt ti még nem értitek!”) Nemesyszer előfordul, hogy szemtelenségnek, pimaszságnak, „személyes” sértésnek, tekintélyünk elleni szándékos támadásnak minősítjük, ha a tanuló firtatja az ellentmondást, vagy netalántán önálló véleményt mer nyilvánítani valamely kérdésben. (Még egyszer hangsúlyozom, hogy ezek az esetek döntő többségükben csak látszólagos ellentmondások, egy kicsit mélyebb elemzéssel kideríthető, hogy csak a felszínen látszanak ellentétben állni a lényeggel, annak sokkal inkább különböző oldalait reprezentálják, mint tagadják.) Minden pedagógiai tudásunkat latba vetve arra kellene inspirálnunk, hogy a tanulók valósággal „vadásszának” az ellentmondásokra. Fő módszerünké kellene tenni, hogy az ismereteket újra és újra szembeesítjük a valósággal, a különböző aspektusokból mutatkozó jellemzőket egymással. Jól megvilágítja a kérdés fontosságát Vas Ida „Munka és logika” c. művében (amelyben a hégeli abszolút eszme kritikai elemzését végzi el), amikor hangsúlyozza, hogy: „A sok vonatkozásban egyébként bírálható marcusei álláspont itt találóan mutat rá az ember céltudatos tevékenységének arra a jellegzetességére, hogy a fogalom és a tevékenység egységes. Tehát nem mindegy, hogy a fogalmat hogyan, milyen tartalommal szemléli a társadalom. A teljesebb – mondhatnánk azt is: dialektikus – tartalmú fogalom teljesebb emberi magatartást eredményez; míg az egyoldalú – metafizikus – fogalom az emberi tevékenységet is csak egy bizonyos irányba tereli.”¹² Érdekes, hogy a gimnazisták, főiskolások elég nagy része eleinte „fél” az ellentmondásoktól, azt hiszik, hogy a tanár „provokálja” őket, és vigyáznak, hogy „be ne ugorjanak”, hogy ne azt mondják, amit gondolnak, hanem amit „kell”, amit feltehetően elvárnak tőlük. De ha látják, hogy valóban „szabad” az ellentmondásokat keresni, boncolgatni, vitatkozni, akkor már rendkívül élvezik és sokan nagyon értelmesen csinálják. Sajnos mégis mindig van az osztálynak, csoportnak egy rendkívül jelentős része, amelyik igyekszik érdeklődő arcot vágni, vagy talán tényleg érdeklődik is, de aktívan bekapcsolódni nem tud a vitába. Ezeknek a tanulóknak nincs határozott, önálló véleményük, látszik rajtuk, hogy mindig annak adnak igazat, akinek az érvelését éppen hallgatják. Érdekes az is, hogy ezeket a tanulókat a szenvedélyes előadásmód sokkal inkább befolyásolja, mint az érvek igazsága, logikája. A továbbképzésben, a felnőtt pedagógusok között még feltűnőbben jelentkezik ez a vonás. Feltűnően sokan vannak, akik egy-egy előadás értékét nem tartalmából ítélik meg, hanem sokkal inkább az előadásmód alapján, vagy annak alapján, hogy saját véleményükkel (gyakran előítélettel merevedett véleményükkel) megegyezik-e? Ha igen, elfogadják, helyeslik, értékelik, ha nem, eluta-

sítják, s egyben értéktelennek is minősítik. Értékét nemcsak megkérdőjelezzük, vitatjuk, hanem abszolút határozottsággal tagadjuk, fel sem merül bennük a gondolat, hogy nem feltétlenül csak nekik lehet igazuk. Ez is az „előítéletes”, merev gondolkodást bizonyítja, s így az értékítéletek rendkívül nagy szóródása jön létre.

Gyakorlatunkban bőven találunk még olyan összetevőket, amelyek a világnézet nevelés feladatrendszerén belül kissé „elhanyagoltak”. Elméletben hangsúlyozzuk a tevékenység és az érzelmi-akaratú tényezők jelentős szerepét a világnézet fejlődésében, a gyakorlati munkát azonban nem mindig sikerül az elveknek teljes egészében megfelelően szervezni. A legtekintélyesebb szerzők nagy súlyt fektetnek *a személyiség tevékenységében való fejlődésnek hangsúlyozására*, erre Marxtól Rubinsteinig számtalan példát, idézetet hozhatnak fel.¹³ A világnézetre vonatkozóan is igaz, hogy nemcsak a tevékenységben fejlődik, de tevékenységben kell, hogy realizálódjanak eredményei is. Eredményességét azon is, vagy talán elsősorban azon mérhetjük le, hogy ifjúságunk intellektuálisan és érzelmileg mennyire érzi magát elkötelezettnek a szocialista haza, a szocialista világrendszer építésének és megvédésének ügyében. A világnézet nevelésén belül a pozitív állampolgári tudat kialakítása nagyon fontos, de korántsem elég. A nevelés folyamatában, annak minden szakaszában gondoskodnunk kell a nemzeti javakat növelő munkavégzés feltételeinek biztosításáról. Mert mikor kerülnek az emberek bensőséges, érzelmeiket mozgósító kapcsolatba a dolgokkal, környezetükkel? Akkor, ha munkájukkal formálják, alakítják. Jelenlegi iskolai gyakorlatunkban mindennek elvi követelményei és szervezeti keretei adottak, bár feltételei bőven hagynak kívánnivalót maguk után. A gyakorlat tapasztalatai azonban azt bizonyítják, hogy talán ezen a területen a legnehezebb eredményt elérni. Az időszakos, kampányszerű társadalmi munkák, amelyeknek pozitív érzelmi töltése a rossz szervezés miatt még ma is gyakran hiányzik, vagy a gyakorlati foglalkozáson végzett munka, amelynek viszont társadalmi hasznosságát nem érzi eléggé a tanuló, nem bizonyulnak elegendőnek. A legtöbbet az ifjúsági szervezet akciói jelentenek, azonban ezek is gyakran kampányszerűek, és nem mindig illeszkednek szervesen az iskolai nevelőmunkába. A szocialista munkaiskola megvalósítása felé nagy lépést tettünk, de megvalósításától még messze vagyunk, pedig ez világnézet nevelésünk eredményességének, nyugodtan mondhatjuk, hogy legfontosabb feltétele.

Elméletben a világnézet nevelés formái, követelményei eléggé kidolgozottak. Gyakorlati megvalósításukhoz is talál segítséget, aki keres. Azt sem állíthatjuk, hogy a gyakorlatban nem találhatjuk meg ezeket az eljárásokat. A problémát az jelenti, hogy még nem ez az általános. Az indirekt, elsősorban szituációteremtéssel „operáló” nevelőmunka még mindig gyakran háttérbe szorul a régi polgári pedagógiai gyakorlatból magunkkal hurcolt olyan formákkal szemben, mint az üres moralizálás, frázisok hangoztatása stb. Mielőtt megkísérelnék ennek okai közül is néhányat felderíteni, még egy problémát kell megemlítenem. Itt látszólag megint ellentmondásba keveredem. Eddig a sok beszéd ellen, a több tevékenység mellett érveltem, most azt mondom, hogy több időt kellene szentelnünk a tanulókkal való beszélgetésre! Az ellentmondás azért látszólagos, mert olyan kötetlen beszélgetésekre gondolok, amelyek a tananyagtól szinte teljesen függetlenek, amelyekben nem a tanító vagy tanár az aktív, hanem a tanuló azt mondja el, ami őt érdekli, izgatja, esetleg bántja. Sokkal több időt és figyelmet kellene szentelnünk iskolán kívüli élményeiknek, örömeiknek, gondjaiknak, problémáiknak. Rendszeresen meg kellene beszélünk velük, hogy mit hallottak szüleiktől, ismerőseiktől stb. Már az 1. osztálytól kezdve meg kellene tanítanunk, rá kellene szoktatnunk őket arra, hogy az olvasottakat, látottakat, hallottakat, az iskolán kívül tapasztaltakat vessék egybe azzal, amit az iskolában tanultak, s ebből maguk is igyekezzenek következtetéseket levonni!

Magától értetődő, hogy minden nevelőhatás eredményességét eleve meghatározza, hogy ez megfelel-e és mennyiben felel meg az adott életkor pszichikai sajátosságainak. Az életkori sajátosságokhoz való alkalmazkodás az általános iskola 1–4. osztályaiban sok nehézségbe ütközik elsősorban a társadalmi-politikai ismeretek tanítása körében. A társadalmi-politikai jelenségek teljes bonyolultságukban valóban felfoghatatlanok egy 6–10 éves gyermek számára. A túlzott szimplifikálás, a szinte kizárólag direkt jellegű nevelési eljárások azonban sok veszélyt rejtnek magukban. Vulgáris kijelentések megtanulatása, gyakori hangoztatása nemcsak eredménytelen maradhat, hanem az unalom tényezőjén keresztül negatív előjelű hatássá is válhat nevelőmunkánkban. Az 1–4. osztályokban a Tanterv, a tankönyvek szinte lehetetlenné teszik, hogy ismereti fokon ne kerüljön a világnézeti nevelés tartalma a tanulókkal kapcsolatba. Vajon elég, ha megismertetjük a tanulókat környezetükkel, a szocialista építés eredményeivel, és hozzátesszük, vagy a tanulókkal tétetjük hozzá, hogy „... és ma mindez a miénk, nem az egyes gyárosok, földbirtokosok tulajdona, hanem az egész népé”? Igaz, hogy a mi „haza” fogalmunkban az alapvetően újat, a polgári pedagógia haza fogalmával ellenkezőt azok a termelési és társadalmi viszonyok jelentik, amelyek hazánkat, mint munkás-paraszt államot jellemzik. Ezt, az utóbbi elvont formában, legfeljebb a középiskolában értik meg a tanulók, 6–10 éves korban nem. Az előző megfogalmazás a tanulók életkori sajátosságainak látszólag megfelelne. (Azért írtam, hogy látszólag, mert véleményem szerint az „össznépi tulajdon” sokkal bonyolultabb és elvontabb fogalom annál, hogy valójában 6–10 éves gyermek számára hozzáférhető lenne.) Ha ezt a szimplifikált formát a tanulók túl gyakran hallják, megúnják, és negatív hatást fog kiváltani. Viszont mit tehetünk akkor? Jobban kellene alkalmazkodni a 6–10 éves életkor pszichikai sajátosságaihoz. Most nyilván úgy tűnik, hogy ellentmondásba kerültem önmagammal, hiszen arról volt szó, hogy éppen az életkori sajátosságokhoz való túlzott alkalmazkodás szüli az említett problémákat. Azonban nem túlzott alkalmazkodásról van szó, hanem egyoldalú alkalmazkodásról! Negatív alkalmazkodást valószínűleg meg pozitív alkalmazkodás helyett. Csak arra figyelünk, hogy mi az, ami a gyermekből még hiányzik ebben az életkorban (az elvont gondolkodás képessége), de figyelmen kívül hagyjuk, hogy a pszichikum más összetevői viszont erősebben funkcionálnak ekkor, mint a későbbi életkorokban. Tehát elsősorban ezekre kellene munkánkat építeni. Módszereinket arra kellene alapozni, ami van, nem arra, ami hiányzik. Igaz, hogy a 6–10 éves életkor egyik fő jellemzője, hogy elvont általánosításokra csak szűk körben képes a tanuló. Ennyiben helyes, hogy módszereinkben a konkrét szemlélet, a közvetlen tapasztalat döntő helyet foglal el. Ugyanakkor az érzelmekre való alapozás, az „ézelmeken keresztül való nevelés” nem kapja meg munkánkban azt a döntően központi helyet, amely az eredményesség alapfeltétele ebben az életkorban. A tanulók gondolkodása 6–10 éves korban cselekvő-szemléletes, ezt sokat hangsúlyozzuk, és ehhez alkalmazkodunk is. Azonban arról már gyakrabban megfeleledkezünk, hogy ehhez kapcsolódóan képzeletük plasztikus, könnyen mozgósítható és ézelmekkel túlfűtött. Az emlékezet-képzelet és a gondolkodás szinte egybefonódik, még nem történt meg az elkülönülés a szemléletes és a fogalmi formák között. (Olyan mértékben sem, amilyen mértékben a felnőttél ez már megvan, mert teljes egészében a felnőttél sem különül el.) Idegrendszerükben a serkentés-gátlás egyensúlya még labilis, a gátlásrendszerek még nincsenek úgy kifejlődve, megszilárdulva, mint a felnőttél. Ezért könnyen kerülnek a serkentés állapotába, izgulékonyak. Az agykéreg hatása a mélyebb részek, a közti és középagy állománya felett még nem „uralkodik” megfelelően, ez azt is eredményezi, hogy könnyebb bennük ézelmeket kelteni, könnyebb őket lelkesíteni, mint később. E pszichikus mechanizmusok az igazság belátásában ebben az életkorban még sokkal na-

gyobb szerepet játszanak, mint később, amikor a kérgi struktúrák egyre intenzívebb fejlődésével egyre inkább a logikai kényszerítő erő kerül az érzelmi kényszerítő erő helyére a meggyőződés formálódásában. Dr. Kelemen László hangsúlyozza a meggyőzés pszichológiájával kapcsolatban, hogy a fogalmakat és elveket ne önmagukban ismertessük, hanem lehetőleg a tudományok és a fejlődés törvényeiből vezessük le, hogy a logikai kényszerítő erő biztosított legyen. Ezt egyszerűbb jelenségek esetében már az 1-4. osztályban is biztosítani tudjuk, máskor a „logikai kényszerítő erőt” inkább a „konkrét tények” kényszerítő ereje helyettesíti. Viszont a társadalmi-történeti fejlődés törvényei ebben az életkorban még annyira hozzáférhetetlenek a gyermekek számára, hogy ezekkel kapcsolatban különös jelentőségük van az érzelmi tényezők hasznosításának, természetesen nem a tények és bizonyos logikai elemek helyett, hanem azok mellett. A konkrét tények segítségével, érzelmeik hatékony mozgósítása mellett, egy logikai láncon keresztül juttathatjuk el a tanulókat addig a pontig, amikor az elvek már mint szükségszerű végkövetkeztetés jelennek meg, de ezt a végkövetkeztetést nem kell mindig levonni, megfogalmazni. A tények, az érzelmeik, a logika kényszerítő ereje indirekt módon is kifejti hatását, nem kell mindig és minden körülmények között a direkt szóbeli megfogalmazást erőszakolni.

A problémáknak nemcsak a gondolkodás, hanem a személyiség egészének fejlesztésében is rendkívül nagy jelentőségük van. Amikor eljutunk addig, hogy már csak a szükségszerű végkövetkeztetést kellene kimondani, az általánosítást elvégezni, egyes esetekben ehelyett állítsuk a tanulókat problémák elé, és hagyjuk, hogy ezt maguk, magukban oldják meg. S hogy ezt miként végezték el, arról máskor (vagy már akkor) indirekt formában tájékozódjunk. Ne kívánjunk tőlük mindig azonnali szóbeli véleményalkotást, szóbeli állásfoglalást, mert ezek gyakran üres frázisokká válnak, és csak szavak maradnak. Tudatosabban, következetesebben kellene építenünk a ki nem mondott következtetések meggyőződést formáló erejére is.

A középiskolákban meg éppen az a hiba fordul elő gyakran, hogy „szégyenlősen” nem beszélünk ezekről a dolgokról, pedig ebben az életkorban már lehetséges és szükséges megvitatni ezeket a problémákat. S őszinte vitában formálni a tanulók világnézetét. Ki kellene építeni azoknak a szituációknak, tevékenységeknek a rendszerét, amelyekben kezdetben csak „megérzi, megsejti”, később önmaga és mások számára is megfogalmazza, majd vitában is megvédi nézeteit. Így érhető el, hogy ezek a nézetek irányítsák tevékenységét, életmódját is.

Befejezésül megjegyzem, hogy pusztán a problémafelvetés igénye élt bennem, a szándékaink, törekvéseink, a befektetett munka, energia és nevelőmunkánk eredményessége közötti távolság keltette feszültség keresett utat a problémák megfogalmazásában.

Irodalom

1. Katona Péter: A tükröződési elmélet és a tudat aktivitása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 19. lp. – 2. Uo. – 3. Katona Péter i. m. 15. lp. – 4. Lukács György: Az esztétikum sajátosságai. Magvető Kiadó, Budapest, 1978. I. kötet, 1. fejezet. – 5. Uo. 73. old. – 6. Lénárd Ferenc: A problémamegoldó gondolkodás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 50. lp. – 7. Lukács György i. m. 74. lp. – 8. Uo. 78. old. – 9. Dr. Csonka Takács Lászlóné: A felvételi vizsgák tapasztalatai. Baranyai Művelődés 1981/1. sz. – 10. Bodonyi Ilona: Főiskolások, egyetemisták közéleti-világnézeti nevelése. (Tájékoztató egy nemzetközi konferenciáról.) Baranyai Művelődés 1981/1. sz. – 11. Lénárd Ferenc: i. m. – 12. Vas Ida: Munka és Logika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 50. lp. – 13. Sz. L. Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. Első kötet 296. lp.

VÉLEMÉNYEK AZ ÁLTALÁNOS MŰVELTSÉGRŐL

„Van vizük a bányaműveléshez?”

Az általános műveltség problémáit tárgyaló interjú-sorozatunk harmadik részébe érkezünk. Ezúttal is eltérő foglalkozású emberek véleményére voltunk kíváncsiak. A kérdéseink változatlanok: az általános műveltség mai helyzetére, a korszerűen művelt ember fogalmára és a jelenlegi műveltségi színvonal emelése érdekében javasolt megoldásokra vonatkoznak. (A nyilatkozatokat – eddigi gyakorlatunknak megfelelően – kommentár nélkül közöljük.)

DEUTSCH ERZSÉBET országgyűlési képviselő, a Pécsi Kesztyűgyár kesztyűvarrónője:

Okos, tanult, olvasott, művelt ember: valóban nehéz ezeket a kategóriákat elválasztani. Véleményem szerint az nevezhető műveltnek, aki tájékozott, mindenhez hozzá tud szólni. Ez egyáltalán nem függ az iskolai végzettségtől. Ismerek teljesen betokosodott egyetemistákat is. Ugyanúgy műveltnek tartom azt is, aki bánni tud az emberekkel, azt a főnököt, akit becsülnek a beosztottjai, aki szakmailag és a szakmáján kívül eső területeken is képzett. A csupán elméletileg képzett vezetőt a munkások nem becsülik, mert aki csak beszélni tud egy-egy munkafolyamatról, az nem érti igazán a szakmáját. Többek között ezért tartom én jónak, hogy a munkásokat iskoláztatják, mert nekik már a kisujjukban van minden apró szakmai fogás, s ehhez kell az elméletet megtanulniuk.

A mostani fiatalságnál úgy látom, hogy sikk rosszul tanulni. A napokban dolgoztuk fel a KISZ kongresszusi levelét, s meg kellett állapítanunk, hogy sok esetben az ifjúsági szövetség nem képes ezt a tendenciát befolyásolni. Egyes zenekarok, például a Beatrice annál nagyobb hatást fejt ki a fiatalokra, de nem hiszem, hogy az élő csirke ledarálása és más látvány hozzájárulna a jóra nevelésükhöz. Terjed a káromkodás, a trágár beszéd is. Lehet, hogy a mai korral járó idegfeszültség teszi, de tény, hogy ebbe a hibába egyre többen beleesnek.

Az iskolában sok mindent tanítanak, kérdés: szükség van-e ekkora tudásmennyiségre? Később csupán a töredékét hasznosítják ennek.

Nehéz megmondani, ki a művelt. A magam körét, a munkásfiatalokat ismerve, meg kell állapítanom, hogy egészen eltérőek az igények. Más a műveltségi szint az ország egyes vidékein, vagy a fővárosban. A munkásoknak elég kevés idejük marad a kulturálódásra; a fizikai munka kiveszi az erejüket, sokszor még a szabad szombatokat is elveszik, ha a vállalat érdeke úgy kívánja. Éppen ezért jó a munkásművelődést külön témaként kezelni, mert ezekhez az emberekhez egészen másként kell

közeledni, mint azokhoz, akik szellemi munkával foglalkoznak. Ettől függetlenül, ha valaki tanulni, művelődni akar, maga is megteheti, erre a lehetőségeket biztosítottak látom. Hogy melyik módszert válasszuk? Erre is nehéz egyértelműen válaszolni. Más hangulata van egy könyvnek, mint egy filmnek, másként hat az emberre. Nem jó egyiket sem szebbnek, hasznosabbnak kikiáltani.

A nevelésben a családnak és az iskolának van nagy szerepe. A két leggyakoribb gátló tényező, hogy a szülő fáradt, az iskola pedig – különösen a városi – a nagy zsúfoltság miatt egy-egy gyerekkel kevesebbet tud foglalkozni. Hamar megszületnek a skatulyák, amit a tanuló évek múlva is magával cipel, ha jól felelt, ha rosszul. A pályaválasztást kellene megfontoltabbá tenni, több próbaidővel sok lehetőséget kipróbálni. A legnagyobb nevelőhatása ugyanis színterem a munkahelynek van, s az ottani kollektívának. A közösség erejével a jó irányba lehet fordítani a fiatalokat. A fiatalság mindig újat akar, ez hasznos törekvés, ha segítjük és megfelelő módon irányítjuk őket.

RADIVOJEVICS SÁNDOR, a pécsi Milán Falatozó tulajdonosa és vezetője:

Talán megbocsátható, ha a műveltség kérdését én elsősorban vendéglátós szemmel nézem. Azt tartom művelt embernek, aki kérdezni mer: mit lehet kapni, mit jelent ez vagy az a név az étlapon? Nem kell a vendégnek gasztronómiai szakembernek lenni. Én sem voltam az, amíg nem kezdtem el a pályát. Nem tartom intelligensnek azt az embert, aki kiselőadást tart egy-egy ételről, s közben fogalma sincs, hogy valójában mi van a tálban. Kérdezni tehát nem szégyen. Amikor Marokkóban jártam, én is kifaggattam az arab ételek felől az egyik étterem vezetőjét. Nagyon szívesen segített – messze vagyunk egymástól, nem jelentettem neki konkurenciát – s hazaérkezésünk után nem sokkal meg tudtam rendezni az afrikai vacsoraesteket.

Sokszor mondják, hogy a mai fiatalok műveletlenek, nem tudnak nyilvános helyen viselkedni. Én ezt tagadom. A vendég mindig úgy viselkedik, ahogy fogadják. Ha mi is megadjuk neki azt a tiszteletet, amit elvárunk tőle, kevesebb lesz a probléma. Egyszer bejött hozzám néhány törzsvendégnek számító fiú. Mutatják, hogy elhoztak egy poharat valamelyik presszóból. Mondom nekik: gyerekek, ez nem volt szép tőletek. „Sanyi bácsi – felelték –, mi ott dzsuzst kértünk, és jaffát hoztak helyette. Csak a számla kiegyenlítése miatt hoztuk el a poharat!” Mit mondjak erre?

Elég sokat utazom külföldön. Nyugaton a pénz az úr, az ember az utcán pénz nélkül még vizet sem kap; csak egy darabnak számít a sok közül. A mienk nem olyan zárkózott világ. Csak egy valami bosszant nagyon: a kishivatalnokok hatalmaskodása. Aki előtt íróasztal van, már úrnak érzi magát: határozatokat hoz, mit se számít, ha törvénysértőket. A hatalom fitogtatása is az intelligencia hiányának a jele. Sajnos ez gyakori jelenség. Hiába orvosolják aztán panaszukat magasabb szinten, a bürokrata újra packázni kezd, ha az ügy eléje kerül. S ez aztán gyűrűzik tovább: az adóhivatalban felidegesít dr. X. Y. – jogot végzett, csak éppen intelligenciája nincs – és azután én már nem tudom olyan szívélyesen fogadni a vendégeimet, mint szeretném, mert ingerült vagyok. Jó volna, ha az emberek jobban becsülnék egymás munkáját, s nem azt néznék, hol árthatnak a másíknak. A piszkolódás helyett jobb lenne, ha mindenki egy kicsit többet törődne a saját dolgával.

Azoknak a véleményét osztom, akik szerint az étkezési kultúra is része az emberi kultúrának. Távol-Keleten valamikor az étkezés külön ceremónia volt, de gondoljunk csak Mátyás király udvarára. Az üzemi konyhán erre ugyan nincs lehető-

ség, de azért vannak a vendéglők, hogy az emberek a szabad idejükben áldozzanak ennek a kultusznak. Mi vagyunk a kultusz papjai, s az a dolgunk, hogy ne csak a hást töltsük meg a vendégnek, hanem élményt is adjunk neki. Nálunk rendszeresen ajándékot kap a vendég, vetélkedőket rendezünk, sorsolást . . . Például a székely esten jutalmat kapott, aki elmesélt vagy elénekelt egy székely vonatkozású történetet, dalt. Egyetemi tanár, esperes, munkás együtt énekelt, volt, aki székely ruhában jött, mert úgy érezte illendőnek! Én nem azért ítélem el a farmernadrágos színházlátogatókat, mert a színházat vagy a színészeket sértik meg. Nem. Egymást, a közönség tagjait nem tisztelik meg az oda nem illő öltözékekkel. S ugyanígy vagyok az éttermi öltözködéssel is.

Hol kellene a műveltség terjesztését kezdeni? Azokat a találkozóhelyeket kellene színvonalasabbá tenni, ahol az emberek nap mint nap összefutnak. Azután: a moziban, színházban olyan műsort kellene játszani, amelyre szívesen betérnek az emberek. A könnyebb darabok után a néző előbb-utóbb kedvet kapna a nehezebbekre is. Velem például a szarajevói együttes szerettette meg a balettet. Mi készítettük el a fogadás terítékét, s korán végeztünk a munkával. Beültem az előadásra, és annyira tetszett, hogy azóta is, ha tehetem, eljárók a Pécsi Balett bemutatóira. Az emberek sokszor nem tudják, hogy miről maradnak le. Jobban elő kellene készíteni őket, miért érdemes valamit megnézni. Persze, akkor nem volna szabad hahniműsorokkal traktálni őket. Kapják meg ugyanazt „élőben”, mint amit a televízióban láthatnak.

S ami a legfontosabb: nem szabad szétválasztani a kultúra fogalmát. A művészet, a sport, az étkezés egyaránt szolgálja a művelődést, ha mindenütt minőséget kap az ember.

SZIKSZAI SÁNDOR rendőr törzssörmester, a Pécsi városi Rendőrkapitányság KISZ-Bizottságának titkára:

Nem tudok elszakadni én sem a hivatásomtól, tehát először beszéljünk arról, milyen műveltségi követelményeknek kell megfelelnie ma egy rendőrnek. Amit minden jelentkezőtől elvárunk: a középiskolai érettségi. (Van már főiskolát végzett járőrünk is!) Elértünk egy szintet, ahol nem elegendő nagy vonalakban ismerni valamit. Szerintem a lehetőségek kapui nyitva állnak a fiatalok előtt, teljesen rajtuk múlik, hogy kihasználják-e. A gyakori iskolai reformok is jelzik, hogy fejlődik az oktatás, hogy mindig több lesz az elsajátítandó új ismeretanyag. Az óvodától az általános iskoláig nem is látok sok problémát. A nehézségek a felsőoktatásban mutatkoznak meg, mert az csak az elméletre koncentrál. Igen gyakran elszakad a gyakorlattól. A diplomások nehezen tudnak beilleszkedni a munkahelyükön, mert hiába van megfelelő végzettségük, a gyakorlati dolgokhoz nem értenek.

Hogy milyennek látom az embereket? Amikor járőröztem, volt alkalmam megfigyelni őket. Egy-két kirívó esetet leszámítva semmi olyat nem tapasztaltam, ami gondot jelentene. Az biztos, hogy a motorizáció ingerlékennyé teszi az embereket, és olyanokból is kivált negatív reakciókat, akik egyébként nem tennének ilyet.

A műveltséget lehet, sőt kell is tanulni. Ez nem adottság, hanem akarat és nevelés kérdése. Feltétlenül szükség van valamilyen bázisra, ami a nevelés alapjául szolgál. Ilyen például a KISZ: azokat is képes befolyásolni, akik nem léptek be a szervezetbe. Sajnos itt is megvannak a régi sablonok, akcióprogram stb. Ezek nem vonzzák már kellően a fiatalokat. Tovább kell lépni. Sokat várok a KISZ X. kongresszusától, véleményem szerint meg fog újulni a mozgalom.

Számomra a műveltség tartalma egyet jelent az íratlan erkölcsi normáknak, az együttélési szabályoknak a betartásával. A műveltség nem függ az iskolai végzettségtől, az biztos. Ki mint viszonyul a közösséghez, az a döntő. Természetesen aki kulturált akar lenni, a szabad idejében olvasson, méghozzá céltudatosan, ne válogatás nélkül. Járjon színházba, kiállításokra. A művészeknek igen nagy a felelősségük, ők tudnak helyes irányt mutatni. Nem úgy azonban, ahogy egyesek teszik, hogy a néző semmit sem ért a munkájukból. Egy kiállításon megkértem a tárlatvezetőt, magyarázza el, mit akar kifejezni a kiállított tárgy, egy kottaállvány. „Figyelje ezt a művészi elrendezést” – volt a válasz... A képzőművészetnek szerintem a mai embert, a közösséget kellene bemutatnia, a ma élő emberekhez szólni. Például: fesse le valaki az épülő paksi atomerőművet, olyan állapotban, ahogy most van! Hogy fényképszerű? A fénykép nem ad olyan művészi élményt, mint az élethű festmény. Nekem máig kedves festményem az a kép, amelyik a szobám falán van. Tisza-parti tájat ábrázol. Lehet, hogy mások azt mondanák rá, hogy giccs, de én ráismerek a szülőföldemre, Szabolcs megyére, s ez a legfontosabb. A műveltség terjesztését tehát elsősorban a művészekről és ezzel párhuzamosan a társadalmi, politikai szervektől várom.

ANTAL GYÖRGY Liszt-dijas karnagy, a Zeneakadémia pécsi tagozatának igazgatója:

Egy értekezleten hallottam, hogy a középiskolákban ma 20–25 százalék a bukási arány. Az előadó kifejtette, hogy már nem az „egszimus”, a kettessel megelégedők szemlélete ellen kell harcolni, hanem a munkamorál olyan mérvű csökkenése ellen, amely a bukásokhoz vezet. Eddig védekezésben voltunk, most már ideje volna offenzívát kezdeni.

Nos, tehát az általános műveltség... Harminc évvel ezelőtt még Révai meghatározását boncolgattuk a szemináriumon: a kultúrát (kulturáltságot) olyan szélesen kell értelmezni, mint amilyen szélesre tárult a világ. Valamikor csak a humán tudományokat becsülték, ma a műveltségnek sokkal átfogóbb a tartalma.

Információ-dömping áraszt el bennünket, s csak az tud eligazodni benne, aki az új ismereteket egy bizonyos alaphoz tudja kapcsolni. Politikai, geopolitikai, technikai és gazdasági alaptudás egyaránt ide tartozik. Ma ugyanis a rádiót nem lehet már venni elektronikai tájékozottság nélkül, s aki nem tudja, hogy miért fontos a kukorica- vagy szójababtermesztés, nem lehet művelt ember. Személy szerint én a humán kultúra apostola vagyok, érthető, hogy az e téren mutatkozó hiányokat jobban észreveszem. Igyekszem eltüntetni azokat a fehér foltokat, amelyek műveltségem egyéb területein találhatóak. Sok mindent nem tudok már pótolni, de addig legalább eljutottam, hogy érzem a hiányát.

Manapság egyre kevesebb az olyan ember, aki minden elvárásnak eleget tud tenni. Az emberiség a szakbarbárság felé halad, az alapfokú oktatástól egészen az egyetemig a szakmát hangsúlyozzák. Elfelejtik sokan, hogy a szakmát is csak akkor tudja igazán szolgálni az ember, ha széles horizontú kitekintése van a világra. Én azt az orvost, fizikust tiszteltem, aki Bach, Vivaldi zenéje mellett kutat, de nem úgy hallgatja, mint valamiféle „háttérzenét”. S ugyanígy annak a muzsikusnak van becsülete előttem, aki tudja, hogy mi történtik körülötte. Bartók, Kodály ilyen muzsikus volt. Egyszer Kodállal Komlón jártunk. Első kérdése az volt a tanácselnökhöz: van vizük a bányaműveléshez? Nemcsak Goethe gyűjtött ásványokat; Bartók is gyűjtötte a rovarokat, mert érdekelte a természet.

Valahogy egyensúlyt kellene teremteni a reál és humán tudományok között. A TIT kongresszusán mondta valaki: minél följebb repül az ember az űrbe, annál mélyebben kell leszállni a lélekbe. S ez nagyon igaz mondás. A műveltségre nevelést az iskolában kell kezdeni, de nem a tananyag zsúfolásával. Miközben az új matematika oktatásán folyik a vita, egyszer arról is szót kellene ejteni, hogyan lehet egy gyerekből embert faragni. A humán műveltség szisztematikus adagolása kihúzhatja a gyermeket a lelki nyomorból, amelyben egyre többen betegszenek meg. Az érzelemszegény embereket ugyanis könnyű dehumanizálni, s ezáltal megfosztani szociális lény mivoltuktól.

Módszerek? Orvosságot mondani általános érvénnyel nem tudok. A társadalmi feszültség már akkor kezdődik, amikor a kisgyermeket reggel 6-kor utaztatják. Az érzelm teljesen ki van iktatva a nevelésből; „ciki” az érzelmre hatni, talán azért, mert az embereket sokszor igyekeztek már hamis irányba föllekesíteni. A gyógyszert magam is keresem. Ilyen gyógyír minden bizonnyal a zene is, amit mi úgy igyekszünk tanítani, hogy azért benne legyen a múlt, a ma és a holnap.

KATZIRZ BÉLA futballista, a PMSC és a magyar válogatott kapusa:

A műveltség az emberi mivoltunkban mutatkozik meg, s nem abban, hogy kinek az agyában mennyi ismeret halmozódott fel. Sokkal inkább kulturáltnak tartom azt az embert, aki a legszorítottabb helyzetben is humanusan viselkedik, mint azt, aki tudós ugyan, de elárulja a közösséget. Sajnos az utóbbi időben eléggé elharapózott nálunk az önzés. Az emberek között döntővé váltak a pénzügyi kapcsolatok, és ez eléggé elkészerítő állapot. Én belekerültem egy olyan körbe, ahol az emberek látszólag egy célért dolgoznak – ez a válogatott –, mégis azt tapasztalom, hogy a másik kudarcait mindenki kárörömmel nézi, ahelyett, hogy segítene. Ha a műveltség szűkebb körét nézzük – a tudást, az iskolázottságot – sokaknak rólam is rossz véleménye lehet. Egész életemben fizikai munkát végeztem – a sport is az – s nagyok a hiányosságok a humán műveltségemben. De most már elég érettnek érzem magam ahhoz, hogy felmérjem az elmaradottságomat, és megkeressem a lehetőséget a hiányok pótlására. Levelezős joghallgató vagyok, addig akarok futballozni, amíg az egyetemem el nem végzem. Egyébként a PMSC-ben az átlagosnál nagyobb a tanulás iránti vágy, többen járnak közülünk egyetemre, főiskolára; a társaim is igyekeznek törődni a jövőjükkel. A válogatottnál már nem olyan jó a helyzet, ott az edzőtábor is több időt elvesz: olvasni lehet, de tanulni, az olvasotakat átgondolni alig van lehetőség.

Tudom, hogy egyelőre utópisztikus az a gondolat, hogy több emberséggel, lelkiismeretességgel közeledjünk egymáshoz. Ne rohanjunk el egymás mellett, ne gáncsoljuk el a jobbakat. Mesélik, hogy régen az embereknek jutott idejük beszélgetni egymással az utcán és otthon is. Az igénye persze még ma is megvan mindkinek erre, csak az ideje egyre kevesebb lesz. Kevesebb a jó tanács is, pedig a legrimitívebb embertől is lehet tanulni valamit. Lassan elveszik a könyv világa is, mert nincs időnk, energiánk olvasni. Az emberek egyre kevesebbet törődnek nagy dolgokkal, országos problémákkal. Sok mindennel lehetne magyarázni ezt. Talán az akaratereő hiányzik? Az pedig nagy hiba, mert ha valaki nagyon akar valamit, átlagos tehetséggel is elérheti; a lehetőségek adottak. Mindenkinek a saját portáján kellene elkezdenni, hogy a mostani, eléggé szomorú helyzet megváltozzon.

A műveltségnek – kulturáltságnak – van egy általánosan használt jelentése, amit talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy a művelt ember jártas a világ dolgaiban, kulturáltnak viselkedik és öltözködik, minden iránt érdeklődik. Ezen túlmenően azonban a műveltség – legalábbis elvben – anyagi kérdés: akinek több pénze van, többhöz hozzájut a kultúra termékeiből is, mint az, akinek filléres, egzisztenciális gondjai vannak. Az élet azonban nem tükrözi ezt az elvet. Néha igen csak elcsodálkozom azon, hogy mire költenek az emberek. A kultúrából csak azt fogadják el, ami ingyen van, de ha már áldozni kellene érte, igen sok jómódú embernek is bezárul a pénztárcája.

Egy másik sarkalatos kérdés: kinek jó, ha valaki művelt? Haszna többnyire csak az egyénnek van belőle, magát gazdagítja vele. A társadalmi környezet, a munkahely nagyon ritkán ösztönöz még nálunk a műveltség gyarapítására. Azt szokták mondani, hogy az oktatás-nevelés célja a „sokoldalúan művelt” emberek számának gyarapítása. Tegyük fel, hogy ez meg is valósul. S aztán ezt a sokoldalúan művelt embert benyomják egy irodába, ahol vég nélkül stemplizni kezd, és néhány év múlva nemcsak az ismereteit felejtí el, hanem azt is, hogy egyáltalán miért volt ő sokoldalúan művelt ember. A végzett szakemberek szinte rá vannak kényszerítve a szakbarbárságra. Én a műszaki értelmiségieket még nyitottabb, „sokoldalúbb” embereknek tartom a humán foglalkozásúknál. A világot ma a műszaki emberék viszik előbbre, ami nem azt jelenti, hogy jó volna, ha csak ilyenek élénék a Földön. Szükség van azokra is, akiknek a munkája nem közvetlenül a természetben mutatkozik meg, hanem például a társadalom életét színesíti.

Műveltség: mennyi minden befér ebbe a szóba! Szerintem akkor is műveltségnek mondható valaki, ha emberséges. S nem lesz művelt önmagában a három diplomától sem, ha közösségellenesen viselkedik. A műveltség legfőbb kritériuma mégis talán az, hogy az ember boldogulni tud-e az életben, vagy sem. A lényeg, hogy egyetlen területen se gyökerezzen le, tárjon ki több ajtót a világra, s tudja, hogy melyik út hova vezet.

A műveltség megszerzését otthon kell kezdeni. A szülő érezze a felelősségét a gyermek sorsának alakításában. A következő fokozat az iskola felelőssége: a műveltség iránti igény fölkelése igazából a pedagógustól függ. Sajnos a jelenlegi főiskolai képzés nem a legalkalmasabb arra, hogy a hivatásukat maradéktalanul szerető fiatalok diplomázzanak. Már a kiválasztásnál is ott a hibalehetőség: a felvételi rendszer a kitűnőknek kedvez és nem az elhivatottaknak. Pedig lehet, hogy éppen az eminens tanárjelölt fogja megutáltatni a gyerekekkel a könyvet, ha kikerül tanítani valahová. Úgy veszem észre, hogy már a főiskolán sem az emberközpontúság a lényeg. Pedig a pedagógus ott kezdődik, ha valaki többet ad annál, mint ami elő van írva. A műveltséget ugyanis lehet és kell is tanítani, de nem úgy, hogy telezsúfoljuk a gyerekek fejét információkkal, hanem megtanítjuk őket figyelni egymásra, s többek között a szerénységre. Verseyhy Ferenc Kodály által megzenésített sorait tekintem iránymutatónak: „Nézd a búzakalászt, büszkén emelkedik az égnek, míg éretlen, ám ha megéri, földre konyítja fejét. Kérkedik éretlen ésszel az iskolagyermek, s a nagyszű bölcs megalázza magát.”

A BEISKOLÁZÁS ELMÚLT ÖT ÉVI TAPASZTALATAI

„... stagnálás a jellemző...”

Egy-egy oktatási intézményben elérhető nevelési-oktatási színvonalat jelentősen befolyásolják a beiskolázás jellemző mennyiségi és minőségi mutatói. Mivel a pedagógusok munkájának színvonala hosszú távon gyakorol hatást a társadalom fejlődésére, döntő fontosságú, hogy a pedagógusképző intézményekbe mindinkább az arra legalkalmasabb fiatalok nyerjenek felvételt.

Az MSZMP KB az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól szóló 1972. június 15-i határozata e témával kapcsolatban az alábbiak szerint rendelkezik:

„Az oktatásügy továbbfejlesztése megköveteli a pedagógusképzés színvonalának emelését”... „A tanítók és az általános iskolai tanárok képzési létszámát növelni kell. Hatékonyabb pályairányítással, a felvételi módszerek javításával, a pedagóguspálya vonzóbbá tételével, a pedagógusok anyagi és munkakörülményeinek javításával elő kell segíteni, hogy a pályára alkalmas fiatalok kerüljenek a pedagógusképző intézetekbe és növekedjék a fiúk aránya.”... „Emellett népi államunknak nem csupán művelődési, hanem politikai feladata is, hogy a fizikai dolgozók tanulás szempontjából hátrányos helyzetben lévő gyermekeinek iskoláztatását minden szinten – társadalmi, pedagógiai és szociális eszközökkel – fokozottabban segítse.”... „Az egyetemi-főiskolai felvételi rendszert – alapelveinek megtartásával – tovább kell fejleszteni.”... „El kell érni, hogy a pedagógusképző intézményben végzetek nagy többsége iskolába menjen dolgozni.”

A téma feldolgozási vezérfonalának azt tartottuk, hogy megvizsgáljuk intézményünk beiskolázási adatainak tükrében a határozatok végrehajtásában elért eredményeket, fejlődési tendenciákat és az esetleges hiányosságokat. A cél érdekében áttanulmányoztuk a főiskolánkra jelentkezők és a felvett hallgatók létszámának, származási és nemek szerinti összetételének alakulását, egyes szakokon az elért pontszámokban kifejezhető felkészültségi szint alakulását. Röviden érintjük az eszmei-ideológiai felkészültség és a pályaalkalmasság kérdéseit, a középiskolák színvonalkülönbségét. Vizsgáltuk a beiskolázás területi elvének érvényesülését is, mert ez a végzett hallgatók elhelyezkedését és a pedagógushiány csökkentésének lehetőségét jelentősen befolyásolhatja.

Dolgozatunk elkészítéséhez felhasználtuk egyrészt az évenként elkészített, öszszetett jelentések statisztikai adatait és tartalmi megállapításait, másrészt 6 szakpár felvételi anyagának feldolgozásával igyekeztünk konkrét következtetéseket levonni a beiskolázás eredményeinek öt éves fejlődéséről.

1. A felvételi keretszámok és a felvételre jelentkezők számának alakulása

Az összefőiskolai jelentkezési létszám és felvételi keretszám az utóbbi öt évben az alábbiak szerint alakult:

	1975	1976	1977	1978	1979
Jelentkezők száma	1183	1035	1259	1149	1331
Felvételi keret	402	410	410	433	448

Az adatokból megállapítható, hogy a felvételi keretszám az öt év alatt mintegy 10⁰/₀-kal emelkedett. A felvételre jelentkezők létszámának alakulására inkább a hullámzás jellemző. Az 1979. évi adatok alapján mégis úgy tűnik, hogy a jelentkezők létszámának növekedése lépést tart a keretszám növekedésével.

Jelentős beiskolázási gondot okoz, hogy az egyes szakpárok iránti érdeklődés rendkívül szélsőséges eltéréseket mutat. Ennek illusztrálására csak az 1979. év néhány szélsőséges, de évek óta jellemző adatát közöljük.

Az egyes szakpárok keretszámai és a jelentkezők száma az 1979. évben:

	Keret	Jelentkezett	% (kerekített)
Magyar-történelem	24	123	512
Földrajz-biológia	18	121	672
Földrajz-testnevelés	30	150	500
Biológia-testnevelés	30	115	383
Német-választott	12	144	1200
Orosz-angol	6	29	483
Matematika-fizika	36	51	141
Matematika-kémia	30	48	160
Matematika-ének-zene	12	9	75
Matematika-technika	24	18	74
Fizika-technika	8	2	25

A pályairányítás hiányosságaira utal, hogy ezeket az aránytalanságokat az elmúlt öt évben nem sikerült csökkenteni.

2. A beiskolázás származási és nemek szerinti arányainak alakulása az utóbbi öt évben:

	1975	1976	1977	1978	1979
F-esek száma a jelentkezők körében	50%	34%	53%	49%	55%
a felvettek körében	43%	47%	52%	48%	65%
Férfiak aránya a felvettek körében	nincs adat	26%	21%	21%	35%

Az adatok viszonylag jelentős ingadozása ellenére – különösen az 1979. év számarányai alapján – úgy véljük, hogy a korábbi évek erőfeszítései meghozták eredményüket, és mind a fizikai dolgozók gyermekeinek beiskolázása, mind a férfiak számarányának növelése terén sikerült a holtpontról elmozdulni. Az eredmény tartása, a visszaesés elkerülése azonban további céltudatos munkát igényel, további javulás pedig csak az oktatáspolitikai határozatokban megfogalmazott összes feltevél kedvező fejlődése esetén várható.

3. A felvételizők szaktárgyi felkészültségének alakulása

A felvételt nyert hallgatók összpontszámának alakulása az elmúlt öt évben:

Szakupár	1975	1976	1977	1978	1979
Magyar-orosz	16,8	16,7	15,6	16,0	15,4
Magyar-történelem	16,0	15,5	15,9	16,9	17,2
Matematika-kémia	14,8	16,2	14,9	14,9	15,3
Matematika-műszaki	14,3	12,8	12,5	12,9	12,2
Földrajz-testnevelés	16,5	16,5	16,3	16,2	17,0
Biológia-testnevelés	17,1	16,3	16,3	16,5	16,3

A pontszámok alakulására a stagnálás jellemző, sem csökkenési, sem javulási tendencia nem állapítható meg. Feltűnő viszont, hogy az egyes szakcsoportok pontszámának átlaga szoros korrelációban áll a túljelentkezés arányával.

A fenti csoportoknál megvizsgáltuk a középiskolából hozott és a felvételi vizsgán elért pontszámok átlagait is, hogy a középiskolai és a felvételi értékelés esetleges szakonkénti jellemző különbségeit feltárjuk. Helyszűke miatt csak 3 év adatait közöljük:

Szakupár	1975		1977		1979	
	hozott	szerzett	hozott	szerzett	hozott	szerzett
Biológia-testnevelés	9,60	7,58	9,00	7,37	9,30	7,07
Magyar-orosz	9,57	7,23	9,06	6,54	9,03	6,41
Magyar-történelem	9,07	6,95	9,11	6,58	9,29	7,98
Matematika-kémia	7,78	7,08	8,39	6,57	8,25	7,10
Matematika-műszaki	5,84	8,46	6,06	6,50	5,66	6,62
Földrajz-testnevelés	9,00	7,55	8,96	7,34	9,13	7,95

Megállapítható, hogy a legtöbb szak esetén a pontszámátlagoknál a hozott és a szerzett között 1,0–1,5 az eltérés, a hozott pontszám javára. Kivételt képez a matematika-műszaki szak, amelynél a jelentkezők minden évben általában a hozott pontszámnál magasabb értéket értek el a felvételi vizsgán.

Végül a jelentkezők általános szakmai felkészültségével kapcsolatban megemlítjük, hogy az OM 1979. évi hivatalos statisztikai adata szerint a tanárképző főiskolákra jelentkezők pontszámának országos átlaga 1,0–1,5 ponttal alacsonyabb a tudományegyetemre jelentkezők átlagánál.

4. A középiskolák közötti különbségek

Az MSZMP XII. kongresszusának irányelvei megállapítja, hogy „... tervszerű fejlesztéssel csökkenteni kell az iskolák közötti színvonalkülönbségeket”.

A vizsgabizottságok jelentései rendszeresen utalnak a különböző középiskolákból érkező pályázók felkészültségének jelentős különbségeire. Az ilyen irányú részletes elemzés – véleményünk szerint – a középiskolai tanügyi szervek feladata.

5. A pályaalkalmasság és az eszmei-világnézeti felkészültség színvonala

A pályaalkalmasság és a világnézet megítélésében a vizsgabizottságok részben a középiskolai és a KISZ-jellemzések adataira, részben pedig a felvételi beszélgetések tapasztalataira támaszkodhatnak.

Általános tapasztalat, hogy a felvételre jelentkezőkről készített jellemzések rendkívül heterogén színvonalúak. A felvételi beszélgetések tartalma, színvonala és értékelése az egyes vizsgabizottságokban szintén nagy szóródást mutat. Reális, összehasonlító értékek e témakörökkel kapcsolatban nem álltak a bizottság rendelkezésére, ennek megfelelően megállapításaink is csak az általánosság szintjén fogalmazhatók meg.

A vizsgabizottságok jelentései többnyire elmarasztaló képet festenek a jelentkezők zömének politikai felkészültségéről, társadalmi és pedagógiai tájékozottságáról. Nem véletlen, hogy a XII. kongresszus irányelvei feladatul jelöli meg, hogy „... a középiskolákban jelentősen javuljon a marxista-leninista képzés, a világnézeti nevelés, s fokozódjék meggyőző ereje”.

Reméljük, hogy a történelem tantárgyból ismét bevezetésre kerülő kötelező érettségi vizsga, a középiskolai oktatási reform és a felvételi vizsgák tervezett módosítása javulást eredményez ezeken a területeken.

6. A területi beiskolázási elv érvényesülése

A már korábban is említett 6 szakpárra vonatkozóan megvizsgáltuk, hogy a felvett hallgatók körében milyen a területi eloszlás. Helyszűke miatt csak két év adatait közöljük. Az összesítésben a következő adatokat kaptuk:

Megye	A felvett hallgatók száma	
	1975-ben	1979-ben
Baranya, Pécs	40 (29%)	56 (31%)
Fejér	13	15
Győr-Sopron	16	16
Somogy	16	27
Veszprém	20	15
Vas	14	10
Zala	10	14
Tolna	7	23
Pest	1	1
Bács-Kiskún	1	3

Megállapítható, hogy a korábbi évekhez hasonlóan jelenleg is Pécs és Baranya szerepel kiemelkedően a legmagasabb létszámmal. Figyelembe véve, hogy a más megyékből származó hallgatók jelentős hányada is Pécsett vagy környékén szeretne letelepedni, a beiskolázás jelenlegi területi megoszlása nem megnyugtató. Ez jelentősen nehezíti a végzős hallgatók elhelyezkedését, valamint a távolabbi területeken mutatkozó pedagógushiány felszámolását. Így fordulhatott elő, hogy Baranyában 1979-ben 238 pályázó jelentkezett 57 állásra, és akadt olyan állás is, amelyre 26-an nyújtották be pályázatukat.

Összegezés, javaslatok

Intézményünkben a beiskolázás minőségi mutatóira a legutóbbi öt év adatainak összehasonlítása alapján a stagnálás a jellemző, lényeges minőségi javulás nem tapasztalható.

Mégis eredménynek tekinthetjük, hogy a mintegy 10⁰/₀-os létszámemelkedés nem járt színvonalcsökkenéssel, továbbá, hogy az összlétszámon belül javult a fizikai dolgozók gyermekeinek és a férfiaknak a számaránya. A szaktárgyi és világnézet felkészültség, a pályaalakalmasság és a területi beiskolázási elv terén nem sikerült jelentős javulást elérni.

Véleményünk szerint egy-egy oktatási szerv vagy intézmény erőfeszítése önmagában a továbbfejlődés biztosításához nem elegendő. Lényeges fejlődés az oktatáspolitikai határozatban megfogalmazott tényezők együttes javulásától várható. Ennek értelmében:

- hatékonyabbá kell tenni a pályairányítást,
- javítani kell a felvételi módszereket,
- javítani kell a pedagógusok anyagi és munkakörülményeit,
- vonzóbbá kell tenni a pedagógus pályát.

PÉCS VÁROSTÖRTÉNETI KUTATÁSOK TUDOMÁNYOS ELŐKÉSZÍTÉSE ÉS EDDIGI EREDMÉNYEI*

„... a Nagy Lajos által 1367-ben alapított egyetem.”

Európában a második világháború pusztításait követő szükségszerű újjáépítés során a történeti városokban nagyarányú várostörténeti, régészeti és műemléki kutatások indultak meg. Ennek jó példáit láthatjuk az NSZK, valamint Anglia vonatkozásában is.

Hazánkban a budai várnegyed újjáépítése kapcsán indult meg első ízben az épületkutatás, amelynek célja az egyes épületeken túlmenően az egész együttes településtörténeti problémáinak tisztázása is volt. Szinte ezzel egy időben indult meg Sopronban is a műemléki, régészeti komplex kutatás.

A helyszíni kutatásokat részben megelőzve, részben pedig azzal párhuzamosan mindkét városban jelentős történeti kutatás is folyt, valamint elkészült a műemléki topográfia.

Pécs várostörténetével kapcsolatos helytörténeti kutatások korábbi múltra tekintenek vissza. Ez a munka már a harmincas években megkezdődött és napjainkban is folytatódik. E történeti kutatások egyes állomását jelzi Szőnyi Ottónak és Gosztonyi Gyulának a munkássága, akik a történeti adatok és az akkor rendelkezésre álló helyszíni ismeretek alapján felvázolják a város történetének egyes korszakait.

Újabban Petrovich Ede és Madas József levéltári és topográfiai kutatásai vittek előbbre a kérdést.

A történeti városmagnak – a mai Pécs belvárosának – meginduló rekonstrukciója, illetve annak már előkészítése során még 1974-ben felmerült a város vezetése részéről egy tudományos alapokon készült és ugyanakkor a városrendezés számára gyakorlatilag is hasznosítható régészeti topográfia elkészítésének gondolata. A topográfiát – amely a római kortól a török korig bezárólag adja a város régészeti és az adott korszakokra eső műemlékeinek topográfiai leírását – a Fülep Ferenc vezette munkaközösség tagjaiként Burger Alice, Gerő Győző és G. Sándor Mária készítették.

A topográfia a régészeti adatanyag – Gyarapodási Naplók, leltárkönyvek –, valamint a megjelent irodalom és az egyes ásatások összesítő helyszínrajzainak felhasználásával készült. Ugyancsak felhasználásra került a levéltárakban fellelhető térkép és ábrázolásanyag is. Ezek közül a legkorábbi a Haüy-féle 1687. évi várostérkép, amely jól megőrizte a középkori városszerkezetet, amely napjainkig is csak kevésbé változott és amelynek alapján a jelenlegi belváros területén még ma is jól tájékozódhatunk.

* Az Országos Műemléki Felügyelőség 1981. május 4–6. között Sopronban rendezett „Műemléki továbbképzés” c. ülészakán elhangzott előadás.

A későbbi térképek vizsgálata is azt mutatja, hogy a falakon belül a város-szerkezet csak kismértékben változott. A beépítési határok, az utca- és a térhálózat tovább él. Jól kiegészíti a Haüy-féle térképet a Petrovich Ede által publikált Pécs utcáiról és házairól készült 1687. évi összeírás. Ez az összeírás bár utcánként említi az egyes épületeket, mivel az épületek, illetve a telkek méreteit azonban nem adja meg, így az adatok hiányában sajnos az nem volt térképre felhordható. Petrovich is csupán az utcákat kísérelte meg azonosítani.

További folytatását jelenti a telektörténeti kutatásnak Madas József munkássága, aki az 1722. évi telekkönyvi adatokat rakta fel a mai várostérképre. Ugyancsak Madas József tollából jelent meg a nagyobbiszabású adatgyűjtemény, amely Pécs-belváros telkeinek és házainak összeírását tartalmazza a XVII. század végétől egészen napjainkig. Munkájában utcák szerint közli az egyes házak, illetve telkek tulajdonosváltzásait. A kiadvány jó alapul szolgálhat ugyancsak a gyakorlati műemléki kutatáshoz, minthogy a legkorábban említett épületek esetében feltételezhető, hogy az esetleg még török, vagy középkori részletek felhasználásával épült.

Mіндеzen előzmények után került sor a város egyes épületeinek rendszeres műemléki-régészeti kutatására.

A megkezdett gyakorlati munka, amely eddig kizárólagosan csak egy-egy épület kutatására szorítkozott, már eddig is jelentős eredményeket hozott a város középkori építészetére vonatkozóan. Eltekintve most a Káptalan utca 2. sz. épület ismertetésétől – amelynek kutatási eredményei már korábban is ismertek voltak – meg kell emlékeznünk a Káptalan utca északi oldalán végzett újabb feltárások eredményeiről.

A Káptalan utca 4. számú telken álló egyemeletes barokk lakóépületről, amely a Haüynél jelzett és a mai utcavonaltól is jóval északabbra fekszik – a kutatás megállapította, hogy az maradványaiban egy XIV. századi emeletes épületet őrzött meg. A középkori épület oromzatával nézett az utca irányába. Az utcára néző déli homlokzat földszintjét és emeletét belül ülőpadkás középosztós mérműves ablaknyílás törte át. Az emeleti ablak kökeretének csúcsíves záródásában kialakított négykarélyos, kissé nyomott mérmű megoldása eléggé ritka a magyar gótikában.

Az épületet még a XV. század folyamán megnagyobbították. Ekkor az északi végéhez egy újabb szárnyat építenek, miáltal az épület alaprajza L alakú formát nyer. Az újonnan épült, ugyancsak keskeny traktus keleti homlokzatának emeleti szintjét két, kisméretű gótikus keresztosztós ablaknyílás töri át.

Korábban feltételezték, hogy a mai épület északi részének sokszögzáródású keleti előreugrása eredetileg egy középkori kápolna szentélyének maradványa volna. A helyszínen végzett kutatás azonban e feltevést nem bizonyította.

Ugyancsak a 4-es számú telken – annak délkeleti felében – az ásatás egy középkori lakóépület alapjait tárta fel a 2-es számú épület utcai homlokzatának nyugati folytatásában. Ez azt bizonyítja, hogy a Káptalan utca északi oldalának keleti szakasza a középkorban is sorosbeépítésű volt. Ez utóbbi maradványokkal együtt így a Káptalan utcában három középkori épület vált ismertté.

A Jókai utca 6. számú – ún. Elefántos – ház kutatása során – amelyet Gerőné Krámer Márta végzett –, megállapítást nyert, hogy a XVIII. század első feléből származó lakóház középkori falak fölhasználásával épült. Az innen másodlagos befalazásból előkerült nagyobbiszámú reneszánsz keretkötőredék feltehetően az itt állott középkori épület maradványaiból származhat.

A város délkeleti szektorában lévő Munkácsy utca mai vonalvezetése egyezik a Haüy térképen jelzett utcavonallal. Az itt álló 3. és 5. számú lakóházak már

eddiggi kutatása során is kiderült, hogy mindkettő középkori alapok felhasználásával épült. (Kutató: G. Krámer Márta, G. Sándor Mária).

Az 5. számú épületről kissé részletesebben is meg kell emlékeznünk. A ház felmenő falainak egy része a pécsi reneszánsz építkezésekre jellemző tufaköből falazott. Az emeleti szinten előkerült egy részben megmaradt, de befalazott középkori ajtónyílás, amelynek befalazásából másodlagosan felhasznált befalazott reneszánsz keretkő töredékek kerültek elő. Az udvari szárny északi részének bontásából ugyancsak több, másodlagosan befalazott és több ablakhoz tartozó faragott reneszánsz keretkő töredéket bontottunk ki. Mindezek a maradványok eredetileg az épület reneszánszkori architektúrájához tartoztak. Az előkerült faragványok összessége Szatmári György pécsi püspöksége idején alakult kőfaragóműhely 1521 utáni működésére utal és annak emlékműanyagával szoros formai és kompozíciós rokonságot mutat. Meg kell jegyeznünk, hogy ez az épület Pécs történeti belvárosának ez ideig az egyetlen polgári reneszánsz háza.

Kárpáti Gábornak az épületben végzett leletmentő ásatása során előkerült és műhely létére utaló nagyszámú félkész majolika töredékekből álló leletanyaga talán az egykori reneszánsz polgárház tulajdonosának kilétére is enged következtetni.

A mindinkább rendszeressé váló épület- és pinckutatás a jövőben még számos hasonló megfigyeléssel gazdagíthatja ismereteinket annál is inkább, minthogy a topográfiai bejárás és az eddigi pinckutatások eredményeként több épület középkori eredete vált ismertté.

Pécs egyike azoknak a ritka városainknak, amelynek középkori vár, de különösen városfala több km hosszban, és nagyobb összefüggő szakaszokban megmaradt, annak ellenére, hogy a XIX. század elején a városkapukat lebontották. Egy már korábban még Gosztonyi Gyula által 1938-ban felvetett városrendezési koncepcióban merült fel a gondolata a középkori városfal kiszabadításának, kiemelve ezzel a modern városban a középkori várost. Azonban csaknem harminc évvel később nyílt meg a lehetősége a nagyszerű gondolat kivitelezésének, illetve a nagy munka elindításának. A vár és városfalak kiszabadítása, folyamatos és rendszeres kutatása már a belváros rendezésének részeként indult meg. Ez a már több mint egy évtizede folyó kutatómunka ugyancsak érdekes eredményeket hozott. (Kutató: G. Sándor Mária.)

A vár erődítésrendszerének kutatása során feltárássra került a délnyugati és a nyugati, valamint az északi szakasz. Ennek során megállapítható volt, hogy a vár ma is fennálló falai a XV. század végén épülhettek. Ennél korábbi részletek kerültek elő a Barbakánhoz csatlakozó falszorosban, de ezeknek összefüggései nem voltak tisztázhatók.

Jelentősebb török építkezésre utal a nyugati várfalat erősítő és középkori alapokra épült félkörös torony, valamint a vár északkeleti sarokrondellája.

A vár falai körül futó várárok contrascarpájának jelentős maradványai kerültek elő a déli és a nyugati árok vonalában, valamint az északi várároknál, különösen pedig az északkeleti sarokrondella előtti részen.

Magában a várban csak az északi kert keleti részében folytatunk rendszeres feltárást. Bár Haüy térképe a vár vonatkozásában is igen jó tájékozódást nyújt, mégis a Székesegyháztól északra egészen a külső várfalig terjedően egy fehér foltot jelöl a belső várfal keleti végétől kezdődően. Az említett területen 1978 óta folytatott ásatások már eddig is egy nagy kiterjedésű középkori épület maradványának jelentős részét hozták napvilágra. A vár jelentősebb épületeit Haüy térképéről ismerjük, s azok egy része a ma álló épületekkel is azonosítható. Meghatározható volt az ott ábrázolt, de a XVIII. század folyamán elpusztult épület is. Topográfiai-

lag mind ez ideig azonban meghatározhatatlan pontot jelentett a Nagy Lajos által 1367-ben alapított egyetem. Az e kérdéssel foglalkozó eddigi gazdag szakirodalom az egyetem helyét nagyrészt egyértelműen a váron belül, a Székesegyház környékén jelöli meg, de annak pontosabb helyét nem határozza meg.

A Székesegyházról északra előkerült maradványok minden kétséget kizáróan középületre utalnak, korukat tekintve pedig a XIV. század második feléből származnak. Az épület jellege, a város belüli helye és kora kétségtelenné teszi, hogy az az 1543-ig működött Schola Maior épülete, amely még a török időkben is állott.

A városfalak kutatása a szanalástól függően folyamatosan történik. Az északi és a nyugati városfal eddigi kutatásainak eredményeként megállapítható volt, hogy a ma is fennálló falak a Püspökvárhoz csatlakoznak és a XV. századnál ezek sem korábbiak. Feltűnő, hogy az északi városfalat mindössze két – egymástól eléggé távollévő – félkörös bástya erősíti, míg a nyugati oldalon egyetlen bástyát sem találunk.

A városfal jellemző szakaszát őrizte meg a Citrom utcai déli falszakasz és a hozzá csatlakozó félkörös bástyatorony. Itt megmaradt a lőrésekkel áttört pártázatos oromzat és a gyilokjárónak egy jelentős része. E déli városfal ugyancsak XV. századi eredetű és annak egyes szakaszait a római polgárváros elpusztult épületeinek maradványaira alapozták. Ugyanez volt megfigyelhető a Jókai utcától nyugatra, Fülep Ferencnek a Postapalotánál folytatott ásatásainál is, ahol a középkori városfal egy hosszabb szakaszát tárták föl.

A város most elkészült régészeti topográfiájának tükrében vizsgálva Pécs településtörténetét, abból az alábbi következtetéseket vonhatjuk le.

A fallal körülvett középkori város területén a legkorábbi települést a kisszámú kelta leletanyag képviseli.

A római várost már korábban Szőnyi Ottó és Gosztonyi Gyula a mai belváros délnyugati részére helyezte. A város temetőit viszont ettől északra a mai Székesegyház környékén és a Széchenyi téren határozta meg. Fülep Ferencnek 1955-től folytatott ez irányú és nagyszámú kutatása e feltevést nemcsak alátámasztotta, hanem kutatásainak eredményei alapján sikerült a római város és temető kiterjedésének pontosítása is. Mindezekből kitűnik, hogy a római város északi határa a mai Sallai utca vonalában volt, nyugat felől a Kórház tér, délen a Szalai András utca, keleten a Bem József utca, Kossuth tér, Bajcsy-Zsilinszky út vonala határolta. A temető pedig a Sallai utcától északra a Székesegyház környékéig terjedt.

Mint a fentiekből is kitűnik az egykori város Sopianae és a középkori Quinqueecclesiae területe csak részben fedték egymást és így itt olyan jellegű településtörténeti kontinuitás a két város között nem mutatható ki, mint Sopron és a római Scrabantia között.

A legújabb kutatások megállapították, hogy a római város a II. század elején, esetleg már az I. század végén létesülhetett, annak teljes pusztulása pedig az V. század 20-as éveiben következett be.

A város további története bár igen hézagos adatok alapján, de nyomkövethető az V. sz.-tól egészen a IX. századig. Ugyancsak Fülep Ferenc megállapítása szerint a cella trichora, feltehetően az I. számú sírkamra, de lehet, hogy más épületek is tovább éltek a magyar honfoglalásig, illetve a XI. század elejéig, amikor Szt. István Pécssett püspökséget alapított.

Talán a fentiekben elmondottak indokolják, hogy a középkori püspöki város legkorábbi magja a Székesegyház viszont az egykori római és ókeresztény temető területén – annak északi határán – épült fel.

A középkori város északnyugati sarkában helyezkedik el a Püspökvár. A várban áll a Székesegyház és a püspöki palota, amely első formájában már a XI. században kialakult. Ugyancsak a várban találjuk a Keresztelő Szt. János társaskápolnáját, amelyet az oklevelek már a XII. században említenek.

A tatárjárás után egyházi kövár épül Pécssett. Az Árpád-kori négyzetes várat a délnyugati sarokban négyszögletes toronnyal erősítették. A Székesegyház és a püspöki palota mögött várudvar húzódott. A XIII. századi vár erődítményrendszeréről összefüggő képet egyelőre nem alkothatunk, minthogy annak csak igen csekély maradványai kerültek elő.

Okleveles adatok említik, hogy a XII. században a városban már a káptalanok palotái állanak. A Káptalan utca településtörténetével kapcsolatosan az elmúlt években folytatott kutatások bár nagyban gazdagították ismereteinket, azonban, mint azt már korábban mondtuk ott a XIV. századnál korábbi épületmaradványok eddig még nem kerültek elő.

A városban megtelepedett szerzetesrendek közül az 1238-ban már említett domkosok kolostorát Kárpáti Gábor ásatása azonosította a mai Munkácsy utca 8-ban feltárt épületmaradványokkal. A kolostor további részletei sejtethető a telken álló egyemeletes saroképület felmenő falaiban.

A volt Szigeti kapu közelében a XIII. század legvégén megtelepedett ferencesek templomának a nyolcszög három oldalával záródó XIV. századi szentélyét ugyancsak Kárpáti Gábor tárta fel a közelmúltban.

A várost átszelő két főútvonal találkozásánál alakult ki már igen korán a püspöki város központi tere, a mai Széchenyi tér. E helyen állott a XIII. században épült Szt. Bertalan templom, amelyet a középkor folyamán többször is átalakítanak és bővítenek. Ezek szerint már a korai várral együtt kialakult a polgári város főtere és plébániatemploma ugyanott. Ezen a téren kellett állnia a város többi középületének, elsősorban a városházának.

Arra vonatkozóan, hogy a vártól délre eső terület – a várárkon túli rész – beépítettsége milyen mértékű volt, adataink egyelőre igen gyérek. Kétségtelen, hogy itt a Haüy térképe igen jelentős kiterjedésű – a mai Szt. István tér területének megfelelő – beépítetlen területet jelez. Feltételezve a terület korábbi beépítettségét, nagyon valószínű, hogy vagy az 1664. évi Zrínyi-féle téli hadjárat során, vagy az 1686-os visszafoglalás során pusztultak el az itteni épületek oly mértékben, hogy helyüket Haüy már beépítetlennek tüntette fel. Erre a kérdésre azonban a választ csak a Szt. István téren végzendő ásatások adhatnák meg.

A középkori város 1543-ban került a törökök birtokába, akik valójában a másfélszázados uralmuk alatt a város szerkezetét csak igen kevésbé változtatták meg. Az egyes városnegyedek – mahallék – központjait képező dzsámik részben a keresztény templomok átalakításával létesültek, részben pedig azok helyén épültek, mintegy a sacrális jelleg kontinuitását megtartva. Ez történt többek között a középkori ferences templomból átalakított Memi pasa dzsámi esetében, vagy a Szt. Bertalan templom helyén, s részben annak anyagából épült Gázi Kászim pasa dzsáminál. E központok körül létesülnek a többi jóléti, illetve középületek, hasonlóan, mint más török városokban.

Az egyik ilyen együttes volt a már említett Memi pasa dzsámi és az ugyan-csak az ő alapítványát képező Memi pasa fürdő és a mellette állott csorgókút, amelyet a közelmúltban Gerő Győző tárt fel.

A városban több olyan dzsámi is épült, amely már nem igazodott a középkori topográfiához. Ezek kutatása azonban még a jövő feladata. Itt ugyanis ma még nem tudni, hogy ezeknek volt-e és ha igen, úgy milyen jellegű középkori előz-

ménye, illetve azok minden korábbi előzmény nélkül, beépítetlen területen létesültek.

A törökkorban fokozottabb szerepet kapnak a külvárosok, így a Budai külváros, amely utóbbiban Jakováli Haszán pasa dzsámija körül a mevlevi dervisek központjaként egy egész kis vallási negyed alakult ki. Maga a török város azonban továbbra is a középkor adta falak keretein belül maradt.

A városszerte rendszeresen végzett régészeti és műemléki kutatás már kezdeti eredményei is számos új adattal gazdagították Pécs település és várostörténetére vonatkozó korábbi ismereteinket. Természetesen számos nyitott kérdésre kell még választ adnia a további kutatásoknak, amelyek nemcsak újabb eredményekkel, hanem újabb kérdések felvetésével is fognak szolgálni.

ÉLETMÓDKUTATÁS ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNET

„... életmódkutatás . . . társadalomfejlődésünk problémáinak mélyebb megértéséhez . . .”

Tanulmányok és kiállítások sora jelzi, hogy az életmódtörténet páratlan gyorsasággal polgárjogot nyert történetírásunkban. Különösen népszerű, jól használható és beilleszthető az oktatásba, éspedig nemcsak a kötelező iskolaiba, hanem az iskolán kívüli népművelésbe is. A tanárok arról számolnak be, hogy az életmód bemutatása révén nemcsak az elmúlt korok embereit és szokásait tudják életközélbe hozni, hanem az elvont társadalmi kategóriákat és tételeket is könnyebben megértetik. A történész kutatók pedig egyre újabb, mélyebb rétegeit fedezik fel az életmód és társadalom összefüggéseinek. Az életmódkutatás új, fiatal hajtása történetírásunknak. E rövid tanulmányban az öndefiniáláshoz: a tárgy, a módszer, az elvek meghatározásához szeretnék néhány gondolattal hozzájárulni. (Külön tanulmány tárgya, amit nem halogathatunk sokáig, az életmódkutatás forrásainak ismertetése, új, még nem használt források feltárása, régi, másként használt források társadalomtörténeti célú megszólaltatása, és e sajátos terület forrásfelhasználási módszereinek kidolgozása.)

Az életmódtörténettől intenzívebben az elmúlt évtizedben kezdtünk foglalkozni. Igaz, több nagyigényű monográfia és összefoglaló munka, így az 1964-ben megjelent kétkötetes Magyarország története (Szerk. Molnár Erik. Budapest, 1964.) már felhasználta a korok és társadalmak jellemzéséhez egyes művelődéstörténeti és életmódbeli adalékokat, de ezek esetlegesek, színező célzatúak voltak. 1971-ben jelent meg Gergely András tanulmánya (Települések, lakások és lakóik a századforduló Magyarországon, Történelmi Szemle, 1971.), 1972-ben Mann Miklós és Szabolcs Ottó szerkesztésében megjelent történelmi olvasókönyvek bőven tartalmaztak szemelvényeket az életmódra is. A Magyarország története az abszolutizmus és a dualizmus korában, 1849–1918. (Bp., 1972.) c. egyetemi tankönyv és A dualizmus korának történeti problémái c. tanulmányom (Bp., 1971.) ugyancsak kitért az életmód főbb elemeinek ismertetésére. Az első tanulmányokban, szemelvényekben mindazonáltal az életmódábrázolás a társadalomtörténet illusztrációja vagy függeléke volt.

A kutatás során csakhamar rájöttünk, hogy az életmód jelentősége és funkciója jóval több, mint az elméleti tételekkel és elvont általánosításokkal terhelt tananyagok színesítése, mint az életközelség hangulati megteremtésének didaktikai fogása. Abból indultunk ki, ha igaz az a tétel, hogy az egyes rétegek, közösségek, csoportok saját szokásaik, szabályaik, hagyományaik szerint élnek, laknak, gondolkodnak, akkor a tétel fordítva is igaz, az életmódelemek, a lakás, az öltözködés, a viselkedés, a szórakozás, a mentalitás ugyancsak jellemezheti az egyes rétegeket, csoportokat. Vagyis az életmódnak rétegspecifikáló és rétegekvalifikáló szerepe is lehet.

Hadd említsek erre egy példát, amelyet feldolgoztunk a Magyarország története 7. kötetében. Sokáig elvileg is, metodikailag is gondot okozott az ún. „úri középosztály” fogalmának, terjedelmének, a hozzátartozás ismérveinek meghatározása. A kutatás során két általános, szabályszerű, e „középosztály” valamenyny csoportjára, a nemesi eredetűekre s az asszimilált polgárookra egyaránt érvényes ismérv bontakozott ki: a *lakásnagyság* és a *cselédtartás*. Korabeli leírásokból, családi tanácsadókból, szolgálati szabályzatokból kitűnt, hogy a középosztályi család lakása minimum háromszobás volt, s a jómód vagy a gyerekek számának növekedésével a szobaszám négy-ötre, esetleg hét-nyolcra nőtt. Azt is bizonyítottuk, hogy a középosztályhoz tartozó „úri” család legalább egy cselédet (mindenest) tartott. A gazdagodás-növekedés során ez a szám is nőtt – előbb kettőre (szakácsnő, szobalány), aztán esetleg háromra (hozzá még egy nevelőnő, és rendszeresen bejáró mosónő, hetente néhányszor jövő frizőrnő). Tény viszont, hogy a középosztályi családnál háromnál több cselédet (nevelőt) és főként férficselédet nem találunk. A nagyobb számú cselédség és a férficseléd (inas, lakáj) a mágnások, földbirtokosok, nagypolgárok privilégiuma, illetve státuszszimbóluma volt.

Ezek után statisztikailag is ki lehetett mutatni, hogy Budapesten 1906-ban 40 200 család tartott cselédet. Ebből a három-, vagy annál több szobások 83⁰/₀-a, vagyis 33 450 háztartás alkalmazott cselédet. Budapesten, a század elején kb. 33–34 ezer család tartozhatott az ún. „úri középosztály”-hoz, és ennél még jó néhány ezerrel több azoknak a száma, akik az odatartozás *látszatát* akarták – akár erejükön felül is – fenntartani.

*

Az elmúlt években a vizsgálatok elmélyültek, az életmódkutatás jelentősége még jobban megnőtt. Egyes szociológusok a társadalmi viszonylatok és tevékenységek átfogó, központi kategóriájának tartják. Az életmódnak ilyen totális értelmezése, mégha a termelési szférát, a munkavégzés körülményeit is beleértjük, akkor is vitatható. Azt viszont elfogadom, hogy az életmód valóban magába foglalja az élettevékenységek teljes körét, és szorosan összefügg az életvezérlő elvekkel és eszményekkel: a társadalmi *mentálitással* és *értékrenddel* is.

A témakör ilyen jelentékeny kitérítése szükségképpen felvet két elvi kérdést: a struktúra és az életmód, illetve az értékrend és az életmód viszonyának kérdését.

A társadalom osztályszerkezete tendenciaszerűen valóban meghatározza, vagy erősen befolyásolja az egyes osztályok, az egyes rétegek élet- és gondolkodásmódját. Az egyént, a családot elsősorban a közvetlen társas környezete neveli, formálja. A gyerekek ösztönösen követik környezetük magatartását, szokásait, a családi, a közösségi hagyományokat, egy történetileg kialakult és átörökített *szokáskultúrát*. Ehhez járul, hogy a családtól az iskoláig, az egyházig és a társasági körig nevelő hatások is érik az egyént. Korunkban nemcsak tudatos, de rendszeresen átgondolt és kifejtett a ráhatás, amit *indoktrinációnak* nevezhetünk. Nagy szerepet játszik tehát az életvitel és gondolkodás alakításában a *mintá*; kiváltságos és jobban szituált rétegeknél a presztízs őrzése és kifejezése, feltörekvő rétegeknél a presztízs tisztelete és vonzása: a divat, az utánzás, a valóságos helyzetnél magasabb szint látszatának keltése.

A társadalmi struktúrában elfoglalt hely, főként a csúcson – olykor tételesen is szabályozott, többnyire íratlan megegyezés alapján követett – életmód-mintákban, szimbólumokban fejeződik ki. Gondoljunk csak az arisztokrácia jól leírható életmódelemeire: a kastélyra, a hintóra, a cselédségre, a nevezetes vadászatokra, a kaszinóra, az endogám házassági szokásra, vagy a nagyburzsoázia fő-

városi palotáira, klubjaira, igazgatósági tagságaira, műpártolására, színházi-operai páholyaira, testes-tokás-szivaros karikatúráira. Vagy általánosabban gondoljunk a nagyvárosi kerületek, lakónegyedek, elővárosok, sőt egyes utcák jól elkülönülő szociális arculatára, „szociális topográfiájára”.

Ezzel természetesen nem azt akarom bizonyítani, hogy az osztályhelyzet szorosán determinálja az életmódot. Nem, csak tendenciának tekinthetjük, olyan szabálynak, amelytől minden irányban nyílik eltérés. Az egyik eltérés abban mutatkozik, hogy egyazon osztály vagy réteg különböző típusai, különböző etnikai, vallási, foglalkozási közösségei egymástól jelentősen eltérő módon élnek, munkálkodnak, gondolkodnak. Nyilvánvaló, hogy a burzsoázián, az értelmiségen, sőt a munkásságon belül is eltérő életvitelű csoportokat találunk. Ha alaposabban megnézzük ezeket az életmódbeli különbségeket, akkor az értékeszmények és a mentalitás különbözősége mögött sok esetben az objektív létfeltételek különbségeit találjuk. Vegyük példának a kialakuló magyarországi polgárság két fő típusát. A 19. század elején a városi módos polgárság üzletvitelét a szolidaritás, az óvatosság, a hagyományos foglalkozási ághoz, áruhoz, vevőkörhöz való ragaszkodás és a kockázat kerülése jellemezte. Értékrendje, amelynek csúcán a nemesi rang és a földbirtok fénylett, közel állt a nemességéhez. Ezért vagyona tekintélyes részét a biztonságot adó és rangot biztosító ház-, szőlő-, földtulajdonba fektette. Értékválasztása és mentalitása tehát a nyilvánvaló *presztízszorientált* volt.

Az ellentétes típus a felvásárló kereskedőből, gyarmatosítókból, hajótulajdonosokból, manufaktúraalapítókból, árendásokból, pénzváltókból és korai bankárokból kiemelkedett *vállalkozó tőkés*, akit az jellemez, hogy nem meghatározott használati cikkekkkel, hanem az áruval kereskedik: terménnyel, állattal és emberrel, telekkel, házzal, várral és légvárral, pénzzel, kötvénnyel, részvénnel és főként a pénz és a részvény árfolyamkülönbözetével. Tehát mindennel foglalkozik, amiből hasznot lehet húzni, azaz *profitorientált*.

Nyilvánvaló, hogy itt a polgárság két különböző rétegről, sőt különböző *történelmi típusáról* van szó. Az első típus, a hagyományos középkori és kora újkori polgár a feudális rendbe illeszkedett bele, pontosan definiált jogokkal és kötelességekkel bíró városi polgár és céhtag volt. Életét szoros közösségben, meghatározott szabályok között élte le. A hozzá rendelhető életmód alapja és kerete a „nagy háztartás” („das ganze Haus”), ahol a család, a cselédség, a legények, az inasok, az alkalmazottak, a rokonok egy háztartásban éltek. A háztartás azon alapult, hogy nem vált szét egymástól a munkahely és a lakóhely, a magánélet és a közélet. A tőkés iparosodás és városiasodás azonban felbomlasztja ezt az életmódkeretet. Manufaktúrát, gyárat nem lehet a lakóházban, a lakóterületen üzemeltetni; a nagykereskedelem, a modern szállítás és közlekedés feltételeit sem elégíti ki az egykori kereskedőház. A lakás és a munkahely szétválik, amiként a polgári közélet is külön térben építi ki a maga közintézményeit, hivatalait, alkotmányos fórumait. Ennek megfelelően a modern nagyváros is funkcionálisan tagolódik: szétválik a szorosan vett *City*, az igazgatási-kormányzati zóna a lakóhelyektől és ezek az ipari kerületektől. Az átalakulás társadalmi hordozója a *vállalkozó tőkés* és a szabad (vállalkozó) értelmiségi.

A vállalkozó tőkést más objektív gazdasági tevékenység, más értékrend – úgy is kifejezhetjük: más *szociálpszichológia* – jellemzi, mint a hagyományos polgárt. Max Weber klasszikus meghatározása szerint ez utóbbit a vagyongyűjtés, a szerzés (Erwerb) érdekelte, a vállalkozó tőkést a haszonszerzés, a tőkefelhalmozás (Gewinn) mozgatja. Az előbbi vagyont gyűjt, hogy aztán élvezhesse a kényelmet, a semmittevést, a nemesi sorba emelkedés előnyeit, a fényűzést, a rendi társadalom biztonságadó immobilitását. A vállalkozót ezzel szemben nem egyszerűen

a vagyongyűjtés (*auri sacra fames*, a szent aranyéhség) jellemzi, nem is egy egyszerű nyereszkesedés, hanem a rendszeres profitszerzés, amelyet csak az *industria*, az *iparkodás*, a mindennapos kemény munka, a racionális üzlet-, ill. üzemszervezés, az életélvezetokről való lemondás, vagyis egyfajta belső aszkézis biztosíthat. Weber jellemzéséhez hozzáfűzhetjük, hogy az elsősorban a 17–18. századi burzsoá vállalkozó típusra érvényes. Ám a 19. századi ipari és közlekedési forradalom, a modern hitelszervezet, a bank- és tőzsdrendszer kiépülése nyomán az a típus átalakul, már nem vezethető le egyszerűen, egyenesvonalúan a protestáns etikából, hiszen a modern gyár, a vasút, a nagybank, a világpiac olyan készségeket feltételeznek, amelyekhez a felvilágosodás eszméire, a természettudomány nagy vívmányaira, a zsidó polgárság emancipálására és gazdasági bekapcsolódására és sok egyébre is szükség volt. A 19. század vállalkozó tőkésének alaptulajdonságai közé tartozik a mobilitás, a kalkulatív racionalizmus; ennek pedig lényeges kelléke az absztrakt gondolkodás, az árunak, a tőkének, a pénznek fogalmi absztrakcióvá alakítása, továbbá az innovációs készség és a kockázatvállalás, vagyis: az absztrakt gondolkodásmóddal megalapozott racionalizmus és a számító racionalizmussal megalapozott hazardírozás.

Nyilvánvaló, hogy a gazdasági-társadalmi létérdekek alakítják az életmódot. Így a hagyományos polgárhoz köthető Közép-Európában – elsősorban német területeken – a *biedermeier* életmód, lakáskultúra, ízlés, művészet, míg a vállalkozó tőkés felemelkedése és uralkodóvá válása ebben a régióban a historizmus építészeti stílusát és a nagypolgári úri életvitelt alapozta meg.

Hasonlóképpen az objektív gazdasági-társadalmi létfeltételek különbözőségére bukkanhatunk a közép- és kelet-európai parasztság eltérő életmódformái mögött is. Ezeket szokásos és részben lehetséges is vallási, mentalitásbeli, tájegységi tényezőkkel magyarázni, hiszen ezek az objektív feltételek tartós fennállásuk során *szokáskultúrává* és *hagyománnyá* alakulva épültek be a parasztság életmódjába.

*

A társadalmi rétegződés és az életmód többé-kevésbé szoros összefüggésének hangsúlyozása mellett rá kell mutatnunk arra is, sohasem áll fenn teljes megfelelés közöttük. Itt két módosító tényezőt is kiemelhetünk. Az egyik a *mintakövetés*, hiszen a felsőbb rétegek, a vonzó példák, a viszonyítási (referencia-) csoportok életmódja a más réteghez, státushoz tartozókat is követésre készíti. A másik a *generációs* értékkülönbség, amely az egymást követő nemzedékek életmódjában gyakran, éppen korunkban is, élesen, látványosan megnyilvánul.

Ami a mintakövetést, a viszonyítási csoportok életmódjának átvételét illeti, hangsúlyoznunk kell, hogy az életmódok alakulásának rendező elve többnyire valamiféle *értékválasztás*. Ez nem csupán öröklés, nevelés, szoktatás, hanem átvétel, tanulás, utánzás útján is történhet. Az értékválasztás mögött pedig minden esetben tudatos, vagy kiforratlanul gomolygó értékrend áll. Ha közelebbről megnézzük az életmódformáló tényezőket, a hagyományozott szokáskultúrát, a nevelést és a követésre ingerlő presztízt, s ha átgondoljuk az értékrend hatását, könnyen beláthatjuk, hogy ugyanezek a tényezők befolyásolják a roppant finoman, árnyaltan tagolt struktúra különböző szintjein – a hatalmas társadalmi építmény egyes emeletein – való elhelyezkedést, a szakadatlan mobilitást, vagyis a feláramló és súlylyedő rétegek közti mozgást. Ezek a tényezők magyarázzák meg egyúttal azt az eltérést is, amely egyes rétegeknél a gazdaságilag megszabott osztályhelyzet, a *státusz*, és a ténylegesen elfoglalt társadalmi *pozíció* között fennáll. Ha a felszín alá tekin-

tünk, akkor társadalomtörténeti szempontból nem elégedhetünk meg a „hamis tudat”, az „urizálás”, a „felkapaszkodás” közkeletű magyarázataival.

Klasszikus példánk a magyar „úri középosztály”. E fogalom szigorú társadalomtörténeti definíció alapján elvileg nem létezhetne, lévén a „középosztály” több eltérő státuszú réteg, nagycsoport együttese. Hogy az „úri középosztály” a társadalmi-politikai gyakorlatban mégiscsak létezett, hatott, közösségi vonásokat mutatott és egységes életmódmintákat követett, az annak tulajdonítható, hogy az „úri”, a nemesi értékrend és a hozzákapcsolt életmód összefűzte a különböző középosztály-elemeket. Ez a nemesi-dzsentrí értékrend elég jól körülhatárolható, belülről átélhető, azonosulást adó és kívülről is érzékelhető, csodálható vagy elvethető sajátos pozíciót biztosított a „középosztálynak” a magyar társadalom polgárosodó struktúrájában.

A példa általánosítható. Az életmódformáló tényezők társadalomformáló érvényűek: lényegesen befolyásolhatják az egyén és a csoport strukturális pozícióját, s ezzel eltérést okozhatnak az objektív osztályhelyzet, a státusz, és a ténylegesen követett életmód között.

Az objektív helyzet és az életmód közötti viszony eme kettősségét úgy fogalmazhatjuk meg, hogy az értékrend – a tudatos és az ösztönös értékválasztások rangsora – alapjában és általános fejlődéstendenciájában szervesen összefügg az *érdekkel*. Az egyénnek az érdekekben summázódó réteghelyzete, illetve pozíciója erősen befolyásolja értékrendjét, az életmódminták választását. Másrészt az óhajtott és az átvett értékek maguk is teremthetnek új szükségleteket és hozzájuk kapcsolódó érdekeket. Így például a nemesi értékrend elfogadása a hazai burzsoázia egy részét érdekeltté tette a földbirtokszerzésben, és mint földbirtokost a nagybirtokrendszer védelmezésében, fenntartásában, amelyhez közvetlenül tőkés üzleti érdeke nem fűződött.

A szükséglet, az érdek és az érték, e három rétegformáló s egyúttal életmódalakító tényező, bár egymásból közvetlenül nem vezethető le, egymással a legszorosabb kölcsönhatásban áll, mint az osztályhelyzet, a társadalmi presztízs, az életmód és a mentalitás is egymással kölcsönhatásban jelölik ki az egyén és a csoport helyét a társadalmi struktúrában.

*

Itt térhetünk ki a másik említett „deviancia” lehetőségre: a generációs eltérésekre. A generációs vitában a szociálpszichológus két érvet is felvonultat. Egyik kezében felmutatja az apák elleni „ödipuszi lázadás” freudi tételét, a másikban a fiatalság nagyobb adaptációs készségét az új idők technikai, civilizációs változásaihoz, divatjához, életritmusához. A történész kritikussabb, nem tagadja ugyan a tényezők jelenség szintű érvényét, de óvakodik az általánosítástól. Ellenérvként hozhatja fel, hogy az „ödipuszi lázadás” ősi jelenség, mégis nagyon ritkán vezetett nemzedéki tömörülésre, új életmód, új társadalmi rend kialakítására. A tipikus jelenség, hogy a gyerekek serdülőkorban szembefordulnak az apai képpel, márcsak saját egyéniségük, identitásuk megtalálása végett is, hogy aztán felnövekedve, önálló életet kialakítva visszatérjenek az apai kép, a megelőző életmód minta reprodukálásához. Elismeri azonban, hogy volt és van példa generációs lázadásra, a hagyományos életmód megreformálásának nemzedéki mozgalmára is.

Ilyen életmódreformáló időszaknak tekinthetjük az első világháború előtti negyed századot, amikor a társadalmi forradalmat meghirdető szocialista munkásmozgalom és a liberalizmust globálisan támadó újkonzervatív áramlatok mellett, velük szoros kapcsolatban világszerte jelentkezett egy nemzedéki lázadás is. Ez

szembefordult az apák válságba jutott világával, a kegyetlen szabadverseny, az istenséggé emelt *Profit*, a rideg önzés, a képmutatás és hamis morál világával. Volt ennek a lázadásnak, elsősorban Közép-, Kelet-Európában, a várurak földjén, kifejezetten társadalomreformáló politikai irányzata is: ezt képviselték nálunk a polgári radikálisok. Rájuk annyiban alkalmazható a „generációs lázadás” fogalomköre, hogy ők is szembefordultak az apák életstílusával, bár nem annyira a liberalizmussal, a liberális szabadságeszménnyel, mint inkább a nemességhez alkalmazkodó konformizmussal, és radikális társadalmi és politikai reformokat követeltek. Annyiban is áll rájuk a fogalom, hogy a hanyatló nemességből kihullott, az ősi, az apai hagyománnyal szakító lázadók sora csatlakozott a radikálisokhoz.

Nyugat-Európában, német és osztrák területen azonban a lázadás nem volt ennyire explicit módon politikus. Bankárok, nagykereskedők, tőzsdések, gazdag nagypolgárcsaládok fiai elhagyták az otthontalanná vált szülői lakást, az üzleties, hazug, kihült családi „fészket”, valóságosan szakítottak az apával; egyúttal kivonultak a tőlük elidegenedett polgári társadalomból, a közéletből is, és a tudományban, a filozófiában, az irodalomban, a művészetben kerestek új otthont, új identitást. Egyes csoportok, Nietzsche követői, Stefan George köre, a német életfilozófia megalapozói az egész tőkés civilizációt: az eltömegedést, az uniformizálódást, a kultúra elsőkélyesedését, az erkölcsstelséget és egyúttal a demokratizálódást, a szocialista eszményeket is támadták. Mások, a fiatal bécsi írók és művészek köre a megújított *esztétikai* kultúrába, a közügyektől távortartott Szépség kultuszába menekültek és indítottak el stíluslázaadást. Ugyancsak Bécsben öntöttek tudományos formába Eros és Psyhé mitológiai ölelkezését Freud és hívei a *pszichoanalízis* formájában, amely nemcsak lélektani terápia volt, hanem világmagyarázat és világnézet is, ugyancsak lázadás az apák egysíkú, pozitivistá racionalizmusával szemben. Jellegzetes példaként idézhetem a prágai Franz Kafkát, aki – amint híres levelében megírta – tudatosan fordult szembe apjával, a zsarnokkal, a harsány-sikerés üzletemberrel, az antiszociális tőkessel, a gyermek testi-lelki megnyomorítójával. A generációs lázadás eredménye ebben az esetben a családi, nemzeti, társadalmi elidegenedés vállalása, az érvessztés, az identitászavar tudatosulása: a szorongást és a veszendőséget kifejező modern abszurd próza megteremtése lett.

A századforduló generációs lázadása az élet teljességére kiterjedt. Az ifjú nemzedék meg akarta változtatni a városképet, a házakat, a lakáskultúrát, s ki akarta dobálni a termes, hűvös-homályos polgári lakásokból a kacamokkat, a rideg otthonokba napfényt, levegőt, művészetet akart beépíteni, művészettel akarta megtölteni a mindennapi életet a kilincstől az evőeszközig, a foteltől az asztali lámpáig, a lépcsőháztól a padlásig. Fellázadt ez a nemzedék a nők elnyomása és megnyomorítása ellen, és pedig a közéletből való kizárás, a tanulástól-munkától való elzárás ellen éppúgy, mint az üzleties prostitúció, a nővásár ellen éppúgy, mint a testet eltorzító fűző viselete, a test elfedése, a napfény és levegő kirekesztése ellen. Ez a generációs lázadás adott polgárjogot a korszerű öltözködésnek, a laza, testhezálló ruhák divatjának, a fürdőzésnek (a fürdőruhának), a selyemharisnyának, a rövid szoknyának, a nadrágviseletnek, a kalapnak, a pulóvernek, a pizsamának, az egyszerű, fiús frizurának. Ez a korszak szülte a vegetáriánus mozgalmat (enyhébb formájában a könnyű, kímélő étrendet), a gyümölcs, a vitaminok és enzimek fogyasztásának divatját. Ekkor született a tolerancia eszménye a büntetőjogban, főleg az ifjúkori bűnözés társadalompolitikai-pedagógiai nézőpontja, ekkor terjedt el az elmebetegségek kezelésének új terápiája, sőt felfogásának új elve.

Sokat hallottunk, olvastunk, láttunk és írtunk már a századelő kulturális-művészeti forrongásáról, az avantgarde „izmusokról”, de eddig nem kapcsoltuk

őket össze a városépítéset, a lakáskultúra, az öltözködés és a táplálkozás, a feminizmus és a vegetarianizmus, a lélekelemzés és a testkultúra, vagyis a totális életmódreform mozgalmaival, amelyek mögött egy nagy szociális és egy ugyancsak jelentős polgári generációs lázadás állott. Mindez, ami a fizikai világkép, a művészeti ízlés és az életmód gyökeres megváltozásával meghatározta a 20. századi európaiak – és közvetítésükkel a világ – arculatát, a századforduló nagy mozgalmaihoz nyúlik vissza. A kapitalizmus strukturális változásának nyomában ekkor alakult ki a régi értékek, a régi életformák mélységesen mély válsága, amelyből egy szocialista – tágabb értelemben egy humánus-demokratikus értékrend született meg.

*

Válaszra vár még az a kérdés, hogy miként befolyásolja az értékrend – vagy egyes értékeszmények – életmódunkat a mindennapokban és ünnepi alkalmakkor. Válaszunkat megkönnyíti, ha az elemzés módszere érdekében kettéválasztjuk az élettevékenységek e két nagy szféráját.

Az életmód egyik szférája a mindennapi létfenntartás szférája: a munka, a lakás, az öltözködés, a táplálkozás, a művelődés, a pihenés stb. A köznapi szféra rendező elve a *funkcionalitás*, a köznapi szükségletek racionális eszközökkel és módon való kielégítése. Nyilvánvaló, hogy ide tartozik a szerszám, a gép és használata; ide tartoznak a lakás, a lakberendezés fő tárgyai, az öltözködés célszerű darabjai. Természetes, hogy a funkcionalitás racionálisan rendezett szféráját is sokoldalúan, erősebben vagy gyengébben befolyásodják a hagyományok, a szokások és megszokások, az ízlés, a divat változásai. Tehát már itt is jelentkezik a másik nagy szféra: a reprezentáció szférája. Ember-voltunkhoz ugyanis szorosan hozzátartozik az, hogy nemcsak munkálkodunk, fenntartjuk és újratermeljük életünket és fajunkat, hanem hogy élettevékenységeinket értelmezzük, formáljuk és stilizáljuk is, vagyis valamilyennek látjuk és láttatjuk azokat.

Funkció és értékeszmény egymást áthatásának jellemző példája a *hálószoba*, a pihenés, az alvás és a házastársi élet intim színtere. A hálószoba berendezése tehát nagy mértékben funkcionális. Minden bútordarabnak az alapvető élettevékenységet kiszolgáló, célszerű szerepe és helye van, vagyis összefüggő *struktúrát* alkot. Ugyanakkor az egyes korokra, rétegekre, sőt nemzetekre nagyon is jellemző, hogy a házastársaknak közös hálószobájuk van-e, vagy külön szobában hálnak, hogy közös (ún. francia!) ágyban alszanak-e, vagy szorosan egymás mellett elhelyezett páros ágyban, vagy esetleg a szoba egymással nem érintkező rekamiéin. Épp ilyen jellemző, hogy a hálószobában találnak helyet a szentképek és kegytárgyak, a családi fényképek, és a legfőbb érték: a pénz és az ékszer, akár kis kazettában, akár vasszekrényben, akárcsak a fehérenemű közé elrejtve, a sifonérban. Ily módon a hálószoba egyszerre *funkcionális és szakrális*, olyan helyiség, amelybe idegeneknek nem illik, sőt nem szabad belépniök.

A *funkció* és a *reprezentáció* egyesítésének színtere az ún. „úriszoba”, a szalon, és már az elnevezés is jelzi, hogy ilyesmi az „úri középosztály”-nak dukált. Ide viszont a kisebb és oldalági családtagoknak nem nagyon lehetett köznapiokon belépniök. Ez a szoba el volt zárva a közhasználat elől, a bútorokat huzat védte, és csak ünnepélyesebb alkalmakkor, vendégjáráskor, fogadások estéjén nyitották meg. Ez volt az a helyiség, ahol a család magát, értékeit, rangját, szimbólumait – amilyenek magát láttatni kívánta – a külvilágnak megmutatta.

A reprezentációs szféra rendező elve a szimbolizáció, a hovatartozás és azonosulás (az identitás) jelképi kifejezése, s ez áthatja az ünnepi életmódelemeket, az

ünneplés szokásait, szabályait, a díszítés tárgyait, a művelődést, a szórakozást, a hitek és a hiedelmek kultuszát. A reprezentációs szférát általában hagyományos szabályok, kialakult, örökölt értékeszmények irányítják, bár ebben mutatkoznak racionális elemek is. (Hogy csak egy példát említsek, a kifejezetten reprezentációs célú ékszerek gyűjtésében, megszerzésében, értékörző, felhalmozó racionalitás is megnyilvánul.)

A mindennapi funkcionális és az ünnepi reprezentációs szféra, amint utaltam már rá, egymással szoros kölcsönhatásban „létezik”, egymást állandóan áthatva tölti ki életmódunkat. Az áthatások és kölcsönhatások konkrét vizsgálatánál két szempontra érdemes figyelniük.

Ha a reprezentációs szféra értékrendje, szimbolizációs igénye túlságosan erősen befolyásolja a köznapit, akkor életünk fenntartásának keretei, tárgyai, szokásai vesztenek a racionálisan rendezett funkcionalitásból, kirívó esetekben diszfunkcionálissá válnak. Valaha, a 15. században teljesen funkcionális volt a reneszánsz palota, hatalmas és magas termeivel. Másként nem lehetett volna kibírni a gyeritya- és fáklyavilágítás okozta füstöt, bűzt. A múlt század második felének historizmusa idején épült neoreneszánsz paloták a bécsi Ringen, a budapesti Andrássy úton azonban a reprezentáció és szimbolizáció érdekében használhatatlanul, kifüthetetlenül, megvilágíthatatlanul magas és tágas, zord termekek kényszerítettek a gazdag polgárságra és mágnásokra. Ezek a lakások diszfunkcionálisok voltak. (Részben ez provokálta a fiatal nemzedék lázadását.)

Amennyiben viszont a funkcionalitás uralkodik el a reprezentációs szférában, akkor életünk keretei, tárgyai elszíntelenednek, szokásai, hagyományai kivesznek, életmódunk ridegen racionalizálódva uniformizálódik. A *Baubaus* geometrikus formái, s főképp a II. világháború utáni silány elfajulásuk, a lakótelepi kockaházak éppen az egyeditől, a lakályostól, a díszítéstől, a reprezentáció lehetőségétől fosztják meg a lakókat.

A két szféra egymás áthatásának fontos kérdése, hogy miben és mennyiben különbözik a mindennapi az ünnepitől. Az egyik típusnál ugyanis a reprezentációs szféra csupán a kivitelben, az anyagban különbözik, de ugyanaz a „stílus”, ízlés és értékeszme irányítja-szabályozza mindkét szférát. (Példa lehet erre a reformkori „táblabíró” közösségi élete, öltözködése, lakása, gondolkodása, vagy a jobbágy-paraszttság viselete, művelődése.) Általában a feudalizmus kori kisközösségekben a két szféra eszméi szempontból és szimbolizációban is közelebb állt egymáshoz. Nem jelentékenyen nagy az eltérés a demokratikusan rendezett, fejlett, etnikailag is homogén polgári társadalmakban.

A magyar – és általában a kelet-közép-európai – társadalomfejlődésben viszont azt látjuk, hogy a polgárosodás során, a 19. század második felében és századunk elején a két szféra erősen eltért egymástól. A paraszt másként ment munkába, mást viselt a hétköznapokban – egyre inkább vásárolt polgárosodó öltözetet – és teljesen mást ünnepeken: a maga „parasztosságában” kiteljesedett, kiszínesedett, művészi szintre emelkedett népviseletet. Parasztágunknál a folklór, a hiedelem, a népművészet a múltat stilizálta, míg a köznapi élet egyre erőteljesebben és polgárosultabban funkcionalizálódott. Hasonlóképpen elmondhatjuk, hogy a dzsentri és a hozzá idomult úri középosztály a köznapi szférában lassan polgárosodott, de a reprezentációban, a szórakozásban, az ünneplésben, egész mentalitásában szívósan őrizte a hajdani birtokos nemes értékrendjét. És a polgárt, a gyenge magyar erekből és az asszimiláns elemekből felnövekedett hazai polgárságot ugyanilyen ambivalencia jellemezte. A termelő munka irányításában, a tőkehalmozásban és a magánéletben a tőkés értékrend szabályai, a burzsoá etosz határozta meg

életmódját. A közéletben, a reprezentációs szférában viszont alkalmazkodott a nemesi eszményekhez, utánozta, átvette a nemesi reprezentációs szféra tárgyi elemeit (díszmagyar, palota, földbirtok) és szokásait (nemesítés, úri passziók, vadászat, mulatozás, hazafias retorika).

A mindennapi, funkcionális és az ünnepi reprezentációs szféra ilyen éles ketté hasadása a magyar társadalom belső ellentmondásait, kettős struktúrájából következő társadalmi, csoport- és egyéni konfliktusait tükrözi. Az életmódkutatás módszereinek és szempontjainak további fejlődése tehát nagyon is hatékony segítséget adhat társadalomfejlődésünk problémáinak mélyebb megértéséhez.

SZELLEMI SZUKSÉGMUNKÁSOK PÉCSETT 1929—1941

(Adatok a két világháború közötti értelmiségi réteg életmódjához)

„A 20-as évek második felére bekövetkező gazdasági konszolidáció és a mérsekelt fellendülés folyamatait rendkívüli hevességgel szakította meg az 1929. októberi New York-i tőzsdei összemolár nyomán gyorsan kibontakozó világgazdasági válság... a termelés hatalmas hányada eladhatatlanná vált, az árak zuhanni kezdtek, az ipari termelés visszaesett, a munkanélküliség tömegessé vált.”¹ Különösen súlyosan érintette ez a válság a gazdaságilag kevésbé fejlett Magyarországot. Az agrárválság következtében a növénytermesztés stagnált, az állattenyésztés erősen visszaesett, a súlyos adóterhek a parasztságra neheztedek. Az ipari termelés hanyatlása a különböző iparágakra különböző hatást tett: a termelőeszközöket előállító iparágak (vas- és fémipar, gépgyártás, építőanyag-, faipar) erősen visszaestek, az élelmiszer- és a fogyasztási cikkek gyártó ipar termelése is súlyosan megsínylette a válságot, míg a könnyűipar többi ága – főleg a textil-, bőr- és papír- ipar – az állami beavatkozást követően jelentős visszaesés nélkül vészelt át a nehéz éveket. A termelés ilyen nagyarányú zuhanása az ipari munkásság hatalmas tömegeinek okozott munkanélküliséget, keresetszökkenést, életszínvonal-zuhanást, tömegnyomort. A világgazdasági válság nagy erővel sújtotta az ún. középrétegeket: kisiparosokat, kiskereskedőket, a tisztviselőket és az értelmiségi réteget. A fiatal értelmiség jórészt állás nélkül maradt. A diplomások legnagyobb része végzettségéhez méltatlan állást foglalt el, illetve ínségmunkásként bizonytalan fizetségért, szociális segítyen tengette életét.

Pécs város Tanácsa az 1929. dec. 30-i közgyűlésén megállapította, hogy a 386/1926. közgy. sz. alatt a közmunkákra megszavazott 60 000 pengős keret kimerült, de a nagy igény miatt a jelentkezés tart, sőt fokozódik, ugyanakkor a magánipari tevékenység szünetel. A közgyűlés ennek ellensúlyozására 35 000 pengő hitelösszeg fölvetelét határozta el. Az 1930. évi 25. tc. alapján történő országos népszámlálás adatai szerint a város lakossága 1920-ban 47 556 fő volt, míg 1930-ra ez a szám 61 801-re emelkedett, ami 29,9⁰/₁₀ növekedésnek felel meg. Az 1930-as összeírás szerint a városban 29 342 férfi és 32 459 nő élt, a házak száma 6725, a magánlakások száma 18 017 volt. Az előző összevetéshez képest a házaknál 25,9⁰/₁₀-os, a lakásoknál 28,7⁰/₁₀-os növekedés volt tapasztalható.²

A világgazdasági válság következtében a városnak szembe kellett néznie az életszínvonal gyors csökkenésével, a gazdasági lehetőségek beszűkülésével. Különösen kiéleződött a helyzet 1930 telére, amikor a városnak nagy anyagi megterhelésbe került az ínségesek ellátása. A város vezetése ezt három csatornából fedezte: az ínségadó járulékból, önkéntes társadalmi adományokból és a városi pénztár keretéből. Az időszaki polgármesteri jelentés részletesen kitért erre is. A város közigazgatásáért felelős vezető ismertette a tanácsülésen, hogy ezen kérdés megol-

dására a Keresztény Nemzeti Liga keretében 10 inségenyhítő bizottság alakult, a nagycsaládos igénylők részére természetbeni támogatást (élelmiszer, tüzelő stb.) helyeztek kilátásba. A tervek szerint ez a támogatás a segélyezendőek legszükségesebb költségeire, a kisebb házi szükségleteik fedezésére, 10 pengőig lakbérre volt elég. A napszámot 2,5 P-ben állapították meg, 1931. jan.–márc. között 6675 munkanapot teljesítettek így. Az inségenyhítő akció keretében a téli hónapokban a város 3850 kg zsírt, 3899,75 kg cukrot, 29 980 kg főzőlisztet, 21 879 kg kenyérlisztet, 19 272 kg kenyeret, 75 633 kg burgonyát, 12 848 kg babot, 24 195 vagon szennet, 1796 vagon fát osztott ki a rászorulóknak, a város központi konyhája 500–600 felnőtt, 1200–1300 gyerek étkezését fedezte, miközben az említett hónapokban 51 223 reggeli-, 131 691 ebéd-, 45 446 vacsoraadagot, karácsonyra iskolásgyerekeknek 9835 db, húsvétra 8666 db szeretetsomagot osztott szét. A központi konyha ezenkívül sterilizáltan lezárt üvegekbe pasztörözött tejet, 1 db rozslisztes zsemlet selyempapírba csomagolva 2250 iskolásnak adott tízóráira, a csomagok közül 800–840-et ingyen kaptak a rászorulók.

Ezen fölül a Stefánia Szövetség javaslatai alapján tüzelőt, élelmiszert, tejet juttattak a kisgyermekes anyáknak. Az adományozásban részt vettek a plébániák, a Szociális Misszió Társulat, a Jótékony Nőegylet mellett más társadalmi egyesületek, sőt magánszemélyek is. A munkanélküliek támogatása a munkaközvetítő hivatal útján történt, pontosan vezetett nyilvántartások alapján. „A város hatóságát tehát nem érhetette vád, hogy a munkanélküliek súlyos helyzetét kihasználta” – állapította meg a polgármester. Jelentését ezekkel a szavakkal zárta: „Meggyőződéssel állítom, hogy a szegények és munkanélküliek segélyezése az ország egyetlen városában sem folyt le oly kielégítő eredménnyel, mint Pécs városában!” A városi közgyűlés számtalan esetben volt kénytelen foglalkozni a megváltozott gazdasági és társadalmi helyzettel. 1930-ban például 100 000 P hitelt vett föl inségmunkák céljaira, a foglalkoztatás elősegítésére 14 660 m² makadámút építését határozták el, melynek összköltsége – m²-ént 5 P-t számítva – 73 300 P-re rúgott. Az előzetes fölmérések szerint az őszi-téli hónapokra legalább 1500–2000 munkanélkülire számítottak, átlagban egy főnek 3–4 hétre tudtak biztosítani állandó keresetet.

1935-ben családiház-építési akció támogatására 500 000 P hosszúlejáratú kölcsönt vett föl a város, építési hitelre 1–2 szobás munkáslakások fölhúzását egyengette. Az 1935. okt. 3-i közgyűlésen megállapították, hogy a mező- és hegyrendészetről szóló 1894. évi 12. tc. határozata ellenére, ezeket a költségeket, amely Pécssett 1600 holdat érint, a város viselte, mivel a lakosságra való áthárítása „legkevésbé sem lenne ez időszzerű éppen most, a mai gazdasági viszonyok közt”. Ebben az évben készült el a szükségmunkák keretében a Felső-Sétátér rendezése, a Horgos, Hegyalja, Lugos, Nyár utcák átépítése, a megszünt budai külvárosi temető sírboltjainak kibontása, a sírkövek elszállítása, és tervezték a Magaslati út építésének, a Brassó utca megnyitásának, a Mikes- és Papp-telep rendezésének megkezdését. A csatornázás keretében inségmunkával oldották meg a Mátyás Flórián út felső szakaszának, a Pécsbányatelepi útnak a Jász utig, a Felsővámház útnak a Csillag utcáig, az Orsolya utcának a Katalin utcáig, a Katalin utcának a Farkas István utcáig, a Felsőbalokány utcának 500 m hosszban, a Tettyei feljáró utcának, a Tettye térnek csatornázását.

1936. okt. 8-án a közgyűlés tárgyalta az eddig öt napközi otthon mellé egy hatodik föllállítását, személyzetüket 2–2 főben maximálták. Okt. 1-től kezdődően az „ínséges asszonyok számára” megszervezték a gyárvárosi háztartási tanfolyamot, melynek keretében az asszonyokat, lányokat varrásra, kézimunkára, gazdasági ismeretekre, közismereti tárgyakra oktatták. A szellemi szükségmunkásokból álló oktató személyzet – mind tanítónői oklevéllel rendelkezők – közül háromnak

a fizetését 80 P-ben, kettőnek 60 P-ben, egynek pedig 40 P-ben állapították meg havonta, ezen fölül a vezetőnek további 20 P pótdíjat, mindenkinek egy adag ebédet szavaztak meg a városatyák. A polgármester alkalmazta őket, fizetésüket pedig a város népjóléti ügyosztályának vezetője állapította meg. Hogy mennyire szükség volt a nyomor enyhítésére, és hogy milyen mélyek voltak a társadalmi hanyatlás, a szegénység gyökerei, annak illusztrálására elég csak a szellemi szükségmunkára történő jelentkezettek kérelmeiben tallóznunk. Legnagyobb számban a középiskolát vagy egyetemet végző, ill. a súlyos körülmények között abbahagyó fiúk fordultak szükségmunkáért a városhoz. 1934. okt. 25-én írt a „Méltóságos Polgármester Úr”-hoz H. L., Csokonai u. 15. sz. alatti lakos. „... Nagyon szegény fiú vagyok, özvegy öreg édesanyámmal nyomorgunk, kit támogatnom kellene, lakbérünket fizetni nem tudjuk már; éhezünk, az a ruhám, cipőm van és az, ami rajtam van. Gimnáziumi érettségim van, de elhelyezkedni nem bírok, a legkétségbeesettebb gondolatokkal foglalkozom. Fizikai munkát végezni nem bírok, mert nagyon rövidlátó vagyok. Mély alázattal esedezem, könyörüljön meg rajtunk, kegyeskedjék szellemi szükségmunkára alkalmazni, mert különben, a közelgő hideg és tél beálltával elpusztulunk...”

L. A. levelében kérte: „... kegyeskedjék nekem bármilyen kis foglalkozást adni.” Így mutatta be magát: „Pécsi születésű és illetőségű magyar állampolgár vagyok, harminckét esztendő. Jártas vagyok az irodai munkában, gépírásban stb. A magyarokon kívül tökéletesen bírom szóban és írásban a német és angol nyelvet, s ezeken a nyelveken vállalom kereskedelmi levelezést; azonkívül beszélek és írok francia nyelven is. Érettségi után a pécsi Pannónia Sörgyárban működtem, mint üzemgyakornok, onnan Budapestre mentem és beiratkoztam a Pázmány-egyetem orvosi fakultására, azonban mivel egyedülálló és szívbeteg édesanyámról is gondoskodnom kellett, állandóan mellékfoglalkozások után kellett nézennem, és sok sikertelen erőlködés után abbahagytam tanulmányaimat. Mivel elhelyezkedni nem tudtam, nyelvtanításokból tartottam fenn magamat; mint útikísérő bejártam a nyugat-európai államokat. 1932-ben Liszauer Emil úrnál, az Óbudai Kéményítőgyár RT és Palatinus Ásványüzem RT vezérigazgatójánál működtem, mint a fiainak nevelője és vállalataiban mint angol és német kereskedelmi levelező. Az üzletmenet rosszabbodása folytán ez év júliusában elbocsájtottak és azóta nem tudok elhelyezkedni, csak a nyáron helyettesítettem a hivatalnokot a pécsi püspöki irodában. Jelenleg végső kétségbeesés szélén állok, semmiféle jövedelmem nincs és a legkilátástalanabb jövőnek nézünk elébe édesanyámmal. Vállalnék bármilyen munkát, akármily csekély fizetéssel, csak hogy jövőmet biztosítottak látnám. Szeretek dolgozni, egészséges vagyok és káros szenvedélyem nincs...” A kérelmet 1934. nov. 6-án terjesztette be.

Sz. B., Jókai tér 5. sz. alatti lakos 1934. nov. 7-én kelt levelében ezt írja. „... gyermekkorom óta apátlan és anyátlan árva vagyok, saját erőmből küzdöttem fel magam, jó érettségi bizonyítványt szereztem, mennyiségtanból országos versenydíjat nyertem, s dacára gimnáziumi érettségimnek, nagy gyakorlatot szereztem a könyvvitelben, továbbá a gyors- és gépírásban is. Négy éve lakom Pécsen s kezserves instruálásból tengődöm.” (A mellékelt kérdőív tanúsága szerint havi 60 pengőt keres magántanításból.)

Az, hogy mennyire bizonytalan volt az ingatlannal rendelkező családok helyzete, kiderül a következő kérelmező leveléből. Cs. J., Árpád u. 12. sz. alatti lakos, aki az 1932-ben történt érettségije után katona lett, és 1934 elejétől állt a város alkalmazásában, 1936. jan. 2-án így fordult a polgármesterhez: „... Édesatyám 1931-ben, 43 éves korában elhalt s utána édesanyám a MÁV-tól 120 P havi nyugdíjat kap, melyből édesanyámon kívül még három keresetnélküli lánytestvérem-

nek a megélhetését kell biztosítani. Édesanyám más jövedelemmel nem rendelkezik, eltekintve attól, hogy Árpád u. 12. sz. ház 5/7 részének és egy 1800 □ öl szőlőnek haszonélvezője, mivel a ház régi, vályogból épült, túladóztatott és ami csekély jövedelem lenne belőle – javításra kell fordítani. A szőlő szintén nem jövedelmes, mivel jó része nincs beültetve. 1935. évi termés 4 hl bor. Munkáltatási költség 200 P volt. Tehát a kettő szembeállításából ráfizetés tűnik ki. Ilyen körülmények között feltétlen kötelességem özvegy édesanyámnak és három leánytestvéremnek támogatója lenni.”

A kérvények másik nagy csoportját a tanítóképzőt végzettek adták. A kérelmezők tipikus képviselője F. Mária, Pécs, Bálics u. 31. sz. alatti lakos, aki így ír 1934. okt. 15-i levelében: „Kérem támogatására legyen szabad fölemlítenem, hogy édesapám az olasz harctéren, 1915. év július 19-én esett el. Már korán megtanultam, mit jelent szegénynek és árvának lenni, édesapa nélkül élni. A tanítóképzőt is csak jeles bizonyítvánnyal kiérdemelt ösztöndíj árán tudtam elvégezni. Már két éve vagyok állás nélkül, jeles oklevelem dacára sem tudtam elhelyezkedni. Édesanyám már több, mint egy éve munka nélkül van és házunk csekély jövedelméből éppen csak szűkösen, gondokkal küszködve élünk. Félve gondolunk a télre, a hidegre, a fűtetlen szobára. Én szívesen és örömmel dolgoznék, hogy enyhítsem a szegénységet és könny helyett mosolyt lássak édesanyám arcán. Kérem a Méltóságos Polgármester urat, segítsen egy szegény hadi-árván és jóságos szíve melegéből és könyörületéből juttasson nekünk is egy keveset...” Azok sem érezhették biztonságban magukat, akik már álláshoz jutottak, mivel bármikor kitchették őket az utcára. Példa erre Cs. Ilona okl. tanítónő esete is, akit a város népjóléti bizottsága fölmentett 1936-tól kezdődően a gyárvárosi napközi otthon vezetésére alól. A jan. 28-án íródott panaszában jegyzi meg: „Bátorkodom rámutatni arra, hogy atyámnak négy ellátatlan gyermeke van. Heten voltunk testvérek, három testvérem meghalt. Mint tanítónő négy éve hiába próbálok elhelyezkedni, hogy édesatyám terhén könnyítsek. A város hívó szavára a szociális szervezési munka megindulásának első napján munkába álltam. Nem kérdeztem, mi lesz a fizetés, 38 hónapon át megszakítás nélkül hűségesen és lelkiismeretesen szolgáltam a várost, amely engem most minden ok és felmondás nélkül elbocsát. Igazolásként édesatyám eladósodottságának, csatolom a lejárt váltókat, amelyek megcáfolják azt az állítást, hogy vagyunk van. A két ház, amit kérvényemben feltüntettem, ily terhek mellett nem vagyont, hanem igen súlyos terhet képvisel...”

Nem csoda tehát, hogy az állás nélküli középiskolát végzettek már 1934. nov. 28-án értekezletet tartottak, és a harmincas bizottság kérvénnyel fordult dr. Nendtvich Andor polgármesterhez. Kérelmüket 10 pontban sorolták föl:

1. A szellemi szükségmunkások díjazása 1934. dec. 1-től havi 60 P legyen!
2. A segélyezésükre létesített alap valóban arra fordíttassék, őket minimum 4 hónapra alkalmazzák a városnál!
3. A nem családfenntartó hölgyeket ne alkalmazzák!
4. A kötelező szociális tanfolyamot ingyen látogathassák!
5. Ha ez nem lehetséges, szüntessék meg!
6. A hivatalos munkaidőre, 8 órára vegyék igénybe csak a munkacerejüket!
7. A szociális tanfolyam óráit számítsák be a munkaidőbe!
8. Túlóra esetén 20 fillér órabért kapjon minden szükségmunkás!
9. Ne természetben (élelem, ruha stb.) fizessék ki őket!
10. Hozzák nyilvánosságra a „Dunántúl” c. lapban a kérelem elintézési módját!

S hogy mennyire hatott a szociális demagógia, bizonyítja az a tény, hogy kérelmük visszautasítása esetén – mivel a „megtételére csak a nyomor és a jövő

kétségbeejtő reménytelensége kényszeríti az ifjúságot”... az értekezlet a fiatal pécsi értelmiség tarthatatlan helyzetének feltárásával vitéz jákfai Gömbös Gyula m. kir. miniszterelnök úr Önagyméltóságához fog fordulni!” A szellemi szükségmunkások alkalmazását és fizetését többször szabályozták, s alkalmazásuk nem ért véget a világválság elmúlásával. 1936-ban és 1939-ben is sor került erre. Csak azoknak a kérelmét fogadták el, akik érettségivel vagy magasabb képesítéssel rendelkeztek, és elvégezték, illetve beiratkoztak a tudományegyetemen folyó szociális tanfolyamra, mivel úgy ítélték meg, hogy ez a végzettség szükséges munkájuk ellátásához. Az ugyancsak szükségmunkásként dolgozó szociális szervezők kérdőívet töltöttek ki körülményeikről. Ez a kérdőív fölölelte az egyéni adatoktól a családi körülményeken át a vagyoni helyzetig, a lakáskörülményekig minden fontos ismérvet, s a végén maga a fölmérő is javaslatot tett, s ezt meg is indokolta. Sok esetben a helyi plébános vagy társadalmi egyesületek szintén támogató sorokat írtak a kérvényhez.

A város polgármestere alkalmazta őket, a népjóléti, az adó- és pénzügyi osztályok javaslatára, a számvevőség megkérdezésével. Listájukat minden hónapban összeállították, egy fő azonban csak három, legfőlőbb 11 hónapig tarthat igényt fizetésre. Ez az állás ideiglenes volt, bármikor – minden indoklás nélkül – megszüntethették! A 30-as évek közepén egy hónapban általában 60 szükségmunkást alkalmaztak, 1939-től kezdődően azonban – központi rendelkezésre – csökkentették a számukat. A jogügyi és népjóléti, az adó- és pénzügyi osztályok, az elsőfokú közig. hatóság, az irattár és levéltár, a főügyési, az erdészeti, a forgalmi adóhivatal, a számvevőség, a vitézi szék, az anyakönyvi hivatal alkalmazta a legtöbb ínségmunkást. Díjazásukat havi 30 P-ben állapították meg. Az állást elnyerők részt vettek az osztály ügyeinek intézésében, a népszámlálási, összeírási munkálatokban, az adóalanyok és -tárgyak összeírásában, az adóvégrehajtásokban, a kerületi gondozó irodák munkájában, az irattár rendezésében, a levéltári idegen nyelvű iratok regesztázásában... Főadatukat mindig a legnagyobb igyekezettel végezték, nem csoda tehát, ha a gyakorlott munkaerőiktől nehezen váltak meg az osztályok. A megbízás meghosszabbítására számtalan esetben írtak az osztályok vezető tanácsosai a polgármesterhez, már csak azért is szorgalmazták a meghosszabbítást, mivel az 1930-as évek közepétől kezdődően a megnövekedett főadatokat nehezen tudták volna elvégezni az osztályok a szellemi munkások igénybevétele nélkül. Jellemző erre az adóhivatal vezetőjének 1934. nov. 15-i kérelme, melyben újabb 6 szükségmunkás alkalmazását kéri, mivel a hivatali idő fél órával történt meghosszabbítása után sem tudja garantálni nélkülük a normális ügyvitelt! Minősítésük a következő volt: I. csoport – Megfelelő munkaerők; II. csoport – Használható, jó munkaerők; III. csoport – Kiválóan használható munkaerők; IV. csoport – Minden tekintetben használható, önálló munkaerők.³

Az 1939-es csökkentés után a helyettes polgármester 1941. nov. 15-én belügyminiszter rendelkezésére hivatkozva – tiltotta meg 1942. jan. 1-től a szükségmunkások alkalmazását. Egy történelmi korszak végére tett pontot ez a rendelkezés, hogy aztán egy még borzalmasabb kezdődjön el.

IRODALOM

¹ Magyarország története, 1918–1945. Akadémiai Kiadó, Bp. 1976. 597–611. p.

² B. m. L. Pécs THJ Város Közgylési Jegyzőkönyvei, 1929–1941.

³ B. m. L. Pécs THJ Város Polgármesteri Hivatalának iratai 10993/1936. és 325/1938. sz. külön csomók.

A SZAKMAI KÉPZÉS HATÁSA A KISIPARI NÉPESSÉG MOBILIZÁCIÓJÁRA A XIX. SZÁZADBAN PÉCSETT

„a tanoncok . . . egynegyed része végzett.”

A kisipari népeesség mobilizációját a szakmai képzés alakulása kisebb-nagyobb mértékben mindig meghatározta. A XIX. század elején a szakmai követelmények a mesterségen belüli mozgást vontak határok közé. A század közepén a nagyipar csírájának kialakulásakor, az iparszabadság kivívása a céhen kívüli iparosok számát növelte meg ugrásszerűen. Az 1967 után egyre inkább teret nyert gyáripar az 1872-es ipartörvény megjelenésétől Baranyában elvonta a kisipar egyre szűkülő szakmai utánpótlását. Ennek a mozgásnak bemutatása egy másik dolgozat eredménye lehetne.

Baranyában a tanoncok iskolarendszerű oktatása a rajziskolák felállításához vezethető vissza, amelyek létrehozását II. József rendelte el.¹ A rajzoktatást Pécssett 1786-ban vezették be a Normál Iskola keretében, egy rajzosztály működtetésével. Ugyanekkor a Helytartótanács értesítette Teleky József főigazgatót az uralkodó intézkedéséről, miszerint azok a kézművesek, akiknek mesterségük tökéletesítését rajzművészettel kell elérni, tanoncaikat addig nem szabadíthatják föl, míg saját rajzaikkal nem bizonyítják, hogy a rajziskolát vasár- és ünnepnapokon egy éven keresztül szorgalmasan nem látogatták.² Az iparban foglalkoztatott fiatalok rajzoktatása 1791 őszén indult meg.³

A rajzoktatásban részt vevő iparostanulók létszáma 1791–1806.⁴

Tanév	Tanoncok száma	Tanév	Tanoncok száma	Tanév	Tanoncok száma	Tanév	Tanoncok száma
1791/92.	7	1792/93.	20	1793/94.	16	1794/95.	18
1795/96.	47	1796/97.	32	1797/98.	27	1798/99.	58
1799/1800.	—	1800/01.	44	1801/02.	52	1802/03.	52
1803/04.	51	1804/05.	64	1805/06.	45		
Összesen: ⁵	533						

A táblázat érdekessége, hogy a 15 iskolai évből az első hét tanévben 167, a következő nyolc tanévben pedig 366 fő látogatta az iskolát, tehát több mint a kétszerese. Ez a rendelet végrehajtásán túl a szakmai követelmények emelkedését jelenti.

A második tanévben háromszorosára nőtt a jelöltek száma, amit nyilván az iskola beindításával összefüggő szervezési nehézségek okoztak. Majd kétéves stagnáló időszak következett, majd több mint kétszeresére emelkedett a beiskolázott tanoncok száma. Az ezt követő években állandósult az évi negyven fölötti, esetekben az ötven fölötti létszám, sőt az 1804/05-ös tanévben 64 fő látogatta az órákat.

Témánkhoz szükséges a rajziskolában tanuló iparos tanoncok mesterség szerinti megoszlása.⁶

A felsorolt 27 foglalkozást a szakma népszerűsége, illetőleg az iránta való érdeklődés szerint a következő sorrendbe állíthatjuk: 1. asztalos, 2. kőműves, 3. bognár, 4. kőfaragó, 5. lakatos, 6. ács, 7. takács, 8. bádogos, 9. rézműves, 10. fazekas, 11. nyerges, 12. enyvfőző, 13. ezüstműves, 14. övkészítő, 15. szíjgyártó, 16. aranyműves, 17. kereskedő, 18. csappantyús, 19. puskaműves, 20. kesztyűs, 21. könyvkötő, 22. kapocskészítő, 23. festő, 24. esztergályos, 25. kerékgyártó, 26. órás, 27. kertész.

A sorrend nemcsak a szakma népszerűségére utal, hanem a kor, a XVIII–XIX. század Magyarországnak, ezen belül Baranya megyének a mesterség iránti követelményeit és szükségleteit mutatja. Az első 10 szakmát alpmesterségeknek tekinthetjük, tehát szakmai utánpótlásuk biztosítására nagy figyelmet kellett szentelniük, sőt érzékelték a kor követelményeit is. A kevesebb tanoncot foglalkoztató mesterségek némelyike a tárgyalt 15 év második felében ismerte fel ennek az oktatási formának a helyességét és hasznosságát, így az övkészítők, a kesztyűsök, a könyvkötők és az óráskok. Feltűnő a kereskedők, az enyvfőzők, a csappantyúsok, az esztergályosok és a puskaművesek rajziskola iránti érdektelensége. A Normál Iskolán belül megindított rajzoktatásban a normál iskolások és a latin iskolások voltak túlsúlyban. Ez az arány az iparostanulók javára az 1790-es évek közepére változott meg.⁷

A Helytartótanács 1821-ben utasította büntetés terhe mellett azokat a céheket, amelyek inasainak a rajziskolai bizonyítvány megszerzése kötelező volt, hogy tanítványaikat rendszeresen járassák iskolába, ugyanis ezek a testületek sok esetben nem tartották indokoltnak ezt az oktatási formát. A rendelet Pécsen a következő céhekre vonatkozott: kőműves, kőfaragó, asztalos, kerékgyártó, ács, lakatos, ércöntő, rézöntő, harangöntő, bádogos, rézműves, arany- és ezüstműves, paszomántkészítő, gombkészítő, takács, nyerges, szíjgyártó, szerszámműves és fazekas.⁸ Ez összesen 19 testület, holott ekkor a városban a céhek száma ennek majdnem a kétszerese volt.

A kézművesiparban 1828-ban és 1832-ben ún. restaurációs összeírást hajtottak végre. Területünkön 84, illetve 81 mesterséget állapítottak meg. Eperjessy Géza e korszak pécsi kézműiparával foglalkozó tanulmányában elemezte az összeírásokat. Megállapítása szerint 1828-ban 835 iparral foglalkozó személyt találtak a városban. Ebből mester 357 fő, legény 295 fő és inas 183 fő volt. Ezzel szemben (a szerző is kritikával fogadta) 1832-ben 1566 iparos élt a városban. Ebből 538 mester, 172 legény és 316 inas.⁹ Dr. Kopasz Gábor egy másik, a kézműipar 1848 előtti pécsi történetével foglalkozó tanulmánya alapján az inasokra vonatkozóan az utóbbi adatok valószínűségét állapíthatjuk meg. Eszerint egy 1833-ban készített összeírás 81 szakmában 317 inast számlált.¹⁰ Érdekes összehasonlításként szolgál az 1864/65-ös tanévben a pécsi vasárnapi ipartanodát kötelezően látogató tanoncok száma. Ez évben külön jelentettek a városi tanácsnak a tanítók és az iskolagondnokok is 349, illetve 352 főt.¹¹ Tehát az ipar utánpótlására a céhek válságának korszakában, annak is a legvégén nagy gondot fordítottak, hiszen a tanoncok száma nem csökkent, sőt némiképp emelkedett is. Változatosabbá válik a kép, ha hozzávesszük egy másik cikk eredményeit is. Az írás a többi között elemezte Pécs város ipari lakosságának szerkezetét 1841/42-ben. Felsorolta a pécsi céheken belül és kívül lévő mesterségeket – számuk a Liguier-gyár és az ecetgyár adatain kívül 93. Közölte a mesterek és segéderők számát is. Az utóbbiak létszáma összesítésünk szerint 917 fő.¹²

Az 1846 novemberében megnyitott Ipartanoda számára összeírták a városban azokat az inasokat, akik a nemzeti iskola követelményeinek nem tettek eleget. Az inasok összlétszámának kb. egyharmada volt ilyen, 114 fő, akik a következő szak-

mákat tanulták: lakatos, puszkás, műszerkészítő, órás, fazekas, kovács, ács, bognár, aranyműves, szücs, kesztyűs, harisnyacsinaló, bádogos, szítás, kefekötő, mészáros, pék, bocskorosvarga, szabó és kádár.¹³ A 20 féle mesterség inasainak átlagéletkora 15,3 év, ettől lényegesen eltér a pék, bádogos és bocskorosvarga szakmákat tanulóké, mégpedig sorrendben 13,8 év, 12,5 év és 19,1 év. Öt mesterség esetében az összeírók megadták az inasok születési helyét is, amely igen változatos képet mutat.

A vasárnapi iskolát kötelezően látogató inasok születési helyei 1846-ban:

Mesterség neve	pécsi (fő)	nem pécsi, de baranyai (fő)	nem baranyai (fő)
mészáros ¹⁴	6	2	1
pék ¹⁵	7	2	—
bocskorosvarga	—	—	7
kádár	1	6	—
szabó	6	2	4
Osszesen:	20	12	12

A táblázat jól mutatja, hogy a mészárosok és a pékek inkább pécsi, a bocskorosvargák nem baranyai, a kádárok nem pécsi, de baranyai születésűeket alkalmaztak.

Az összeíró céhbiztosok 79 mestert regisztráltak, amely több mint az inasok számának a fele. Ennél jobb átlagot állapítottunk meg a lakatosoknál, ahol 12 inasra 4 mester és az ácsoknál, ahol 10 inasra szintén 4 mester jutott.¹⁶

A kézműipar alakulásában nagy szerepet játszott 1848/49. A forradalmi kormány a céheket ugyan nem szüntette meg, de céhszabály-módosító rendelete lehetővé tette, hogy bárki, bárhol segédek nélkül is szabadon dolgozhat.¹⁷ Ezt követően több pécsi céhben erősen megromlott a mesterek és a legények közti viszony. Már nemcsak a mesterek kontárkodtak, hanem a legények is. Nyomasztónak érezték a remeklésre vonatkozó szabályzatokat is.¹⁸ A tanulási szabályokat 1859-ben erősen megszigorították az ipartanodán belül is, ahová ez évben 363 tanoncot írtak be.¹⁹

A pécsi vasárnapi ipartanodát kötelezően látogató inasok összeírását 1862-ben ismét elrendelték, amely céhek szerint történt.²⁰ Az intézkedés 35 testületből, amelyek között több egyesült céh is található, 370 tanoncot érintett, akiknek mestereik száma 115 fő volt. Az inasok átlagéletkorát 15,9 évben regisztráltuk. Nem volt tanonca a szűrszabóknak, a gombkötőknek, a takácsoknak, a magyar vargáknak, a halászoknak és az arany- és ezüstműveseknek, összesen 6 céhnek, ez 17,1⁰/₀-ot jelent. Egy tanonca volt az előzőeket kivéve a sarutásoknak, a nyergeseknek és a kapcsásoknak, összesen 3 céhnek. Ez 8,5⁰/₀. Öt vagy annál kevesebb tanoncot tartott az előzőeket kivéve a bádogos, a kalapos, a szücs, a szappanos, a borbély, a bognár, a fésűs, a tímár, a kötélgyártó és tarisznyaszövő egyesült céh, összesen 9 céh, ami 28,2⁰/₀-ot tesz ki. Az előzőekkel együtt 18 testületről van szó, ami szám szerint 51,4⁰/₀. Tíz vagy annál kevesebb tanoncot alkalmazott az ács, a kovács, a szijgyártó, a kádár és a bábsütő céh, összesen 5 céh, ami 14,2⁰/₀. Így tíz vagy annál kevesebb tanonca volt 23 céhnek, ami 65,7⁰/₀-ot jelent. Fontos vonás, hogy a cipész, az asztalos, valamint a kőműves, és cserepes és kőfaragó egyesült céh tanulóinak százalékos aránya 45,8⁰/₀, tehát 32 céh tanoncainak száma alkotta a megmaradt 54,2⁰/₀-ot.

Az inasok életkorára rátérve megállapítható, hogy a legmagasabb volt csökkenő sorrendben a sarutásoknál, a tímároknál, a molnároknál és bognároknál. Az átlagtól eltérően előfordult 12 és 26 éves inas is.²¹ Születési helyüket 3 céh nem adta meg, az azonban kiderült, hogy csak pécsi születésűeket alkalmazott a kőműves és cserepes és kőfaragó egyesült céh, a szappanosok, a szíjgyártók és a tabakosok, összesen 5 céh. Túlnyomórészt pécsi születésűeket alkalmazott a bádogos, a kádár, a mészáros, a molnár céh, összesen 4 céh. Csak pécsi és nem baranyai születésűekkel foglalkozott a mészáros, a molnár, a sütő céh, összesen 3 céh. Nem pécsi születésűeket alkalmazott a bognár, a kapcás, a nyerges, a sarutás, a szűcs céh, összesen 5 céh.²²

Olvashatatlanság miatt 15 fő születési helyét nem tudtuk azonosítani. De így is feltűnő, hogy nem baranyai születésű inas 43 fő, az összlétszámhoz viszonyítva 12,5%. Nem pécsi, de baranyai születést állapítottunk meg 94 fő esetében, ez 27,7%. Így nem Pécssett született 40,4%, összesen 137 fő. Pécssett született 201 fő, 59,2%. Ez a szám, figyelembevve a céhek illetőségi területét és jellemző zártságukat, alacsony.²³

Az ipartanoda gondnokának létszámjelentései 1864–1868 között is sokatmondóak.²⁴

1864/65-ös tanév

1. osztály	114 fő
2. osztály	80 fő
3. osztály	54 fő
4. osztály	101 fő

Összesen: 349 fő

1865/66-os tanév

1. osztály	137 fő
2. osztály	86 fő
3. osztály	57 fő
4. osztály	53 fő

Összesen: 333 fő

1866/67-es tanév

1. osztály	116 fő
2. osztály	63 fő
3. osztály	58 fő
4. osztály	55 fő

Összesen: 292 fő

1867/68-as tanév

1. osztály	25 fő
2. osztály	73 fő
3. osztály	74 fő
4. osztály	36 fő

Összesen: 208 fő

A jelentés a tanoncok számának állandó csökkenését jelzi. Ha az 1864/65-ös tanévben induló tanulók számát kísérjük végig felszabadtásukig, kiderül, hogy a 114 elsőből, mint negyedikes 36 végzett, tehát alig több, mint az egynegyed része. Feltűnő az 1867/68-as tanév elsőseinek rendkívül alacsony száma. A létszámcsökkenés minden osztályra érvényes. Az elemzett tanévekben a tanoncok mesterség szerinti megoszlása a kézműipar céhes jellegének mélyülő válságát mutatja. A kőművesinasok és a mészáros tanulók számának viszonylagos magassága mellett egyetlen mesterség tanoncai sem érték el a 10 főt. A mesterségek száma is, már az ipartanodán belül, a XIX. század első felének mintegy 50%-ára zuhant vissza. Néhány szakma teljesen eltűnt 30 év alatt. Itt elsősorban a tabakosokra és a takácsok-

ra gondolunk. Viszont néhány új is megjelent, például a pincérek és a cukrászok. A nagyipar egyre nagyobb erővel szívta el a kézműipar mestereit és szakmai utánpótlását.

A 60-as évek végére az ipartanoda is válságos helyzetbe került. Tudomásunk van róla, hogy több tanoncot a feltételek teljesítése nélkül tettek legénnyé, néhányuk katona lett, többen szülőfalujukba távoztak, ahol gyakorolhatták szakmájukat. Megnövekedett azoknak a száma is, akik egyszerűen megszöktek.²⁵ A helyi tőkés ipar elszívta a kézműipar 40 évvel ezelőtt még adott szakmai utánpótlását. A céhes ipar már nem tudta sem minőségi, sem mennyiségi szempontból a piac igényeit kielégíteni. Komoly szakmai tudással rendelkező mesterek dolgoztak a testületeken kívül is. Több céh már csak elvileg létezett. A kontárkodás is jelentős méreteket öltött. „... A városban a céhen kívül olyan és annyi szakmunkaerő halmozódott fel, amely a munkát a céhbeliéknél gyorsabban és olcsóbban végezte el...”²⁶ A céhek megszüntetésére vonatkozó törvénycikk elhárította a tőkés ipar fejlődése elől az akadályokat, de megjelenését akár formálisnak is tekinthetjük. A munkavállalás szabadsága, a tőkés üzemekben eltöltött időnek a tanulási, illetve a vándorlási időbe való beszámítása, a munkabér megállapításának kölcsönös egyezkedés tárgyává tétele, a kétoldalú felmondási idő bevezetése, a munkaidő szabályozása és a tőkés vállalkozás korlátlan szabadsága az 1872-es ipartörvényhez vezetett.²⁷ A kisipar területén a céhek helyébe az ipartársulatok léptek, majd 1884-től sorra alakultak az ipartestületek. Az iparoktatás oly nemes hagyományait a kisiparban ők vitték tovább, nem is kis eredménnyel. Baranyában öt helyen állítottak fel iparostanonc-iskolát: Pécsen, Mágocson, Siklóson, Mohácson, Németbólyon.²⁸ Az iskolák felügyelő-igazgatója Schneider István lett, aki rengeteget fáradozott az iskolák körülményeinek javításáért, új intézmények felállításáért, sőt a női iparoktatás magasabb szintre emeléséért.²⁹ Ezzel a területen az iparoktatás új korszaka kezdődött meg.

IRODALOM

- ¹ Kopasz Gábor: Buck József és a pécsi rajziskola első évtizedei. Művészet és felvilágosodás. Művészettörténeti tanulmányok. Szerk.: Zádor Anna és Szabolcsi Hedvig. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978. 363. p. ² Uo. 363–364. p. ³ Uo. ⁴ Uo. A táblázat elkészítéséhez az 1. jegyzetében i. m. 373. oldalán szereplő adatok egy részét használtuk fel. ⁵ Megjegyezzük, hogy az 1800/01-es és az 1801/02-es tanévben az adatok csak az első félévre, a többi a második félévre vonatkoznak. ⁶ A táblázatot az 1. jegyzetben i. m.-ből teljes egészében átvettük, kivéve a tanoncok összlétszámát. A szakmák szerinti összesítést utólag végeztük el. 374–375. p. ⁷ Uo. 1. jegyzetben i. m. 372. p. ⁸ Uo. 1. i. m. 390. p. ⁹ Eperjessy Géza: A pécsi kézműipar reformkori történetéhez. Baranyai Helytörténetírás. 1977. Szerk.: Szita László. Baranya megyei Levéltár évkönyve, Pécs, 1979. 266. p. ¹⁰ Kopasz Gábor: Adatok az 1848 előtti pécsi ipar történetéhez. PAB-VEAB értesítő 1977. A Dunántúl településtörténet II/1. 1767–1848. Pécs, 1977. 174–175. p. Szerk.: T. Mérey Klára. ¹¹ Baranya megyei Levéltár (Bm. L.) Pécs Városi Tanács ir. 1036/1869. sz. ¹² Szita László: A céhszervezet felbomlásának pécsi jelenségei. Művelődési Tájékoztató, 1966. június. 101. p. ¹³ Bm. L. Pécs Városi Tanács ir. 5100/1846. sz. ¹⁴ Két születési helyet olvashatatlansága miatt nem tudunk azonosítani.

A NEMZETI EGYSÉG PÁRTJA BARANYA MEGYEI VEZETŐINEK POLITIKAI MENTALITÁSÁRÓL (1932—1936)

A „politikai *mentalitás*” történeti irodalmunk által alig használt kategória. A magyar nyelv értelmező szótára szerint a mentalitás „észjárás, gondolkodásmód, lelkialkat, magatartás”. A marxista szociológia a „politikai *magatartást*” úgy értelmezi, mint „emberi magatartást egy történetileg konkrét és osztálytartalommal rendelkező politikai rendszerben.” Két, egymástól elválaszthatatlan alkotóelemet különbözteti meg: a *beállítódást* és a *gyakorlati aktivitást*. Hangsúlyozza azonban a tényleges aktivitás primátusát.

Mindezek alapján véleményünk szerint a pártvezetők politikai mentalitása összetevőjének kell tekintenünk a politikai meggyőződést, a gyakorlati politikai tevékenység tartalmát, a „pártfegyelmet” valamint a vezetési módszereket. Ezek jellegét meghatározza az adott vezető társadalmi helyzete, vallása, és nemzetisége, a belőlük adódó érdekek és érdekeltségek rendszere, az iskolázottság és műveltség szintje, az egyén politikai ismereteinek mennyisége és minősége, gyakorlati politikai és vezetői tapasztalata. E hatásokat módosíthatja a kor politikai konstellációja, az ebből fakadó tömeghatások vagy egyes személyek befolyása.

Az egyéni tényezők hatása következtében az egyes pártok vezetőinek politikai mentalitása igen sokszínű. Mivel azonban a vezető pozíciókba többségében annak az osztálynak vagy rétegnek a tagjai kerülnek, amelynek érdekeit a párt képviseli, a lényegi kérdéseket tekintve politikai mentalitásuk is homogénnek tekinthető. Ezt a pártok országos vezetése tudatosan törekszik is biztosítani. Határozataikkal, utasításaikkal a párt céljainak és érdekeinek megfelelő mentalitásra készítetik alsóbb szinten dolgozó vezetőiket is. Azokat, akik ezeknek az elvárásoknak nem felelnek meg, rendszerint alkalmasabbakkal váltják fel. Tehát maga a párt és annak központi vezetése a helyi vezetők politikai mentalitását az egységesítés irányában befolyásoló tényezők.

Ezek a vonások általában jellemezték az ellenforradalmi rendszer polgári pártjait, amelyeknek – lévén választási pártok – relatíve szűk aktív vezetőgarnitúrája volt.

Gömbösék Nemzeti Egység Pártja (NEP) célját és jellegét tekintve alapvetően eltért e polgári pártoktól. Gömbösék a NEP révén nem egy réteg megszervezésére törekedtek, hanem a választójoggal rendelkezők összességét vagy legalább nagy többségét kívánták maguk mögé állítani. „a nemzetet egy táborba” tömöríteni „társadalmi, vallásfelekezeti és osztálykülönség nélkül”. Tagjaiktól elvárták, hogy egyéni vagy osztályérdekeiket feladva egyetlen közös érdeknek, a „Nemzeti Egységnek” rendeljék alá magukat. A nemzeti összefogás legfőbb biztosítója szerintük Gömbös, a „Vezér egyénisége és politikai múltja” volt. Ezért a NEP tagja csak

az lehetett, aki „... a Vezér célkitűzéseit, Nemzeti Munkatervét magáévá teszi és hajlandó a Nemzeti Egység Eszmekörében a Vezért e magasztos építőmunkában támogatni”. A tagság ilyen magatartásának folyamatos biztosítása érdekében a párt szervezeteinek, amelyeket minden helységben kialakítottak, rendszeres szervezeti életet kellett élniök, folyamatos politikai propagandát folytatniok.

Mindezzel olyan tömegbázis kialakítására törekedtek, amelyre támaszkodva valamennyi többi pártot és szervezetet felszámolhatják, illetve a NEP vezetéséből kiszoríthatják a kezdetben többségben lévő, Bethlen vezette konzervatívokat. Így kívánták realizálni végső céljukat, az egyetlen fasiszta tömegpártra épülő totális állam, a fasiszta diktatúra megteremtését.

E célok megvalósításához olyan vezetőkre volt szükség, akik maradéktalanul elfogadják a Gömbös-csoport fasiszta politikai koncepcióját, korlátlanul alárendelik magukat a központi akaratnak és könyörtelen következetességgel érvényesítik azt az irányításuk alatt állók körében. Úgy vélték, erre leginkább a nyugalmazott tisztek, értelmiségiek illetve a vitézek alkalmasak. Ezért makacsul ragaszkodtak ahhoz, hogy a NEP megyei, sőt községi vezetői is közülük kerüljenek ki.

A megyében működő vezetők közül a párt hierarchiájában a legmagasabb helyen a *központi vármegyei titkárok álltak*. Körzetük szervezeteinek ismétlődő személyes ellenőrzése révén a legközvetlenebb és legkiterjedtebb kapcsolatokkal rendelkeztek. Széles jogkörük elvileg igen nagy befolyást biztosított számukra működési területükön. Mivel közvetlenül az országos pártelnöknek (Sztranyavszky Sándor) és ügyvezető főtitkárnak (Marton Béla) voltak alárendelve, ők biztosíthatták legközvetlenebbül Gömbösék akaratának érvényesülését a falvakban, a városokban. Nem véletlen, hogy a központi vezetés az ő esetükben ragaszkodott leginkább ahhoz, hogy „állás nélküli, diplomás (ny. tisztek) úri emberek” legyenek. Baranyában több jelöltet elutasítva, végül a vármegyei vitézi székkapitány javaslata alapján *Gasparich József és Sebesztha Imre* személyében két nyugalmazott századosnak *adták e fizetett állásokat*. Gömbösék elvárásainak azonban ők sem tettek eleget maradéktalanul. Sebeszthát ügyes, mozgékony embernek tartották, a főispánok véleménye szerint viszont „megbízhatósága időnként kétséget hagyott maga után”. Gasparich tevékenysége még ellentmondásosabb. A németek-lakta „erősen megfertőzött” vidékeken nagyfokú megbízhatóságát bizonyította. Az alacsony szervezettségű, délszláv többségű községekben viszont nem szorgalmazta hasonló intenzitással a NEP kiépítését, amiért Martonék jugoszláv érzelműnek tekintették. Mindkettőjük munkájának határfokát csökkentette, hogy – lévén katonák – nem rendelkeztek megfelelő jártassággal a politikai életben, sem pártvezetői tapasztalattal. Ezért általában felszínes helyzetelemzésekkel, gyakran irreális következtetéseket, javaslatokat tartalmazó jelentéseikkel inkább rontották a párt erősödésének esélyeit. Kritikus helyzetekben sokszor nem tudtak hatásosan intézkedni. Rendre a főispántól kértek segítséget feladataik ellátásához.

A főispánok hivatalból a NEP *megyei elnökei* voltak. Hatásuk a pártszervezésre, a szervezetek működésére lényegesen nagyobb volt, mint a központi vármegyei titkároké. Így politikai mentalitásuk erősen rányomta bélyegét a párt megyei tevékenységére.

A Gömbös-kormány idején *három főispán* váltotta egymást Baranya megyében. Gróf Szapáry Lajos (1931–1935) és gróf Benyovszky Móric (1935–1936) nagybirtokos arisztokraták, konzervatív politikusok voltak. A NEP-hez fűződő viszonyukat elsősorban ez határozta meg. Szapáry Bethlen István hívének vallotta magát. Nem tagadta a párt meghirdetett céljait és szükségességét, de a gazdasági válságra hivatkozva a pártalakítás elodázását szorgalmazta. Eltűzöttnek tartotta

azt az apparátust is, amellyel a szervezés megindult. A ráháruló feladatokat ellátta, nem erőltette azonban mindenáron Gömbösök törekvéseinek helyi érvényesítését. A NEP megerősödése útjában álló akadályok leküzdésénél lényegesen többet tett azért, hogy ezekre hivatkozva meggyőzze Martonékat: meg kell változtatni a párt-szervezés módszereit, lassítani kell ütemét. A központi vezetők hajthatatlanságát látva gyakran függetlenítette magát utasításaiktól és döntött saját belátása szerint. Mindez csak kisebb vitákat eredményezett a központtal. A Gömbös és Bethlen közötti szakítás után azonban Bethlent követte. Lemondott a főispáni állásáról és kilépett a pártból.

Benyovszky – ha nagyon finoman is – már főispáni székfoglalójában kifejezésre juttatta: elveivel nem fér össze a hagyományos uralkodó körökön kívüli erők – a „történelmi középosztály” – előretörése a hatalom pozícióiban. Még kevésbé a tömegek olyan mértékű bekapcsolása a politikai közéletbe, amire Gömbös céljai érdekében törekedett. Elődjénél sokkal kevesebbet törődött a párt ügyeivel. Tevékenységükkel tehát mindketten akadályozták is a fasiszta jellegű tömegpárt teljes kiépítését.

Nem így dr. Horváth István (1935–1938), aki mind származását, mind politikai nézeteit tekintve azokhoz az erökhöz tartozott, amelyekre Gömbös leginkább kívánt támaszkodni. A köztisztviselő családból származó volt főszolgabíró már főispáni bemutatkozásakor nyíltan a miniszterelnök és politikája feltétlen hívének vallotta magát. Nagy ambícióval, erélyes, keménykezű emberként és makacsul látott hozzá, hogy megerősítse a NEP labilissá vált helyzetét akkor, amikor ennek már országosan is hiányoztak a feltételei.

Szinte maradéktalanul megfelelt Martonék igényeinek a választókerületi vezetők társadalmi összetétele. A 8–8 elnök és titkár közül csupán 2 volt birtokos paraszt, a többi jogász (6), középbirtokos (2), orvos, tanító, gőzmalom-tulajdonos, nagykereskedő, nyugalmazott közjegyző, főkönyvelő. Közöttük találhatjuk Gömbös legharcosabb baranyai híveit. Külön figyelmet érdemel a két középbirtokos, akik nemcsak egyetértettek Gömbös politikájával, hanem tekintélyükkel, sőt kényszerrel is annak támogatására igyekeztek mozgósítani a lakosságot.

Vitéz Kovách Antal nyugalmazott tábornok (pécsváradi elnök) Szilágyon, ahol birtokai voltak, a párt taglétszámát jóval a 40%-os megyei átlag fölé emelte (64,9%). Teleki Sándor (villányi elnök) elérte, hogy – a németlakta helységek között ritka kivételként – Villányban és Villánykövesden a választók 38 illetve 38,9%-a lett a NEP tagja. Eszköze mintegy 200 holdas szőlőbirtoka, szőlővesszőtelepe és borkereskedői tevékenysége volt. A jelentős részben szőlőtermelésből is élő, a válság időszakában súlyos helyzetbe került gazdák az ő segítségével értékesíthették boraikat, juthattak permetszerekhez, oltványokhoz. Szőlőbirtoka a mezőgazdasági munkásoknak és bérmunka vállalására is kényszerülő törpe birtokosoknak adott munkaalalmat. Így a környék lakosságának nagy részét készíthette arra, hogy a párt tagjai legyenek. Kovách Antal 1933 szeptemberében szenvedélyesen érvelve védte a megye arisztokratáinak támadásával szemben Marton Bélát. Teleki pedig még akkor is határozott fellépéssel akarta menteni a „Nemzeti Egyseg” ügyét, amikor a bomlási folyamat már az egész pártra kiterjedt.

Megoldhatatlan feladatnak bizonyult Gömbösök számára a megfelelő társadalmi összetételű és politikai mentalitású vezetés biztosítása a községekben. Hiába sürgette ismételtén Marton Béla a megyei vezetőket, hogy módosítsák eredeti javaslatukat, mely szerint az elnökök 69, a titkárok 74%-a lett volna földműves. Még 1935-ben is az elnökök 76, a titkárok 42%-a került ki a parasztság soraiból. Ezeket az arányokat különösen a tényleges irányítást végző titkárok esetében sérel-

mezték Martonék. Erre a posztra mindenütt értelmiségieket kívántak állítani. Az aprófalvas Baranya helységeinek 60%-ában azonban az utóbbiak létszáma 5 alatt volt. Legtöbb helyen csak – főként katolikus – pap és tanító élt. Az utóbbiak nagy hányada az egyházmegye konzervatív, legitimista vezetőinek nyomására – politikai meggyőződésből vagy egzisztenciális okok miatt –, eleve nem vállalt vezetői megbízást, illetve hanyagul látta el feladatát. A megyei vezetés politikai megfontolásból is ragaszkodott a tekintélyes gazdák kinevezéséhez. Attól tartottak, hogy a parasztság problémáival kevésbé azonosuló értelmiség vezető szerepe esetén a NEP hátrányba kerül a hangadó gazdákra építő Kisgazdapárttal szemben.

A gazdatársadalomból kikerült vezetők zömmel 25–100 holdas birtokkal rendelkeztek, sokan kinevezésükkor vagy korábban falujuk bírói voltak. E gazdák többségét nem politikai meggyőződése készítette arra, hogy elnöki vagy titkári megbízást vállaljon a fasiszta jellegű tömegpártban. Annak jellegét fel sem ismerték. Csatlakozásuk alapvető oka az a remény volt, hogy Gömbös ígéreteihez híven megoldja a válság nyomán katasztrófális helyzetbe került parasztság gondjait. A paraszti vezetők e politika támogatása érdekében agitálták társaikat a belépésre. Reményük azonban nemcsak várakozást, hanem határozott elvárást is jelentett. Ezt fejezte ki az újmindszentiek állásfoglalása: „A Nemzeti Egység eszméjét mindaddig odaadással támogatják, amíg azt látják, hogy Vezérük... népe jobblétének elősegítése érdekeit szolgálja. Tehát a ma megszavazott bizalom addig szól, amíg az egység, az egyenlőség reménye.”

Vezetői megbízatásukat is a parasztság helyzetének javítására igyekeztek felhasználni. Gömbösök elvárásaival szemben nem rendelték alá saját érdekeiket a „Nemzeti Egység” céljainak. Ellenkezőleg: a pártot tekintették eszköznek felemelkedésük biztosításához. A mohácsi választókerület illetve Nagyharsány – zömmel földművelőkből álló – választmányai 1933 augusztusában memorandumokban azt követelték a miniszterelnöktől, hogy intézkedésével biztosítsa az ipar-cikkek árának leszállítását, a közterhek igazságos megállapítását, az adók és terményárak összhangját, a kamatok, illetve a vasúti és postai díjak csökkentését. Különösen sürgetőnek tekintették a gazdaadósságok rendezését, a bankadósságok leszállítását a terményárak és a föld értéke csökkenésének arányában. Szorgalmazták a kartellek felszámolását, a tisztviselői fizetések csökkentését. Földreformot, a földek új osztályba sorolását, a parasztság számára kedvező, államilag elrendelt tagosítást tartottak szükségesnek. Amikor a mohácsiak válaszára semmitmondó választ adó Marton Béla a városba érkezett, az elégedetlenség hevesen tört felszínre. A holtpontra jutott pártszervezést továbblendíteni hivatott gyűlése a résztvevő NEP-vezetők közbekiáltásai nyomán pansznaphoz vált hasonlónvá.

E követelések alig kívántak többet, mint amit Gömbös már Nemzeti Munkatervében megígért. A nehézségek megoldatlanságának okait illetően azonban több baranyai falu pártvezetőinek véleménye alapvetően eltért a miniszterelnök álláspontjától. *Nem fogadták el*, hogy minden gazdasági nehézség forrása *kizárólagosan* a világválság és az ország megcsonkítása. A hegyszentmártoniak szerint voltak „anomáliák, amelyek teljesen hazai természetűek s ezek megszüntetése annál inkább is kötelessége a kormánynak, mert ehhez ígérete, fogadalma köti a miniszterelnököt.” Ezért ők és mások is határozottan fogalmazták meg, hogy „nincsenek megelégedve a mai kormányrendszer munkásságával sem.”

A gazdák közül kikerült vezetők állásfoglalását tehát mindenekelőtt a parasztság helyzete és a kormány azt érintő politikája határozta meg. Gömbösök irredenta propagandája csak részben tudta tompítani a fenti ellentéteket. De nem akadályozhatta meg, hogy falusi NEP-vezetők tucatjai mondjanak le megbízatásukról, és lépjenek ki a pártból.

Tovább rontotta e vezetők munkájának hatásfokát iskolázottságuk, politikai képzettségük, vezetési ismereteik alacsonyabb szintje. A választási pártok gyakorlatához szokva idegenen volt tőlük a rendszeres, nyílt politikai állásfoglalást jelentő, rengeteg adminisztrációval járó munka. Mindezek következtében a többségük által kifejtett propaganda hiányos, hatástalan, vagy Gömbösök által nem kívánt tartalmú volt. Szervezőmunkájukat igen sokan rendszertelenül, sok hibával végezték. Az 1935. évi parlamenti választások során nagy számban tanúsítottak passzív magatartást, vagy agitáltak az ellenzéki jelölt mellett. Olyan időszakban hagyták tehát cserben pártjukat, amikor az nemcsak személyes támogatásukra számított, hanem arra is, hogy a pártonkívüli választókat is felsorakoztatják a NEP mögé. Ezzel nemcsak a NEP vidéki befolyásának növelését akadályozták, hanem jelentős mértékben hozzájárultak a pártszervezetek 1935-ben meginduló bomlásához is.

Gömbös színrelépésének, mint minden politikai irányváltozásnak, jellegzetes velejárója volt a törtető, karrieristák aktivizálódása. A NEP fizetett állásaival, vezetőinek széles jogkörével kiváló lehetőségeket nyújtott azoknak, akik vezető állásba jutva kívánták jövedelmeiket növelni, ezt szolgáló kapcsolatrendszerüket, befolyásukat kiszélesíteni.

Rábai Gyula osztrói gazda politikai meggyőződés nélküli, kisstilú zsaroló volt. Fenyegetésekkel kényszerítette Martonékat, hogy megbízzák az Ormánságban kifejtendő propagandamunkával. Az ebből származó széles kapcsolatrendszerét viszont gátlástalanul arra használta ki, hogy újabb követeléseinek teljesíttetése érdekében kormányellenes hangulatot keltsen. Így tevékenysége a párttal szemben zavart, bizalmatlanságot keltett a környék lakosságában és a Kisgazdapárt terjeszkedését segítette.

Marton István ügyvéd, a pécsváradai választókerület titkára és Schmidt Lajos malomtulajdonos, a mohácsi választókerület elnöke, a gömbösi politika legtevékenyebb munkásai közé tartoztak. Szorgoskodásuk célja azonban az volt, egy egyéni törekvéseik eléréséhez magasrangú vezetők támogatását nyerjék meg. Marton amikor érdekei ezt diktálták, Gömbösök vágyainak megfelelő, megszüpített képet festett a pártszervezés állásáról. Amikor viszont ügyfélhálózatát kiszélesítő állást akart megkaparintani, illetve központi vármegyei titkár kívánt lenni, könyörtelen realitással jelzett minden problémát. Ezzel más vezetőket kritizált, s egyben saját alkalmasságát bizonygatva a párt érdekeire hivatkozva ajánlotta önmagát kinevezésre.

Schmidt Lajos vágya sem a NEP eredményes szolgálata volt. Országgyűlési képviselő akart lenni és ezt felettesei akarata ellenére is megvalósította. Már 1935 januárjában kezdte szervezni bázisát nemcsak saját pártja, hanem a kisgazdapártiak körében is. Amikor Gömbösök nem őt jelölték a NEP képviselőjének, lemondott pártelnöki funkciójáról és független jelöltként indult a választásokon. Addigi vezetői működése révén és lemondásával az ellenzéki szavazókat megtévesztve mindkét párt többségének szavazatait elnyerte. A mandátum birtokában aztán készségesen csatlakozott ismét a kormánypárthoz, és mint megyei elnökhelyettes igen aktív munkát végzett.

Összegezve az eddigieket megállapíthatjuk, hogy Gömbösöknek Baranyában sem társadalmi hovatartozás, sem politikai mentalitás tekintetében nem sikerült a számukra kívánatos vezetőgarnitúrát kialakítani. Különösen sok vidéki vezető politikai beállítódása és gyakorlata tért el a NEP céljaitól. Túlnyomó többségüket Martonék nem tudták saját igényeiknek megfelelően formálni, az apró falvakban pedig nemigen lehetett helyettük alkalmasabbakat találni. Így a NEP baranyai vezetőinek politikai mentalitása mindvégig igen heterogén maradt. Ez a sokféleség szükségszerű volt egy olyan párt vezetésében, amely valamennyi – egymással szembenálló – osztályt és réteget össze kívánta fogni. Ugyanakkor a vezetés heterogén

összetétele kedvezőtlenül hatott vissza a párt fejlesztésére. A vezetés is az osztály-ellentéteket erősítette ahelyett, hogy részérdekek feladását, a „Nemzeti Egység” megteremtését szorgalmazta volna. Ezzel maga is hozzájárult ahhoz, hogy Baranya megyében a NEP tagjainak aránya csak 1935 elején érte el az 1933 nyarára kialakult országos átlagot.

FORRÁSOK:

1. A Baranya megyei Levéltár irataiból (1932–1936): – alispáni elnöki iratok – Baranya megye törvényhatósági bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei – főispáni bizalmas iratok – NEP-iratok – választási iratok. 2. *Sajtó*: a Dunántúl, Dunavidék, Mohácsi Hírlap és a Pécsi Napló című lapok 1932–1936 közötti évfolyamai.

IRODALOM

1. *Kónya Sándor*: Gömbös kísérlete a totális fasiszta diktatúra megteremtésére, Akadémiai K., Bp. 1968. – 2. *Molnár László*: A „politikai magatartás” rendszerelméletű elemzéséhez, Szociológia, 1972. 4. sz. – 3. Pécs-Baranyai Ismertető 1934., Szerk.: Kalotai László Dunántúl Rt., Pécs, 1934.

AZ ÉLETMÓD MEGVÁLTOZÁSÁNAK ALAPJAI
A VAJSZLÓI ALAPÍTVÁNYI URADALOMBAN

(1767—1848)

A vizsgálódásunk tárgyát képező uradalom korszakunkban Vajszlón kívül Besence, Hidvég, Páprád és Sámód községeket foglalta magában.

A 18. század első felében e birtokon még csírájában sem találunk majorsági gazdálkodást. Az 1767 előtti leírásokban újra és újra előbukkannak ilyen kategorikus meghatározások: „Hoc in bono nulla est allodiatura”, azaz ezen a jószágon nincs allodiatura, vagy „Dominium nullam habet allodiaturam”, vagyis az uradalomnak semmiféle allodiaturája nincs. Ez a tény elsősorban annyit jelent, hogy az uradalom a gazdálkodásban saját eszközeit nem használja, igavonó állatai, mezőgazdasági szerszámjai, majorjai nincsenek. A források ennek megfelelően szólnak bizonyos allodiális földekről, amelyeket jobbágyok szántanak, ahol nekik kell aratni, a kukoricát körülárkolni, a réteket kaszálni és mindezek termését elszállítani és szükség esetén raktározni.¹

Azt ugyan már az 1715. évi összeírás elárulja, hogy például a vajszlói jobbágyok 248 köblös szántót, 49 köblös kukoricaföldet és 43 kaszás rétet használtak és ezek után adóztak, de olyan földről, amit az uradalom dolgoztatna meg áruterelés céljából, az úrbérrendezés előtt nincs tudomásunk. Ha néhány holdnyi földet meg is munkáltak az uradalom részére a jobbágyok, azt csak az uraság és még inkább a helyben élő személyzet (ispán, erdőkerülő, csósz stb.) szükségleteinek kielégítésére tették. Bizonyos azonban, hogy a 18. század első felében nincs itt semmi földesúri áruterelés, nincs majorkodás és a gyakorlatban változatlan a többé-kevésbé elviselhető pénzjáradék, amelyhez némi termés és csekély „ajándék” járult. Ha az uradalom jobbágya panaszkodott is néha, bizonyos, hogy más vidékek parasztságának terheihez viszonyított szolgáltatásai még nem elviselhetetlenek. Ekkor még a jobbágy munkaereje és lehetőségei szinkronban voltak. Az övé volt gyakorlatilag az egész birtok használati joga.

A százados, patriarchális gyakorlathoz képest merőben új helyzetet teremtett az 1767. évi úrbérrendezés. A változás lényege az, hogy ettől kezdve élesen elvált egymástól a jobbágyok úrbéres földje és a földesurak kezelésében lévő föld, a jobbágyok szolgáltatásainak pedig a telkiállomány lett az alapja. A jogoknak és a kötelességeknek ez az állam érdekében történt rögzítése az ország és a megye jelentős területein megállította a jobbágyok életszínvonalának romlását, amennyiben korlátot szabott a földesurak földszerző és robotnövelő tevékenységének, nálunk azonban a paraszti sors fokozatos megnehezedésének forrásává lett.

Az életmód megnehezedése nem azonnal jelentkezett az uradalom népeinek életében. Az uradalom az eddigi gyakorlatnak megfelelően a határ legnagyobb részét jobbágyai használatában hagyta, s szántóból, rétből alig tartott meg magának

valamit, de ez a „nagylelkűség” nem mondható el az erdőről, amely mindenkor jelentős szerepet játszott az uradalom népeinek életében. Erre utal a fentebb már idézett leírás is, amikor azt állítja, hogy a jobbágyok majdnem valamennyien szekércsinálók (carpentarii), de hozzáteszi azt is, hogy Baranyában kerékgyártóknak (rotarii) mondják őket és szekereiket a nehéz mezei munkák kárára messzi földre elhordják. Hogy tett-e az uradalom akkor ennek a gyakorlatnak a megakadályozására valamit, nem tudjuk, de azt tudjuk, hogy területén 1767 után már csak hétfőn és kedden volt faizási nap, amikor a jobbágyok bemehettek az erdőbe tüzre való száraz fáért.² A faizási jognak tüzfára való korlátozása már önmagában elég volt szenvedélyes panaszok megfogalmazásához. E panaszok egyik korai példánya az a közös kérvény, amelyben az uradalom jobbágyai panaszolják, hogy „Sokan a jobbágyok közül Bognározó Szerszámokkal, paraszti Munkához való Szekér és Kocsi tsinyalással szokták adójukat s holmi házi szükségleteiket pótolgatni, de egynéhány esztendő ulta az e végre való fa vágásatul eltiltattak.” Ennek következménye hogy „... mind a magok munkájának folytatására, mind az... Uraság és a Vármege dolgainak végbe vitelére teljességgel alkalmatlanok lennének.”³

Az erdőelés ősi gyakorlatát alapvetően megváltoztatta azután az 1799-ben, pécsváradi mintára végrehajtott szabályozás. Ekkor állították fel a „Tilos” erdőt, amelyekbe a jobbágyoknak engedély nélkül belépni nem volt többé szabad, és amelynek minden haszonvételért fizetni kellett ezután. Ekkor vezették be a faizásban is a szigorú vágási rendet, s a jövőben külön fizetség nélkül, már csak a nélkülözhetetlen tüzelőhöz és a legszükségesebb építőanyagokhoz juthatott a jobbágy. Ugyanekkor a Tilosban elzárt legelők pótlására egy-egy telekhez Besencén 41, Páprádon, Hidvégen és Sámodon 28 magyar hold legelőt adtak.

A fentiek szerint legelőterület lett volna elegendő, de ahogy egy 1804. október 13-i megyei jelentésben olvashatjuk „Legelőjüket többére vizek bírják...” „... minőségükre a rosszabbak közé tartoznak, ... mennyiségükre a gyakori vízjárás miatt nem elegendők.” Az uradalom „pástjait” végigjárt bizottság jelentése végén félreérthetetlenül leszögezte: „Ezen a tájon a szegény adózó nép csupán és egyedül a Marha nevelésből szeresheti meg adóit...” Azután megjövendölik az életmód változása miatt bekövetkező katasztrófát is: „... a’ Legelőnek akar miként történhetõ kisebbítettése a Népnek elkerülhetetlen romlásával egy nyomban jár.”⁴

Az uradalom ekkor hosszúra nyúló pert kezdeményez a szabályozás érvényesítésére, amelynek anyagát a megye 1812 márciusában terjeszti fel a helytartótanácsához, amely azután 9627. számú levelében jóvá hagyja a megye döntését. Az úriszék 1814. július 18-án tartott ülésén már a szabályozás végrehajtásáról számolnak be, vagyis arról, hogy megyei hatóság jelenlétében kijelölték „... azon erdők Léniait, mellyek az Uradalom reservált Erdeit a legelő Erdőktül elválasztják.”⁵

A következmények már egy év múlva drámai erővel jelentkeznek. 1815 csapadékos év volt. Nyár derekáig vízben álltak a berkek. Dögvész tizedelte a marhaállományt. A módosítást sürgető kérvényben így jajdul fel ekkor Besence: „Ha a Tilos így marad, mint ki jedgyeztetett, sokak közülünk valósággal kipusztulnak.” A következő évben a vajszlóiak már egyenesen a helytartótanácsához fordulva klaszrikus tömörséggel rajzolják a változást. Ekkor emelik ki, hogy az 1799. évi regulációig az öt helység szabadon használhatta az erdőt, „Az új Lénia szerint (azonban) a Tilos, mint egy ék módra vág be a mi Szabad Legelőinkbe.”⁶

A tiltakozási hullám ellenére újabb szigorítások jönnek. Az uradalom egyenesen a helytartótanácsra hivatkozva követeli: „Senki se merje akármilyen névvel nevezendő marháit is különösen legeltetni, hanem azokat egy közönséges pásztor őriz-

ze.”⁷ Azután szigorú fenyegetéssel próbálják megregulálni a fegyelmet eddig nem ismert pásztorokat egy másik helytartósági rendelet szavai: „Jobbágy, csordás, ökörpásztor, csikós, kanász ne merjen baltát, fejszét vagy tűzcsínáló szerszámot az Uradalmi erdőbe vinni, ott pipázni, tüzet rakni . . . mert szerszámait elveszik, 12 pálca elszenvedésére büntetik, a kárt megtéríti és az uradalomból is kiűzik.”

Pásztorok, pásztorfogadások korábban is estek, de az 1799. évi reguláció után válik egyszerre szükségessé a pásztorházak rendbehozása, építése. 1803-ban Hidvég kér fát új csordásház építéséhez az elrongyolott régi helyett, hogy az „. . . egy télen nyakokba ne szakadjon szegényeknek . . .” Páprád pedig azért javítaná a magáét, mert, „. . . ha hó találna lenni, mint néha néha, bizonyosan öszve csik.” Azután elkészül 1808-ban téglá alapon, vályogból, 3 ajtóval, 2 kályha-kemencével a páprádi csordásház. 1816–1819 között megtörténik a vajszlói csordásház külső „kiskálása”, vakolása, majd ajtót, ablakot, sőt új kéményeket is kap a régi épület. – 1830-ban a „Talpak allyának megrakására” Besence vesz Kővágószőlősen követ, és az uradalomtól „Falának rekesztésére” vesszöt, majd a Páli révben „tischler deszkát”. Végül 1835-ben Sámod szerez még telket új csordásházának a „Legelő földön . . .”⁸ Mindez azt mutatja, hogy az uradalomnak és a jobbágyoknak egyaránt érdeke lett a megváltozott viszonyok mellett a megbízható, közös pásztorok fogadása, hiszen mióta tilos lett az erdő egy része, tilos a jószágot külön legeltetni, tilos az éjszakai legeltetés is! Ez lett volna kezdettől fogva az uradalom szándéka, de amíg nem lesz végleges az elkülönülés és nem lesz a parasztnak nyári takarmánya, addig nem lehet maradéktalanul végrchajtani.

A jobbágyok – egyebet nem tehetvén – lépésről lépésre igyekeztek alkalmazkodni a regulációk nyomán kialakult új helyzethez. A per elveszett, más megoldást kellett találni a legelők „tágítására”. A páprádiak még kísérleteznek a tilos erdő felszabadításával és 1816-ban az uradalmi prefektushoz írott levélben kérik, hogy tegye szabaddá a Bikhát és a Kígyós nevű tilost, hogy „. . . barmaik élhessenek és el ne pusztuljanak.”⁹ Indokuk egyértelmű: „A közönséges Marhalegelő szoros törvény szerint szabattott ki . . .” Vajszló a per végét sem várva a Nagytótfalu melletti Páli pusztán bérelt legelőt a „vonyó ökrök” számára. 1818-ban azután azzal is megpróbálkoznak, hogy a szigorú tilalom ellenére 286 darab marhát legeltessenek a tilosban.¹⁰ Úgy látszik azonban ez a megoldás sem ment, mert már 1819-ben fogcsikorgatva fizetnek a Pécsi Káptalannak 130 ökorre való „legeltetőért” 350 forintot. Ekkor tűnik fel nekik az is, hogy cselédek, arendátorok, kocsmáros és a kisházasszelleerek „szarvas és sertvés marhákat” tartanak a község legelőjén.¹² Eddig is így volt ugyan, de ki törődött azzal a néhány jószággal, amíg az övék volt az egész határ használat! – A járható, bár igen költséges megoldással 1820-ban találkozunk először. Ebben az évben engedik meg a községenként más-más nevet viselő tilos erdőben a „Füelözést” június 1. és augusztus 31. között. Fizetendő előre és egy összegben marhánként 10 krajcár és az esetleges károk megtérítéséért a községek felelősséget vállalnak. Később rendszeres havi összesítők alapján havonként és darabonként 10 krajcárért legelhet a jószág a tilos erdőkben.¹³ A továbbiakban találkozunk olyan „legelőtágító” kísérlettel, hogy majorsági rétet bérelnek kaszálás utáni legeltetésre,¹⁴ vagy egy-egy tilos erdőt bérelnek ki. Végül kialakul az a gyakorlat, hogy április 15-től augusztus 15-ig tartó nyári legeltetést a községek bérlik ki.

Bármelyik megoldást vizsgáljuk is, a tanulság mindig ugyanaz: a legfontosabb foglalkozási ág, az állattartás területe a századfordulótól fokozatosan összezsugorodik és az eddig ingyenes állattartás költségessé válik. Ez az oka annak, hogy „. . . szívszakadva sóhajtozik a magyar parasztság az elmúlt idők korlátlannak

vélt szabadsága után". A megoldást azonban, mint egy kiváló megfigyelő leszögezi, nem a múlt adja, hanem a végrehajtandó tagosítás és a rendszeres takarmánytermelés, mert különben „... igen igen meg fog fogyni a' marha száma a legelő elkülönözés miatt.”¹⁶

Sokan írtak már a nagybirtok ölelésében vergődő ormánsági nép tragédiájáról, ezért mi itt most maguknak az áldozatoknak, az uradalom név szerint is ismert jobbágyainak kívánunk szót biztosítani. Kezdjük a sort 1799-ből, mindjárt a reguláció évéből tizenketten azok a vajszlói „... jobbágyok, kik egy Atyátul ketten, hárman, négyen szaporodtak és külön külön is megtselédesestek”, és most egy házbán, vagy egy udvarban „... nagy bajjal laknak és nyomorognak.” Egy besencei társuk csak fát kér új ház építésére és így magyarázza, hogy miért akarna a nagycsaládból kiválni: „Az Atyám az ő testvéreivel már régen Négy Gazdákra szaporodott s feneklett meg az Atyai örökségben és négy házzal vagynak azon egy udvarban...” „Az Atyámnak ismét négy fiai vagynak, kik között én volnék a legidősebb...” Egy további kérvény az alábbi színes leírással gazdagítja a belső fundusok rettenetes zsúfoltságáról rajzolt képünket: „Ház Hellyem olyan szűk – írja –, amelly nem nemhogy tsak valami kis Veteményes Kertet keríthetnék, sőt aminémű Ólatskák két pár Sertvésnek s holmi baromfiaknak szükséges volna... nem tudom felállítani.” „Majd tsaknem minnyájáé hasonló, alkalmatlan” megállapítással foglalja össze mondanivalónkat 1804-ben 8, belső telket kérvényező vajszlói polgár kérvénye.

A fundus ezernyi surlódást okozó zsúfoltságánál csak a lakások belső szorossága szörnyűbb. Ezért jajdul fel Kérvényében Kun József féltelmes, de tizenegyed magával egy szobában szorongó hidvégi jobbágy: „Ketteje gyermek ágy aláb uvik fekönni, s félő, hogy a magunk sok Gözétől veszedelmes Nyavola támad közöttünk.”¹⁷

A baj alapvető forrása természetesen az volt, hogy a legeltetési lehetőségek megszorítása után a családoknak jutó töredék telkekből nem lehetett megélni. 1811-re azután megfogalmazódik a rettenetes igazság: csapás a gyermek! Íme így írják le elsőnek a gyilkos gondolatot „Többen szűkölködő vajszlói jobbágyok”: „... mi nekünk tsak egy fertály sessionk vagyon, a' mellett számos gyermekekkel az Isten meglátogatott bennünket...” Mintha természeti csapásról, betegségéről, halálról lenne szó, úgy beszélnek az eddig áldásnak tartott gyermekéről... Azután meg is magyarazzák ezt a változást: „Sessionális fundussainkból... szükséges kenyereinket bé nem tarthatjuk... Vagy különös földet bérelni... vagy kenyereinket pénzen megvenni kéntelenítettünk.”¹⁸

Nehéz elhinni, de a századfordulótól kezdve, ha csak különleges jó termés nem volt, télutón már éheztek az uradalom töredékelkes jobbágyai. A korabeli iratanyag tele van az éhezés bizonyítékaival, kérvényekkel, nyugtatókkal és a nyomorúság más tanúival. 1807-ben például 15 hidvégi, 22 besencei és 8 páprádi jobbágy kér 2–4 mérő gabonaelőleget. A rossz terméséről ismert 1809. évben azután 18 besencei így írja le kenyértelenségét: „... nagyobb részén az esztendőnek pénzen vett Gabonával kéntelenítettünk magunkat és Házunk népét táplálni”. Azután megmondják azt is, hogy miből vették a kenyeret: „Jobbágyi mívoltunkhoz szükséges marháinkat vesztegetjük el, nem tudunk más móddal kész pénzen kenyeret venni.”¹⁹ Aki tudott írni, nehézkes ákom-bákommal ezt a „nyugtatót” szövegezte: Elismerem, hogy én „Nagy Sándor, sámodi lakos, Méltóságos Vajszlói Uradalom Magazinójából költsön vettem két Mérő tiszta Búzát..., mellynek vissza adására magamat kötelezem Szent Mihály napra.”

Naszvady Sámuel notárius, annyi vajszlói és ormánsági kérvény írója, hogy joggal nevezhetnének „a falu jegyzőjének”, így összegzi a szegényedés termelési ki-

hatásait egy 1818-ban írt kérvényben: „Marhás Munkára nézve a tehetség úgy megfogytokozott, hogy több jobbágy . . . Földeit, Réttyeit résszerint Másoknak ki osztja, résszerint rosszul műveli, vagy vetetlen hagyja.” Egy másik szerencsétlen meg már ott tart, hogy „A Publicum részére való Szolgáltatásokat is a helység viseli helette.”²¹

A nyomorúság végig kíséri egész korszakunkat. Ezért idézheti 1845-ben Banyai történetének első szintézise: „E vidéknek népe . . . évenként huzamosabb ideig nem eszik egyebet, mint főtt babot, nyomorú köles kenyeret és levest minden fűszer nélkül, főtt tésztát tojás és zsír nélkül, azután éretlen gyümölcsöt, főtt tököt és kukoricát mértéktelenül.” Azután így folytatja: „. . . testeik erejét kell csodálni, hogy e' nép egészen ki nem hal.”²²

A megállíthatatlan nyomorodásra a különböző rétegek első reakciója az „egyke” lett. „A fogamzás akadályozására – írja Hölbling doktor – tanítást kapnak az öregebbektől, és hogy durva kenetés által a' már megfogamzott magzatot is elűzik, az közbeszéd.”²³ Az egykés családokban azután már a harmincas évek elejétől kevés lesz a munkaerő s ez ellen vezetik be a vőrendszert, hogy ezzel a rendszerint szegényebb emberrel végeztessék el a munkát.²⁴ A forrásokban ismét megnövekszik a kérvények, szerződések mennyisége. Azonban míg a század elején a „házi ülés” zsúfoltsága, vagy a külső telek elégtelen volta ösztönözte cselekvésre a jobbágyokat, most inkább szabadulni akarnak a terhes munkától és a telekkel járó szolgáltatásoktól. Az uradalom jobbágyai között egyre többen vannak, akik megfáradtak, vagy megöregedve gyámolításra szorulnak. Forrásainkban ez az állapot a növekvő számú eltartási szerződésben tükröződik. Szerződését, sok más hasonló dokumentum mintáját, Kaszás István vajszlói jobbágy az alábbi szavakkal kezdi: „. . . minthogy megöregedtem és minden magzat nélkül vagyok . . . öcsémnek által adom házomat és 1/4 sessio állományomat”. A továbbiakból azután kiderül, hogy nincs már más vágya az életben, csak valahogy kibírni . . . halálig. Ennek a feltétele, hogy zavartalanul lakhasson a házában a feleségével és az öccse az örökség fejében adjon neki évenként „. . . 3 kila búzát, 1 kila kukoricát szemül, 10–10 icce kender, illetve lenmagot évenként ruhára elvetni és a házi ülésben két ágy foghagyma földet adni.” A vajszlói jobbágy 1842-ben íratta ezt a szerződést. Egy évvel korábban Besencén már eggyel kevesebb gyermek született, mint amennyien meghaltak. Három évvel később pedig hallatlanul lelassult már az Ormán-ság népének szaporodása . . .²⁴

A vajszlói uradalom és népeinek életére vonatkozó kutatásaink alapján az a meggyőződésünk, hogy az ormánsági nép katasztrófája talán éppen Besencén, az 1790-es évek regulációval kezdődött és a 19. század közepére már annyira elszorvasztotta az uradalom népeinek erejét, hogy talán akkor sem tudott volna rajtuk segíteni a jobbágyfelszabadítás, ha egykori szűkös telkeiket tetszés szerint kiegészíthetik. Ezt bizonyítja az a szörnyű tény, hogy az 1860-as évek elején megindult általános népesség csökkenés egy évszázad múlva az ismert, szörnyű eredményre vezetett.

Irodalom

¹ B. m. L. A Nyulak szigeti apácák birtokainak leírása. Urbárium p. 25. – ² B. m. L. Pécsváradai Alapítványi Uradalom (PAU. VP) 1719–1787. 1. doboz. Hidvég. Faizási nap kijelölése 1786-ban. – ³ B. m. L. PAU. VP. 1798–1800. 6. doboz. – ⁴ B. m. L. Vajszló 307. Úrbéri per Vajszló. 307. Az úrbéri per iratai. Kivonat az Úri szék 1818. július 18-i jegyzőkönyvéből. – ⁶ B. m. iratai. Vélemény az legellők állapotáról 1804. Megyei biz. jelentése: 1806. okt. 13. – ⁵ B. m. L.

L. PAU. VP. 1812–1813. 11. doboz, és uo. 1815–1816. 13. doboz. – ⁷ B. m. L. PAU. VP. 1834.33,34, és 26. doboz. – ⁸ B. m. L. PAU. VP. Páprád: 1808–9. 9. doboz, Hidvég: 1809–11. 10. doboz, és 1818–19. 15. d., Vajszló: 1815–1816. 13. doboz, 1818–19. 15. doboz. Besence: 1825–26. 20. d. 1826–27. 21. doboz., Sámód: 1833–34. 26. doboz. – ⁹ B. m. L. PAU. VP. 1815–16. 13. doboz. Páprád kérvénye a prefektushoz. – ¹⁰ B. m. L. PAU. VP. 1826. 29. doboz. Vajszló az 1818. évi tilos legeltetésért csak 1826-ban fizetett. – ¹¹ B. m. L. PAU. VP. 1818–1819. 15. doboz. – ¹² B. m. L. PAU. VP. 1818–1819. 15. doboz. – ¹³ B. m. L. PAU. VP. 1819–1820. 16. doboz. Az uradalom engedélye a Borostyán nevű tilosban való legeltetésre. – ¹⁴ B. m. L. PAU. VP. 1825–1826. 20. doboz. A toplaki rétet kaszálás után legeltetésre kiarendálták. – ¹⁵ B. m. L. PAU. VP. 1826–1827. 21. doboz. Besence az új és öreg Tilost 646 forintért használja. – ¹⁶ Hölbling Miksa: Baranya vármegyének orvosi helyirata, Pécs, 1845. p. 108. – ¹⁷ B. m. L. PAU. VP. különböző adatok a belső telek zsúfoltságához, Vajszló: 1798–1800. 6. doboz, Besence: 1800–1804. 7. doboz, Hidvég: 1818–1819. 15. doboz. – ¹⁸ B. m. L. PAU. VP. A töredéktelkesek földhességéhez: 1805–1807. 8. doboz, a telekprozdás következményeihez: 1809–11. 10. doboz. – ¹⁹ B. m. L. PAU. VP. 1794–1795. 5. doboz, 1805–1807. 8. doboz, 1808–1809. 9. doboz. Az éhezés szomorú adatai. – ²⁰ B. m. L. PAU. VP. 1805–1807. 8. d. Nagy Sándor sámodi Jakos nyugtája. – ²¹ B. m. L. PAU. VP. 1816–1817. 14. doboz. Naszvadny János által fogalmazott kérvény. – ²² Haasz Mihály: Baranya. Pécs, Lyc. ny. 1845. 20. p. – ²³ Hölbling Miksa i. m. 64. p. – ²⁴ Kiss Géza: Ormányság, Sylvester ny. 1937. 373. p.

BARANYA MEGYÉRŐL

(Bibliográfia és repertórium)

1980. január 1.—június 30.

Összeállította Surján Miklós, Szakács Sándor

Ez évben is folytatjuk Baranya megye kurrens helyismereti bibliográfiájának közreadását. Az eddigi gyakorlathoz hasonlóan az önálló kiadványok, a gyűjteményes kötetek tanulmányai, valamint a folyóiratcikkek tekintetében teljességre törekszünk, a napi- és hetilapok cikkeit azonban válogatjuk.

A bibliográfia szerkezete nem változott. Először az adott időszakban megjelent önálló kiadványokat és tanulmányokat soroljuk fel. Ezt követik havonkénti bontásban az időszaki kiadványok cikkei. A folyóiratközleményeket a lapcímek betűrendjében, a napi- és hetilapok cikkeit megjelenésük időrendjében közöljük.

Némileg változtak viszont a bibliográfiai leírások. Folyóiratcikkek esetében a megjelenés évének utolsó két számjegyéhez ponttal kapcsolódik a füzetszám, ahhoz pedig kettősponttal a lapszám. (Pl. Táncművészet, 80.1:19–20.) Az egy hónapnál gyakrabban megjelenő időszaki kiadványoknál a megjelenés évét nem jelöljük. A lap nevét követi a hónap és a nap, majd kettőspont után a lapszám. (Pl. Népszabadság, jan.9:4–5.) Ezeknél egyébként – eltérően a könyvektől és a folyóiratcikkektől – nem utalunk az illusztrációkra.

Rövidítések:

B	= bibliográfia
BH	= Baranyai helytörténetírás
BK	= Baranyai krónikáírás
BM	= Baranyai Művelődés
bőv.	= bővített
DN	= Dunántúli Napló
főszerk.	= főszerkesztő
füz.	= füzet
Hrsg.	= Herausgeber, herausgegeben
illusztr.	= illusztrált
JPMÉ	= a Janus Pannonius Múzeum Évkönyve
kiad.	= kiadás, kiadja
klny.	= különlenyomat
közread.	= közreadja
köt.	= kötet
lev.	= levél
MB	= Mecseki Bányász
mell.	= melléklet
m. n.	= méretarány nélkül

ny.	= nyomda
összeáll.	= összeállította
p.	= pagina (lap)
PMSZ	= Pécsi Műszaki Szemle
rend.	= rendezte
sz.	= szám
szerk.	= szerkesztette
t.	= tábla
térk.	= térkép
utánnny.	= utánnnyomás

ÖNÁLLÓ MŰVEK, GYŰJTEMÉNYES MUNKÁK KÖZLEMÉNYEI

1011. Baranya megye statisztikai évkönyve 1979. Kiad. a Központi Statisztikai Hivatal Baranya megyei Igazgatósága. Pécs 1980. 411, 27 p.
1012. Baranya megye tanácsi könyvtárainak 1978. évi ellátottsági és statisztikai adatai. Összeáll. Pál József. Kiad. a Baranya Megyei Könyvtár. Pécs 1979. 32 lev.
- X 1013. Baranya megyei pályaválasztási tájékoztató. 1980. Szerk. Boda Miklós. Kiad. a Baranya megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya és a Baranya megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet. Pécs 1980. 118 p.
1014. BARANYAI Aurél: Adatok a pécsi gyógyszerészet államosításának időszakáról. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 264–266.
1015. BARANYAI Aurél: Dr. Hölbling Miksa (1811–1901). = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 251–253., illusztr. B. 253.
1016. Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. 1979. Szerk. Szita László. Pécs 1979. 552 p., illusztr., 1 térk. mell.
1017. Baranyai krónikairás. 4. Szerk. Sándor László. Kiad. a Baranya Megyei Levéltár. Pécs 1979. 123 p.
1018. Baranyai propagandisták és agitátorok tájékoztatója. [1979.] Kiad. az MSZMP Baranya megyei Bizottsága Propaganda és Művelődési Osztálya. Pécs 1979. 59 p.
1019. Baranyai propagandisták és agitátorok tájékoztatója. 1980. A Megyei Pártbizottság jelentése a XI. kongresszus óta eltelt időszokról és a soron levő feladatokról. Kiad. az MSZMP Baranya megyei Bizottsága Propaganda és Művelődési Osztálya. Pécs 1980. 81 p.
1020. BELVARACZ János: A munkahelyi demokrácia helyzete a Mohácsi Farostlemezgyárban. = Meggyőződéssel. 4. Mohács 1980. 17–26.
- X 1021. Beszámoló a Mecseki Szénbányák Kutatási Osztályának munkájáról. 1978. Pécs 1979. 232 p., illusztr.
1022. BEZERÉDY Győző: Adatok Pécs első közházának építéséhez, a színház épületéhez. = BH 1979. Pécs 1979. 481–499., illusztr. B.
1023. BEZERÉDY Győző: Baranya községeinek pecsétkatasztere. 1. rész: A–Cs. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 195–230., illusztr.
1024. BEZERÉDY Győző: A baranyai német lakosság betelepítése és ennek tükröződése a községek hivatalos pecséthasználatában. = BH 1978. Pécs 1979. 397–408., illusztr. B. 407–408.
1025. BEZERÉDY Győző: Dokumentumok az MSZMP pécsi pártszervezetének megalakulásáról. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 263–264. B. 264.
1026. BEZERÉDY Győző: A nemzetiségi krónikák Baranyában. = BK 1979. 7–44.

1027. Beszéljünk róla! Kiad. az MSZMP Baranya megyei Bizottsága Propaganda és Művelődési Osztálya. Pécs 1980. 42. sz. 31 p., illusztr.
1028. BÓSZ József: Változások az 1976. évi Bólyban. Veränderungen in Bóly 1976. = BK 1979. 45–61.
1029. CSERDI András: A komlói kőbányászat 1929-ben. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 231–244.
1030. ECSEDY István: Die Siedlung der Somogyvár–Vinkovci Kultur bei Szava und einige Fragen der Frühbronzezeit in Südpannonien. – A Somogyvár–Vinkovci kultúra szavai települése és a dél-dunántúli korabronzkor néhány kérdése. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 97–136., illusztr.
1031. ERDÓDI Gyula: Adalékok néhány zselici falu gazdálkodásához az 1828-as regnicoláris conscriptiók alapján. = Zselici dolgozatok 4. Pécs 1979. 35–39. B.
1032. ERDÓDI Gyula: Adatok Fehér Sándor életéhez. = BH 1979. Pécs 1979. 265–304., illusztr. B.
Fehér Sándor (1882–1950), a pécsi kereskedelmi középiskola tanára.
1033. FAZEKAS Imre: Vizsgálatok a Kelet-Mecsek nagylepke-faunáján. 3. A püspökszentlászlói arborétum és környékének nagylepkéi /Lepidoptera/. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 71–86., illusztr. B. 85.
- X 1034. FLACH, Paul: Der ungarländische Deutschtum in Spiegel der amtlichen Volkszählung vom 31. Januar 1941. München 1979, Herp. 32 p. Baranya megye: 8–12. B. 30.
1035. FONAY Zsuzsa: Az Angster orgonagyár ötven éve. (1867–1917). = BH 1979. Pécs 1979. 109–175., illusztr. B. 174–175.
1036. (FRANKOVICS György) FRANKOVIĆ Đuro: Podaci uz povijest pečuskog tabakog ceha. – Adalékok a pécsi tabakos cég történetéhez. = Etnografija Južnih Slavena u Madarskoj. 3. Bp. 1979. 130–148. B. 143–146.
1037. FÜZES Miklós: A nemzetiségi oktatás szervezési problémái a baranyai népiskolákban az 1923/24–1943/44. tanévben. = BH 1979. Pécs 1979. 385–439.
1038. HORVÁTH Csilla, B.: Egy pécsi fényképész munkásságának főbb mozzanatai. /Kundelein Ilona 1895–/. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 255–262.
1039. HORVÁTH Csilla, B.: A helytörténeti osztály három dagerotípiájának ismertetése. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 253–255., illusztr.
1040. HORVÁTH Veronika: Fejezetek a Janus Pannonius Irodalmi Társaság történetéből. = BH 1979. Pécs 1979. 215–264., illusztr.
1041. HORVATOVICH Sándor: Hazánk faunájára új és ritka bogárfajok a Dél- és Nyugat-Dunántúlról /Coleoptera/. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 31–39. B. 38.
1042. HUBER Kálmánné: A Pannonia folyóirat története. 1935–1943. – Repertórium. = BH 1979. Pécs 1979. 305–370., illusztr. B. 329–331.
1043. A Janus Pannonius Múzeum évkönyve. 23. 1978. Szerk. Uherkovich Ákos. Pécs 1979. 416 p., illusztr.
- X 1044. Jelentés a mohácsi Marek József mezőgazdasági szakközépiskola 50 éves jubileuma alkalmából. 1930–1980. Kiad. a Marek József Mezőgazdasági Szakközépiskola. Mohács 1980. 108 p., 7 t.
Boríték cím: 50 éves a mezőgazdasági szakoktatás Mohácson.
1045. KAPRONCZAI József: Bosnyákok Szigetváron. Szigetvár 1980, soksz. 54 p., 13 t.
1046. KÁRPÁTI Gábor: Középkori kutak Pécssett. 1. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 165–192., illusztr. B.
- X 1047. KECSKEMÉTHY Zoltán: Járó József, az 1766. évi jobbagyfelkelés vezére. Debrecen 1979. 3–7. /Kiny. Múzeumi Kurír 29. 3. köt. 9. sz./
- X 1048. KISS, Attila: Das Gräbelfeld und die Siedlung der awarzeitlichen germanischen Bevölkerung von Kölked. – A Kölked–feketekapui avarkori germán temető és telep. = Folia archaeologica. A Magyar Nemzeti Múzeum évkönyve. 30. Bp. 1979. 185–191.

1049. KISS Gizella, A.: Kiss Géza. = Kiss Géza: Ormányság. Pécs 1979. IV–XI. p.
- X 1050. KISTELEGI István: Területi és tömbrehabilitáció Pécs történelmi belvárosában, városközpontjában, a megvalósítás módszertana és feltételrendszere. Kiad. a Dél-dunántúli Tervező Vállalat. Pécs 1979. 46 p.
1051. Komlói monográfia. Szerk. Babics András. Komló 1978 [1980], Komló város Tanácsa. 537 p.
1052. KOMLÓSI Sándorné NAGY Piroska: Magyar–délsláv–német népi gyermekjátékok Baranyában. Kiad. a Baranya megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya. Pécs 1979. 152 p. B. 149.
- Borítékcím: Népi gyermekjátékok Baranyában.
1053. KOMLÓSI Sándorné NAGY Piroska: Szigetvár-vidéki fehérhímezsek. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 301–318., illusztr.
- X 1054. KOVÁCS Gergelyné–PAPP Kálmán: Mohács–Sátorhely. Történelmi Emlékhely. Bp. 1980. 16 p. /Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára./
1055. LOVÁSZ György: Kapcsolatok a felszínfejlődés és a mélységi vízkészlet között a Zselicben. = Zselici dolgozatok 4. Pécs 1979. 9–17., illusztr. B. 17.
- X 1056. LOVÁSZ György: A természeti környezettípusok hatása a településhálózat sűrűségére Dél-Dunántúlon. Bp. 1979. MTA FKI. 248–256. /Közlemények. Földrajztudományi Kutató Intézet 372./ /Klly. Földrajzi Közlemények, 1979. 4./
1057. MADAS József: A pécsi volt kapucinus rendház telke. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 246–249., illusztr.
- X 1058. 12. Magyar Játékfilmszemle. Pécs, 1980. febr. 4–8. A 12. Magyar Játékfilmszemle Intéző Bizottságának program- és tájékoztató füzet. Szerk. Mészáros Bálint. Pécs 1980. 27 p., illusztr.
1059. Magyar Szocialista Munkáspárt Baranya megyei Bizottság, Oktatási Igazgatósága. Évkönyv 1978. /4./ Pécs 1979. 164 p.
1060. MÁNDOKI László: Találós kérdések Baranyából. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 319–354., illusztr.
1061. MARÁZ Borbála: Zur Frühhallstattzeit in Süd-Pannonien. – Dél-Pannonia korai Hallstattkorához. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 145–164., illusztr. B. 154.
1062. MATUSEK, [László] Ladislav
O staroj bosnjačkoj svadbi u Ati. – A régi átai bosnyák lakodalomról. = Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj. 3. Bp. 1979. 157–175. B. 173.
1063. Meggyőződéssel. A Városi Pártbizottság várospolitikai tevékenysége. Kiad. az MSZMP Mohács városi Bizottsága. Szerk. Boros János. Mohács 1980. 4. sz. 29 p., 5. sz. 70 p.
1064. MENDÖL Zsuzsa: Lechner Ödön pécsi épülettervei. Adatok a pécsi városháza építéstörténetéhez. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 389–407., illusztr.
1065. MÉREY Klára, T.: Dél-Dunántúl iparfejlődése a dualizmus idején. = Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 10. Kaposvár 1979. 265–306.
- X 1066. MESZTICZKY András: Bikali Haltenyésztési Rendszer /BHR/. = Meszticzky András: Tapasztalatok és gondolatok néhány állattenyésztési rendszer működéséről és fejlesztésének lehetőségeiről. Bp. 1979. 32–35.
1067. Mohács város munkásságának helyzete. = Meggyőződéssel. 4. Mohács 1980. 1–16. p.
1068. MÓRÓ Mária Anna: Pécs város és a Pécsi Püspöki Joglyceum pénzügyi kapcsolatai a századfordulón. Forrásközlemény. = BH 1979. Pécs 1979. 467–480. B. 479.
1069. NAGY Lajos: Adatok a pécsi városfalak, városárok és három városkapu történetéhez. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 249–251.
- X 1070. Pécs megyei város Tanácsa gazdaságpolitikai bizottságának társadalmi munkát szervező albizottsága. Köszönet társadalmi munkásainknak az 1979. évben végzett kimagasló tevékenységükért. Pécs 1980. 40 p.
- X 1071. Pécs megyei város Tanácsa gazdaságpolitikai bizottságának társadalmi munkát szervező albizottsága. A városi társadalmi munkák 1980. évi programja. Pécs 1980. 11 p.

- X 1072. Pécs megyei város tanácsszerveinck tevékenysége 1973–1979. években. Kiad. a Pécs megyei város V. B. Pécs 1980. 29 p.
- X 1073. Pécs város Komplex Szűrőállomásán végzett lakosságszűrés adatainak számítógépes kiértékelése. Írta Szilas Anna stb. = Számítástechnikai és kibernetikai módszerek alkalmazása az orvostudományban és a biológiában. Kollokvium, 9. 1978. Szeged 1979, JATE. 639–651.
1074. A pécsváradí járás iskoláinak helyzete 1874-ben Salamon József kir. másodtanfelügyelő jelentése alapján. Forrásközlemény. Közread. és bev. Laki János. = BH 1979. 373–384.
1075. SOLYMOS Ede–SOLYMOSNÉ GÖLDNER Márta: Győri halkereskerők Baranyában a 18. században. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 271–284.
- X 1076. SURÁNYI Béla–HARMATH János: Baranya megye a bélyegek világában. Kiad. a Magyarországi Bélyegygyűjtők Országos Szövetsége. Pécs 1979. 62 p., illusztr.
1077. SZABÓ János Barna: Neue Arten der Ceraphroniden aus dem Mecsek Gebirge, Ungarn. – Új Ceraphronideae fajok a Mecsek-hegységből. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 87–94., illusztr.
1078. Szigetvár eleste 1566-ban és visszafoglalása 1689-ben egykorú leírások alapján. Bev., ford. Molnár Imre. Szigetvár 1980. 32 p. /A Szigetvári Várbarátok Köre kiadványai 8./
1079. SZITA László: Adalékok az 1686-ban felszabadult Pécs történetéhez. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 245–246.
1080. SZITA László: Adatok a baranyai nemzetiségek kulturális törekvéseihez a 19. század második felében. = BH 1979. Pécs 1979. 501–536., illusztr. B.
1081. SZITA László: Újabb adatok a zselici németek betelepítéséhez. = Zselici dolgozatok 4. Pécs 1979. 30–34.
1082. SZKLADÁNYI Péter: Lickl György, a pécsi Székesegyház zeneszerzője és karnagya. /1769 Korneuburg–1843 Pécs/. = BH 1979. Pécs 1979. 13–108., illusztr. B. 108.
1083. TEGZES Ferenc: Válogatott dokumentumok a pécsi munkásoktatás történetéhez 1916–1921. = BH 1979. Pécs 1979. 441–464.
- X 1084. TÜSKÉS Tibor: Abaliget és Orfű. Közread. a Baranya megyei Idegenforgalmi Hivatal. 2. kiad. Bp. 1980, Panoráma. 81 p., 24 t.
- X 1085. TÜSKÉS Tibor: Szülőföldünk, a Dunántúl. Bp. 1980. Tankönyvkiadó. 421 p., illusztr. B. 405–408.
1086. UHERKOVICH Ákos: Adatok Baranya nagylepkefaunájának ismeretéhez. 9. Újabb faunisztikai adatok a Dráva-síkról és a Villányi-hegységből. /Lepidoptera/. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 41–49. p., illusztr. B. 48.
1087. UHERKOVICH Ákos: Nagylepke-megfigyelések a Dél-Dunántúlon, 1966–1977. /Lepidoptera/. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 51–70., illusztr. Bp. 68–69.
1088. UHERKOVICH Ákos: A Dráva magyarországi szakaszának algavegetációjáról. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 7–23., illusztr. B. 17.
1089. VARGHA Dezső: Adatok a Pécsi Dalárda történetéhez 1862–1902. = BH 1979. Pécs 1979. 177–200.
1090. VASS Anna: Adatok a Villányi-hegység mikroszkopikus gombáinak ismeretéhez 1. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 25–30., illusztr. B. 29.
- X 1091. Visszatekintés a Pécs-meszei Általános Iskola 25 éves munkájára 1955–1980. Szerk. Auth András. Pécs 1980. 80 p., illusztr.
1092. VÖRÖS István: Description of the animal bones from the early bronze age settlement at Szava. – A szavai kora bronzkori telep állatsontleletei. = JPMÉ 23. 1978. Pécs 1979. 137–144.
1093. WILD, Katherina–METZLER, Regina: „...wie te Kickel uf en Mist.” Sprichwörterliche Redensarten aus Bawarz /Babarç/. = Deutscher Kalender 1980. Bp. 1980. 141–144.
1094. Zselici dolgozatok 4. Szerk. Vargha Károly. Kiad. a Baranya megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya. Pécs 1979. 131 p., illusztr.

A Szigetvárott 1979. ápr. 22-én megtartott 4. Zselici Tanácskozás anyaga.

1095. ZSOLNAY Teréz–M. ZSOLNAY Margit: Zsolnay. A gyár és a család története 1863–1948. + Sikota Győző: A gyár története 1948–1973. 3. kiad. Bp. 1980, Corvina. 240 p., 48 t.
1096. A Zsolnay kerámia. Vezető az állandó kiállításhoz. Összeáll. Hárs Éva. 2. kiad. Pécs 1980. 47 p., illusztr. /A Janus Pannonius Múzeum művészeti kiadványai 42./

IDŐSZAKOS KIADVÁNYOK KÖZLEMÉNYEI

Január

1097. KISS, Attila: Ein Versuch die Funde und das Siedlungsgebiet der Ostgoten in Pannonien zwischen 456–471 zu bestimmen. = *Acta Archaeologica*, 79.3–4:329–339., illusztr.
Baranyai vonatkozásokkal.
1098. SZABÓ István: Beton és vasbeton vágatbiztosítás alkalmazása a komlói Kossuth bányüzemben. = *Bányászati és Kohászati Lapok. Bányászat*, 80.1:11–16., illusztr.
1099. GERÓNÉ KRÁMER Márta: Pécs, Jókai u. 6., ún. Elefántos Ház falkutatása. Építés-, Építészettudomány, 80.1–4:153–163.
1100. TÜSKÉS Gábor: Útmenti és temetői kőfeszületek Abaliget–Orfű környékén. = *Ethnographia*, 80.1:98–113.
1101. LOVÁSZ György: A felszínfejlődés hatása a rétegvizekre a Mecsekben és a Tolna–Baranyai dombságon. = *Földrajzi Értesítő* 79.3–4:293–305.
1102. ÁDÁM László: A Baranyai-dombság mezőgazdasági potenciálja. A Baranyai-dombság természetföldrajzi jellemzése. = *Földrajzi Értesítő*, 80.1:35–60., illusztr.
1103. ERDŐSI Ferenc: A dél-dunántúli régió közlekedési hálózatának kialakulása a termelőerők és a településhálózat területi sajátosságaival összefüggésben. = *Földrajzi Értesítő*, 80.1:61–93., illusztr.
1104. PÉCSI Márton: A Pannónia-medence morfofenetikája. = *Földrajzi Értesítő*, 80.1:105–127., 1 t.
1105. BODROGI Frigyes: Gazdasági és geológiai paraméterek összefüggései a mecseki ércbányaszatban. = *Földtani Közöny*, 79.3–4:401–408., illusztr.
1106. TÓTH István: Cserenkő vagy Alapy? Ki a szigetvári küzdelem horvát nyelvű történetirója? = *Honismeret*, 80.1:51.
1107. [TÖRÖK Éva] T. É.: Öröm, ha a megye új létesítménnyel gyarapodik. = *Közalkalmazott*, 80.1:4.
Baranya megyéről.
1108. MÉREY Klára, T.: Az ipar története a kapitalizmus idején egy Duna menti kistájban /Paks–Mohács között/. = *Levéltári Szemle*, 79.1–2:225–257.
1109. GETTŐ József: „Szlivén” étterem és ABC áruház, Pécs. = *Műszaki Tervezés*, 80.1:36–39., illusztr.
1110. GRÜNWALD Géza: A drávasztárai nemzetiségi nap. = *Népfront*, 80.1:59–60.
1111. (t. a.): Családi kapcsolatok. *Népfront*, 80.1:49–52.
A Mohács városi Népfrontbizottság munkájáról.
1112. SERHÓK-SULYOK Gizella: Kísérletező-alkotó munka az ország zeneiskoláiban. Látogatás a Komlói Állami Zeneiskolában. = *Parlando*, 80.1:1–4.
1113. ANGSTER József: Neves elődeink. Angster József (1834–1918). = *PMSZ*, 80.1:24–25.
1114. BARTA Györgyi–RECHNITZER János: A falusi iparban foglalkoztatottak társadalmi-gazdasági környezete. = *PMSZ*, 80.1:16–20.
Baranyai felmérés alapján.

1115. CSERTA Péter: A háztartási és kommunális energiafogyasztás racionalizálásának lehetőségei. = PMSZ, 80.1:11-15.
Pécssett és Baranyában.
1116. HORVÁT Adolf Olivér: Garay László orchideológus működése. = PMSZ, 80.1:21-23., illusztr.
A hosszúhetényi származású, Amerikában élő tudósról.
1117. KOLTA János: A huszonötödik évfolyam. = PMSZ, 80.1:1.
A Pécsi Műszaki Szemlééről.
1118. Beszámoló: A Magyar Szociológiai Társaság I. Vándorgyűléséről Pécs, 1979. október 25-27. = Szociológia, 80.1:43-45.
1119. BODAI József: Partner táncosokkal – egyéni arculatért. = Táncművészet, 80.1:19-20.
A Mecsek Táncegyüttesről.
1120. Nemzetiségi tájház a Mecsekben. = Turista Magazin, 80.1:37.
Ófalu.
1121. CSEKEI Tibor–HERNÁDI Alajos: Több célú tározó a mohácsi Csele-patak völgyében. = Vízügyi Közlemények, 80.1:62-72., illusztr. B.70.
1122. BÉKÉSSY Gábor: A kommunisták helytálltak mind a termelésben, mind a politikai munkában. A Mecseki Szénbányák elérte a hárommillió tonnás bűvös határt. Interjú dr. Schwarcz József pártbizottsági titkárral. = MB, jan.3:2.
1123. RURT Gusztáv: Palántanevelő vállalat Szigetváron. = Kertészet és Szőlészet, jan.3:2.
1124. [LOMBOSI Jenő] L. J.: Új munkahelyen az elektronikai gyár telephelyei. Befejeződött a költözés. = DN, jan.3:1.
Egyesült Izzó pécsi elektronikai gyára.
1125. SZEBELKÓ Erzsébet: Holnap – halnap. = Nők Lapja, jan.5:3.
A hássági Petőfi Halászati Szövetkezetéről.
1126. [SÁROK Zsuzsa] S. Zs.: A hévízzel való fűtés lehetőségei Szigetváron. Előtérbe kerülnek az új és olcsó energiaforrások. = DN, jan.6:6.
1127. [WALLINGER Endre] W. E.: Tisztelet a táncművészeknek. = DN, jan.6:8.
A Pécsi Balettről.
1128. FODOR Lajos: A harmadik évtized előtt. = DN, jan.6:9.
A Pécsi Balettről.
1129. [SÁROK Zsuzsa] S. Zs.: Mit ígér 1980? A lakosság szolgálatában. Dél-dunántúli beruházási körkép. = DN, jan.7:1.
1130. KOZMA Ferenc: Javuló életkörülmények. A barnyai cigányok hét százaléka él már csak telepen. = DN, jan.8:3.
1131. HOPPA József: Segítette a kulturális vállalatok teljesítését. Sikeres volt az MM akció. = MB, jan.8:7.
A Munka és Művelődés mozgalom Komlón.
1132. [RÓNASZÉKI Ferencné] Rné: A legújabb tudományos eredményeket hasznosítják. Lippó országos első. = DN, jan.8:1-2.
A lippói termelőszövetkezetéről.
1133. A könyvterjesztés gondjai Baranyában. = Népszabadság, jan.9:7.
1134. VILLÁNYI Nándor: Bauer Attila, Péley Bernadett. Baranya legjobb atlétái 1979-ben. = DN, jan.9:8.
1135. [RÓNASZÉKI Ferencné] Rné: Felsőszentmárton. Fejlődő barnyai kistalpak. = DN, jan.10:3.
1136. GÁLLOS Orsolya: Öt épületben a vajszlói iskola. Az ország legnagyobb körzete. = DN, jan.10:6.
1137. HAVASI JÁNOS: A merenyeci népi zenekar. Hagyományos paraszti zenélési stílust őriznek. = DN, jan.10:6.

1138. SCHUTH, [János] Johann: Volkkundeforschungen in der Baranya. = Neue Zeitung jan.12:7.
A baranyai néprajzkutatásról.
1139. KOCZOG Ákos: Kerámikusok Siklóson. = Napló (Veszprém), jan.12:10.
1140. ERDŐS Ákos: Robbanás a bankpalotában. A szakértők megkezdték a vizsgálatot. = DN, jan.12:2.
Pécsett, 1980. jan. 10-én.
1141. GÁLLOS Orsolya: Huszonöt éves a Baranyai Művelődés. A művelődésügy alkotóműhelye. = DN, jan.12:3.
1142. MIKLÓSVÁRI Zoltán: Mi is a megyei politika? Kerekasztal-beszélgetés a szerkesztőségben. = DN, jan.13:3.
1143. MÉSZÁROS Attila: Mágocs. Baranya szélén. = DN, jan.13:6.
1144. WALLINGER Endre: Kávéházi krónika. 2. „Naponta 6 órakor reggel a Kávéház felnyitattik...” = DN, jan.13:7.
A pécsi Nádor Kávéház múltjából.
1145. HAVASI János: A néprajzkutatás mai helyzete Baranyában. „E bőséges hagyományt megmenteni történelmi felelősség”. = DN, jan.13:7.
1146. VINCZE Viktor: A legjelentősebb: a szénvagyongépítés és a műszaki fejlesztés. Beruházási program a Mecseki Szénbányáknál. = MB, jan.15:3.
1147. [BODÓ László] b. l.: Művelődési ház és könyvtár épül Harkányban. Társadalmi segítség 1,5 millió forint értékben. = DN, jan.17:1.
1148. GÁLLOS Orsolya: Beremend körzeti könyvtára. Kulturális alapellátás. = DN, jan.17:6.
1149. HEGEDŰS Magdolna: Szigetvári történelemórák. = Köznevelés, jan.18:10.
A Szigetvári Várbaráti Kör gyűjteményéről és Zágon Gyula kiállításáról.
1150. GÁLLOS Orsolya: Pécs régi kútjai. A meglévőket meg kell menteni a pusztulástól. = DN, jan.19:3.
1151. Nationalitätenforschung in der Baranya. = Neue Zeitung, jan.19:4.
1152. KOZMA Ferenc: A tizerőtezredik pécsi panellakás. = DN, jan.20:4.
1153. KAMPIS Péter: Öt éves az SOS telefonszolgálat. = DN, jan.20:5.
Pécsett.
1154. WALLINGER Endre: Kávéházi krónika. 3. Megszűnik az utolsó magyar kávéház? Pécs város kultúrájának egy darabkája. = DN, jan.20:7.
1155. MÁTRAHÁZI Zsuzsa: „Gazdagabban távozz, térj vissza gyakrabban”. Bemutatjuk a pécsi Klimó-könyvtárat. = Fejér megyei Hírlap, jan.20:7.
1156. TÓTH István: Surányi Miklós. Eltűnt pécs-baranyai irodalom. = DN, jan.20:7.
1157. BODÓ László: Illyés Gyulával az Ormánságban. = DN, jan.20:8.
Vajszló.
1158. FÖLDESSY Dénes: Pécssett kezdődött énekkarrierék. Húsz év, ötven opera. = DN, jan. 21:6.
A Pécsi Nemzeti Színház operaénekeseiről.
1159. KRISZTIÁN Béla: Az első gázkitörés Pécsbányatelepen. = MB, jan.22:7.
1894. dec. 12.
1160. Pécsett, a tímárházban – várostörténeti múzeum. = Délmagyarország, jan.23:3.
1161. Három agrokémiái központ épül Baranyában. = Magyar Mezőgazdaság, jan.23:3.
Bóly, Magyarbóly, Pécsvárad.
1162. N. F.: Nádasd a Mecsek alatt. Baranyai tájak, emberek. = DN, jan.24:6.
Mecseknádasd történetéből.
1163. PÉK János: A tejtermelés. Baranya mezőgazdaságának legdinamikusabban fejlődő üzeme. = DN, jan.24:3.
1164. CSUTI János: A Dráva gazdasági jelene és jövője. Sok még a kiaknázatlan lehetőség. = DN, jan.24:3.

1165. [BÁLING József] B. J.: Baksa megőrizte dinamizmusát. Megkezdődtek a zárszámadások. = DN, jan.26:1.
1166. HÁRSFAI István: Belvárosi rekonstrukció – új értelmezésben. = DN, jan.27:4.
Pécsett.
1167. BEBESI Károly: Tárnák a városközpont alatt. A Pécsi Bányászati Gyűjtemény jelene és jövője. Pécsen nyílik meg az ország leghosszabb föld alatti bemutatója. = DN, jan.27:8.
1168. Mázaszászvári fejlesztések. = MB, jan.29:5.
1169. [ROSZPRIM Nándor] R. N.: Gyorsabban, gazdaságosabban közlekedhetnek a vonatok. Be-fejeződött a Budapest–Pécs vasútvonal mecseki szakaszának korszerűsítése. = DN, jan.30:1.
1170. Napirenden Baranya egészségügyi helyzete. Ülést tartott a Megyei Tanács V. B. = DN, jan.31:2.
Pécs, 1980. jan. 30-án.

Február

1171. JOÓ József: A korszerű burgonyatermesztés követelményei. = Állami Gazdaság, 80.2:30–32.
A Szentlőrinci Állami Gazdaságban.
1172. TURZA István: A komlói Kossuth I. akna aknatornyának térbeli meghatározása. = Bányászati és Kohászati Lapok. Bányászat, 80.2:118–124., illusztr.
1173. BALOGH József–SZÖVÉNYI András: Haltáplálék szervezetek vizsgálata a Bikali Állami Gazdaság halastavaiban. 3. rész. = Halászat, 80.2:45–46., illusztr.
1174. ZÓKA László: A pécsi pénz. 1919–1921. = Honismeret, 80.2:37–38.
1175. KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil: Pécsi diákok Taorminában. = Jelenkor, 80.2:109–118.
Az egykori pécsi Batsányi Társaságról.
1176. SZENT-MIKLÓSSY Ferenc: Nemzetközi vörösbortermelési szimpozium, Siklós. = Kertgazdaság, 80.2:28.
1177. PÁRTAI Márta: Új megyeházzal gazdagodott Pécs. = Közalkalmazott, 80.2:4.
1178. TILLAI Ernő: 180 lakás és üzletek – Pécs. = Magyar Építőművészet, 80.2:50–51., illusztr.
Bajcsy-Zsilinszky utca.
1179. Árpádkori templom helyreállítása. = Turista Magazin, 80.2:36.
Kővágószőlős.
1180. ANTAL László–FRANCIA László: A dél-dunántúli tervezési-gazdasági körzet helyzete s fejlődésének várható irányai. = Városépítés, 80.2:2–5., illusztr.
1181. A „Városépítés” kérdése. Válaszol: dr. Dányi Pál. = Városépítés, 80.2:9.
Baranyáról.
1182. ZALA György: Az eddig készült tervek felhasználása a dél-dunántúli körzetben. = Városépítés, 80.2:5–8.
1183. POLOHN István–SZAPPANOS Ferenc: Magyar–jugoszláv közös érdekű vízimunkák a Dráva völgyében. = Vízügyi Közlemények, 80.2:188–208.
1184. VARGA László: Az ígéret földje! Eocén- után liászprogram...? = Magyar Ifjúság, febr. 1:6–8.
Kutatások a mecseki szénmedencében.
1185. [TAMÁS ERVIN] T. E.: Javult a cigányszármazásuk helyzete Baranyában. = Népszabadság, febr.1:9.
1186. KÁPLÁR László: Kehely a fűzfa odvában. Református relikviák az ormánsági Kovácshidán. = Dél-Magyarország, febr.3:11.
1187. [GALLOS Orsolya] G. O.: Horvát-szerb gimnázium Pécsett. Várják a jelentkezőket. = DN, febr.2:3.
1188. SZEPESI László: Indul az adás. = Népújság (Szekszárd), febr.3:5.
A Magyar Rádió Pécsi Körzeti Stúdiójáról.

1189. PUSZTAI József: Újságíróból lett író. Emlékezés Zsikó Gyulára. = DN, febr.3:7.
Zsikó Gyula (1908–1965) pécsi újságíró, író, könyvtáros.
1190. HÁRSFAI István: Memi pasa fürdője. Készül az első pécsi romkert. = DN, febr.4:6.
1191. Megnyílt Pécssett a XII. Magyar Játékfilmszemle. Pozsgai Imre előadása. = Magyar Nemzet, febr.5:5.
1192. KERESZTÉNYI Nándor: Aprófalvak útkeresése. = Magyar Hírlap, febr.5:8.
Rapacsányi Lászlónak a baranyai aprófalvakról szóló rádióműsora alapján.
1193. Keramikusok Siklóson. = Vas Népe, febr.7:5.
A siklósi Kerámia Symposionról.
1194. HAJZER Lajos: Az első pécsi nyilvános uszoda. = Népsport, febr.7:2.
1195. Megbeszélés Baranya vízellátásáról. Átmeneti megoldások Komlónak. = DN, febr.7:1.
1196. Baranya geotermikus energiakincseiért. = Magyar Nemzet, febr.8:5.
1197. [SAROK Zsuzsa] S. Zs.: Olcsóbban, többet, exportképes minőséget. Gazdaságpolitikai tanácskozás a megye mezőgazdaságának feladatairól. = DN, febr.8:1–2.
Pécs, 1980. febr. 7-én.
1198. Bezirk Komló. Mehr Deutschlernende, mehr Pädagogen. = Neue Zeitung, febr.9:3.
A német nyelv tanítása a komlói járásban.
1199. [SÓS Péter János] S. P. J.: Az oroszlan nyomában. = Magyar Hírek, febr.9:8–9.
Szigetvár.
1200. Elfogadták a belváros rendezési tervének programját. Ülést tartott a Pécsi Városi Tanács V. B. = DN, febr.9:2.
1980. febr. 8-án.
1201. BÁNKY András: Honatyák Baranyában. Közérzet, közélet, nyilvánosság. = Magyar Hírlap, febr.10:6.
Beszélgetés baranyai országgyűlési képviselőkkel.
1202. VARGHA Károly: Tájneveink védelmében. = DN, febr.10:4.
Hegyhát, Zselic.
1203. BODÓ [László]–GÁLLOS [Orsolya]–HAVASI [János]: Megerősíteni a kapcsolatot a közönséggel. A filmszemle gyorsmérlege. = DN, febr.10:1.
XII. Magyar Játékfilmszemle, Pécs, 1980. febr. 4–8.
1204. PUSZTAI József: Száz évvel ezelőtt Pécssett született Fejér Lipót matematikus. = DN, febr.10:7.
1205. TÓTH István: Kocsis László, a dóm költője. Eltűnt pécs-baranyai irodalom. = DN, febr. 10:7.
Kocsis László (1891–1973), pécsi papköltő.
1206. GRÜNWARD Géza: A Városgazdálkodási Vállalat munkáját dicséri. Száz férőhelyes óvoda Szilváson. = MB, febr.12:1,5.
1207. [HÁRSFAI István] H. I.: Árvízvédelem. Eredményes felkészülés. Új gát épül Drávasztára és Drávaszabolcs között. = DN, febr.12:1.
1208. BODÓ László: Az alkotóknak kell lépniük! Magyar filmgyártás, most. Széjegyzetek a XII. Magyar Játékfilmszemle vitáihoz. = DN, febr.14:6.
1209. [KOZMA Ferenc] K. F.: Pécsi társadalmi munkák. Ötvenmillió „társadalmi forint”. = DN, febr.14:1.
1210. [HÁRSFAI István] H. I.: Megkértszereződött a társadalmi munka értéke. Várospolitikai értekezéslet Siklóson. = DN, febr.14:2.
1980. febr. 13-án.
1211. [HÁRSFAI István] H. I.: Közműalagút a belvárosban távfűtővezetéknek. Kitisztult az égbolt a Széchenyi tér felett. = DN, febr.16:1.
Pécs.
1212. MOHÁCSI REGÓS Ferenc: A mohácsi busófarsang. = Zalai Hírlap, febr.17:10.

1213. BEBESI Károly: A Pécsi Tudományegyetem tudományos munkájáról. A társadalomtudomány műhelyei. = DN, febr.17:5.
1214. DÓKA Klára: Levéltári iratok a Dunáról. A Mohácsi-sziget lakatlan árterület volt. = DN, febr.17:7.
1215. MOLNÁR Imre: Szigetvár felszabadulása a török uralom alól 1689-ben. Egykorú leírás alapján. = DN, febr.17:7.
1216. PUSZTAI József: Emlékezés Várady Ferencre. Baranya múltjának krónikása. = DN, febr. 17:7.
Várady Ferenc (1860–1945) levéltáros, lapszerkesztő, költő.
1217. [LOMBOSI Jenő] L. J.: A város ismét gyors fejlődésnek indult. Pártértekezlet Komlón. = DN, febr.18:2.
1980. febr. 17-én.
1218. ÁDÁM Erika: A belvárosban lehetetlen. 6200 fát ültetnek ki Pécssett. = DN, febr.18:3.
1219. Kórkép a kulturális beruházásokról. Korszerű filmszínház Kelenföldön, művészeti szakközépiskola Pécssett. = Népszabadság, febr.19:9.
1220. ESZÉKI E[rszébet]: Er suchte das Reine, unberührte Leben. Csontváry-Museum Pécs wird erweitert. = Daily News, febr.19:5.
1221. MURÁNYI L[ászló]: 1979-ben 591 tüzeset 8,5 millió forint kárt okozott. Vigyázzunk a tűzre. = DN, febr.19:2.
Baranyában.
1222. Sajtótörténeti felfedezés a pécsi levéltárban. = Magyar Hírlap, febr.21:6.
Megtalálták az 1945-ben kiadott Irány c. folyóirat első és egyetlen példányát.
1223. A nehézségek ellenére szép eredmények. A KSH Baranya megyei Igazgatóságának jelentése az 1979. évről. = DN, febr.21:1,3.
1224. Kórházak, óvodák, rendelők. Javul a szociális ellátottság Baranyában. = Népszabadság, febr. 22:9.
1225. [BODÓ László] b. l.: Könyvtáravató Meszesen. 12 500 kötet könyv. = DN, febr.22:2.
1980. febr. 21-én avatták fel a Pécsi Városi Könyvtár új fiókkönyvtárát.
1226. [HAVASI János] H. J.: Berze Nagy János gyűjtötte dallamok. Értékes népdalkiadvány. = DN, febr.23:3.
„Erre alá a Baranya szélén”. Szerk. Várnai Ferenc.
1227. PUSZTAI József: Jókai Mór és Pécs-Baranya. Az író születésének 155. évfordulójára. = DN, febr.24:12.
1228. FEJÉR Gyula: Utasok és autóbuszok a Mecsek alján. = Népszabadság, febr.27:5.
Pécs közlekedési gondjairól.
1229. ESZÉKI, Erzsébet: Rettungsaktion für die „Unterwelt”. Pécs hat wieder ein sicheres Pflaster. = Daily News, febr.29:4.
1230. HAVASI János: Népművelők jönnek, mennek. Árva a ház... Kozármisleny közművelődési gondjairól. = DN, febr.28:6.
1231. PUSZTAI József: Jeles vezér, emberséges férfiú volt. A malomépítő pécsi basa. = DN, febr.28:6.
Terjáki (Gázi) Hasszán basa (17–18.) sz.
1232. NAGY István: Fejlődő testvéri kapcsolatok. Együttműködés Pécs és Eszék között. = DN, febr.29:2.

Március

1233. ERDŐSI Ferenc: A délkelet-dunántúli természeti környezetet befolyásoló antropogén hatások összefoglaló értékelése. = Földrajzi Értesítő, 80.3:307–338.
1234. KUCSERA Gyula–VESZTERGOM János: Új oktatási–nevelési kísérletek. = Felsőoktatási Szemle, 80.3:154–158.
Pécssett, a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán.

1235. LOVÁSZ György: A felszínfejlődés hatása a rétegvizekre a Mecsekben és a Tolna-baranyai dombságon. = Földrajzi Értesítő, 80.3:293-306.
1236. LEHMANN Antal: A bányászat hatása a növény- és talajtakaróra Pécs területén. = Földrajzi Közlemények, 80.3:228-256., illusztr.
1237. DUS István: Az általános iskolai földrajztanítás helyzete Baranya megyében. = Földrajztanítás, 80.3:80-81.
1238. STRASSZER Jakab: Az ágazati önelszámoló rendszer az Egyházasközi Haladás termelősövetkezetben. = Gazdálkodás, 80.3:60-63.
1239. ZÓKA László: A baranyai bányászkolóniák. = Honismeret, 80.3:41-43., illusztr.
1240. TÉNYI Jenő-BUDA József-BÉDI Gyula: Az országos morbiditási vizsgálat ormánsági kutatásainak előzetes tapasztalatai. = Népegészségügy, 80.3:129-133.
1241. KISS József: Pellérdi beszélgetés. = Népfront, 80.3:60-61.
A városkörnyéki község gondjairól, jövőjéről.
1242. UDVARDI Gábor: Európa legmodernebb fejőháza hazánkban. = Természet Világa, 80.3:133., illusztr.
A Bólyi Mezőgazdasági Kombinát idamajori telepén.
1243. KAMARÁS Károly: A munkaerő kereslet-kínálati egyensúlyának megteremtési lehetőségei, a területi munkaerő-gazdálkodás aktuális kérdései. = Területi Statisztika, 80.3:235-243.
Baranya megyében.
1244. HÜBNER Mátyás: Komló-sikondai városrész tervpályázat 1980. = Városépítés, 80.3:25-32., illusztr.
1245. MÉSZÁROS István: A népiskolák reformkori tervbeosztása a pécsi egyházmegyében. = Vigilia, 80.3:194-199. B. 199.
- - -
1246. G. Sz. L.: Nemzetiségi tájházak. = Magyar Hírlap, márc.1:4.
Baranya megyében.
1247. SZENTÁGOTHAÍ Attila: SOS-élet: Pécs, 12-390 - este 7-től reggel 7-ig. = Zalai Hírlap, márc.1:5.
A Pécsi Mentálhigiéniai Intézet telefonszolgálatáról.
1248. KAMARÁS Károly: Kiegyensúlyozott munkacsoport-gazdálkodás. A létszámszint-szabályozás két éve. = DN, márc.1:6.
Baranya megyében.
1249. [CSUTI János] Cs. J.: Profilváltás a Pécsi Építőipari Szövetkezetnél. 1983-tól csak lakásokat újítanak fel. = DN, márc.2:2.
1250. [DUNAI Imre] D. I.: Álmodok egy szafari-parkról. Idén húszéves a pécsi állatkert. = DN, márc.2:2.
1251. CZÉGÉNY József: Zárszámadások után. Elismerésre méltó munkát végeztek a termelősövetkezetek. = DN, márc.2:3.
Baranya megyében.
1252. KURUCZ Gyula: A magunk erejéből. A mintafalu. Munkások millióit érő házakban. = DN, márc.2:4.
Mecseknádasd.
1253. HEGEDŰS Magdolna: Mire kellett a kaució...? A Dél-Somogy és társai. Adalékok a szigetvári lapkiadás történetéhez. = DN, márc.2:7.
1254. GÁLLOS Orsolya: Jubileum helyett. 200 éve lett szabad királyi város Pécs. = DN, márc.2:7.
1255. RÁCZ T. János: Három nyelven egy célért. Társadalmi munkások Szalántán és vidékén. = Népszabadság, márc.4:5.
1256. TAMÁS Ervin: Milyen legyen a megyei politika? Beszélgetés Dányi Pállal, a Baranya megyei Tanács elnökhelyettesével. = Népszabadság, márc.5:3.
1257. BENKŐ Judit: Választék, minőség, pontos szállítás. Jó áron veszik a pécsi kesztyűt. = Esti Hírlap, márc.5:4.
A Pécsi Kesztyűgyár exportjáról.

1258. 15 évre szóló program. Margitta-sziget meliorációs tanulmányterve. = DN, márc. 6:1.
1259. [KAPUVÁRI] KAPU László: A Mohács városi műemlékek védelme. A Kanizsai Doroty-tya Múzeum regionális tevékenysége. = DN, márc.6:2.
1260. HAVASI [János]: A szakmunkástanulók zenei nevelése. Tv-filmet készítenek a pécsi módzerről. = DN, márc.6:2.
Pécsi Géza tanár kezdeményezéséről.
1261. [MITZKI Ervin] M. E.: A MKBT beszámolt elmúlt évi tevékenységéről. A közlekedés biztonsága társadalmi ügy. = DN, márc.6:2.
Megyei Közlekedésbiztonsági Tanács.
1262. CSEH János: A lippói Dávid. = Magyar Ifjúság, márc.7:14-16.
A lippói Béke Óre Termelészövetkezetről.
1263. DUNAI Imre: Ifjúsági klubok a mohácsi járásban. = DN, márc.8:6.
1264. Megyei párttervezetek. Baranya megye. = Népszabadság, márc.9:4.
1980. márc. 8-án.
1265. [TAMÁS Ervin] T. E.: Gazdagodik az egészségügyi ellátás Baranyában. = Népszabadság, márc.11:6.
1266. [MIKLÓSVÁRI Zoltán] M. Z.: Megvalósulnak a foglalkozáspolitikai célok. Ülést tartott Baranya megye Tanácsa. = DN, márc.11:1-2.
1980. márc. 10-én.
1267. MIKLÓSVÁRI Zoltán: Ahogy a bevételi hivatal látja. Gyorsmérleg a múlt évi gazdálkodásról. = DN, márc.11:3.
Pénzügyminisztérium Bevételi Főigazgatósága.
1268. [MIKLÓSVÁRI Zoltán] M. Z.: Felgyorsult termékváltás. Kísérleti üzem a Pécsi Bőrgyárban. = DN, márc.12:1.
1269. [MIKLÓSVÁRI Zoltán] M. Z.: A MEZŐGÉP már termel a drávaszabolcsi volt lengyárban. = DN, márc.14:2.
1270. Bővítik Baranyában a nemzetiségi oktatást. = Magyar Nemzet, márc.15:3.
1271. [TÓTH István] Dr. T. I.: Orvosi és egészségügyi érdekességek Baranyában - 150 évvel ezelőtt. = DN, márc.16:7.
1272. TÓTH István: Eltűnt pécs-baranyai irodalom. Ki volt Várkonyi Nándor? = DN, márc.16:9.
Várkonyi Nándor (1896-1975) irodalomtörténész, könyvtáros.
1273. FÖLDESSY Dénes: A pécsi operatársulat jubileuma. = Esti Hírlap, márc.17:2.
1274. ILLÉS Sándor: Das Dorf an der Schwelle der achtziger Jahre. = Budapesti Rundschau, márc.17:9.
Bóly.
1275. Palántaközpont Baranyában = Kertészet és Szőlészet, márc.18:13.
Szigetváron.
1276. Baranya county: Going bilingual in 10-20 years? = Daily News, márc.18:4.
A nemzetiségi gyermekek anyanyelvi oktatásáról.
1277. HOLLAI Andrea: Komlói évtized. = Népszava, márc.20:4.
Carbon Könyvüipari Vállalat.
1278. Egyedülálló az országban. Török fürdőmúzeum. = Esti Hírlap, márc.20:4.
A pécsi török fürdő műemléki helyreállításáról.
1279. RÓTH Ferenc: Sírva szólt a sakuhacsi. = Népsport, márc.20:5.
A Pécssett megrendezett XIV. Cselgáncs Hungária Kupa eredményeiről.
1280. Bányamolás Komlón. Két bányász meghalt. = Magyar Hírlap, márc.21:11.
A Béta-bányaüzemben, 1980. márc. 20-án.
1281. Súlyos bányaszerencsétlenség Komlón. Két bányász a beomló szén alatt lelte halálát. = Népszabadság, márc.21:9.
1282. MITZKI Ervin: Baranya múltja. = Magyar Hírek, márc.22:4.

1283. GALLOS Orsolya: Három nemzetiség. = Magyar Hírek, márc.22:4.
Mohácson.
1284. SÓS Péter János: Fekete emberek városa. = Magyar Hírek, márc.22:6-7.
Komló.
1285. [SÓS Péter János] S. P. J.: Cipellő Katinak. = Magyar Hírek, márc.22:8-9.
A szigetvári cipőgyár exportjáról.
1286. BALÁZS István: Sátorhely ébredése. = Magyar Hírek, márc.22:10-11.
1287. POKORNY István: Pécs környéki séta. = Magyar Hírek, márc.22:16-17.
Pécs-Orfű-Abaliget.
1288. SZEDERKÉNYI Ervin: Jelenkor. = Magyar Hírek, márc.22:18.
Pécs irodalmi életéről.
1289. OSGYÁNI Csaba: Húszéves a Pécsi Balett. = Magyar Hírek, márc.22:20.
1290. LAZÁR Lajos: Baranya legrégebbi sportegyesülete. = Magyar Hírek, márc.22:31.
Mohács.
1291. BEZERÉDY Győző: Lebontották a 200 éves pécsi harangöntő műhelyt. A harangok háborúba mentek. = DN, márc.24:4.
1292. VARGA József: Az iskolai nevelés jelentősége. A cigánylakosság előre lépésének lehetőségei. = MB, márc.25:7.
Komló.
1293. MIKLÓSVÁRI Zoltán: Fehér köpeny helyett overál. Új utakon a Sopiana Vákuumtechnikai Gépgyár. = DN, márc.25:11.
1294. HÁRSFAI István: A Dunántúli Napló megkérdezte. Átmeneti intézkedések Komló vízellátásának megoldására. = DN, márc.30:3.
1295. [KOVÁCS Miklós] K. M.: Tavak a Mecsek lábánál. = Szolnok megyei Néplap, márc. 30.

Április

1296. DÁVID M. Ferenc-HAJNAL József-HARTAI István: A Pécsi Orvostudományi Egyetem Gyógyszertárának ötven éve. = Gyógyszerészet, 80.4:139-144.
1297. FÜZES Miklós: Batthyány Kázmér felségárulása. = Honismeret, 80.4:35-38.
1298. KRISZTIÁN Béla: 200 éve szabad királyi város Pécs. = Honismeret, 80.4:6.
1299. TÓTH István: Honismereti múzeum született Komlón. = Honismeret, 80.4:5-6.
1300. JUHASZ Frigyes: Pécs: magasabb mércét! = Kóta, 80.4:20-21., illusztr.
A IX. Országos Kamarakórus Fesztiválról.
1301. SZEDERKÉNYI Ervin: Pécsi tavasz, 1945. = Kritika, 80.4:8., illusztr.
A felszabadult Pécs első két folyóiratáról: Sorsunk, Ív.
1302. DÉVÉNYI Róbert: Hogyan lett az óriás ember? Nemzetközi felnőtt bábifestivál Pécsen. = Színház, 80.4:18-22., illusztr.
1303. Mezőgazdasági szakmunkásképzés, szakmunkásellátottság Baranya megyében. = Területi Statisztika, 80.4:362-365.
1304. POLOHN István-SZAPPANOS Ferenc: Magyar-jugoszláv közérdekű vízimunkák a Dráva völgyében. = Vízügyi Közlemények, 80.2:188-208., illusztr. B. 206.
- - -
1305. [HORVÁTH Teréz] H. T.: Környezetvédelem a Mecseki Szténbányánál. = MB, ápr.1:2.
1306. GRÜNWARD Géza-VINCZE Viktor: 1945-1980. = MB, ápr.1:4.
Komló fejlődése.
1307. KURUCZ Gyula: Öt ezer beteg évente. Megújul a százéves siklói kórház. = DN, ápr. 2:3.
1308. HÁRSFAI István: Barangolás a helyreállított pincékben. = DN, ápr.4:10.
Pécs.
1309. MIKLÓSVÁRI Zoltán: Lekörözték a konkurenciát. Világszínvonalon a bőrgyári gyártmányfejlesztés. = DN, ápr.4:3.
Pécsi Bőrgyár.

1310. HÁRSFAI István-MÉSZÁROS Attila: Felszabadulásunk 35. évfordulóján. Diszünnepeg Pécsett. = DN, ápr.4:1-2.
1311. VARGA László: Siklói sáfarkodások. 7 város tükrében. = Magyar Ifjúság, ápr.4:14-15.
A várossá nyilvánított Siklós három éve.
1312. PÁLFI Diana: Hagyományörző együttes Hosszúhetényben. = MB, ápr.9:4.
1313. GÁLLOS Orsolya: Díszhangverseny, jubileumi rendezvények. Ötvenéves a Petőfi utcai iskola. = DN, ápr.9:1.
Pécsett.
1314. MURÁNYI László: Napi 40 000 köbméter biológiai tisztítás. Lépeshátrányban a pécsi szennyvíztelep bővítése. = DN, ápr.9:3.
1315. TÖRÖK Éva: Baranya és Pécs az országos elsők között. Cél: megmenteni az újszülötteket. = DN, ápr.11:3.
Csecsemőhalandóság, csecsemővédelem.
1316. MÉSZÁROS Attila: Átrendeződött a térkép. Kétújfalú. = DN, ápr.11:3.
Kétújfalú nyolc község közigazgatási központja.
1317. GÁLLOS Orsolya: Községpolitika és közművelődés Dunaszekcsón. Megtalálni a kulcsembereket. = DN, ápr.12:3.
1318. Sigmund Teleki. Bekämpfer der Phyloxera. = Neue Zeitung, ápr.12:7.
Teleki Zsigmond (1854-1910) villányi szőlész születésének 125. évfordulóján emlékművet avattak Villányban.
1319. FÖLDVÁRI János: Fontos energiahordozó a termálvíz. Elkészült Baranya geotermikus energiafelhasználási programja. Kiaknázatlan kincsünk. = DN, ápr.13:4.
1320. A tömegközlekedésről és a baleseti helyzetről. = MB, ápr.15:1.
Kömlón.
1321. [HÁRSFAI István] H. I.: Társadalmi munka mérleg - 1979. Negyvenmillió forint Pécsért. = DN, ápr.16:3.
1322. Nemzetközi számítástechnikai tanácskozás Pécsett. = Népszabadság, ápr.17:8.
1980. ápr. 16-án.
1323. RÉTHY István: Pécsi jegyzetlapok. = Magyar Ifjúság, ápr.18:8-9.
A pécsi kulturális eseményekről.
1324. [BODÓ László] b. I.: Ünnepi társulati ülés a színházban. Pozsgai Imre miniszter köszöntötte a 20 éves Pécsi Balettot. = DN, ápr.19:1.
1980. ápr. 18-án.
1325. GÁLLOS Orsolya: Faenza, Mallorca, Buda után Pécsett is. Értékes reneszánsz kerámialelet a belvárosban. = DN, ápr.19:3.
1326. CSUTI János: Begyógyulnak a Mecsek „kősebei”? = DN, ápr.20:4.
A pécsi kőbányák rekultivációjáról.
1327. HÁRSFAI István: Beszélgetések Baranya építészetéről. 1. Teremtő tehetség és társadalmi akarat. = DN, ápr.20:5.
Erdélyi Zoltánnal.
1328. KOVÁCS Sándor: A turonyi csata. 1. = DN, ápr.20:7.
1848-1849-es eseményekről.
1329. KRISZTIÁN Béla: Kétszáz év Pécs történetéből. = MB, ápr.22:7.
1330. [HÁRSFAI István] H. I.: Egészségügyi beruházás. Épül az új rendelőintézet. = DN, ápr.25:1.
Pécsett.
1331. KOVÁCS Sándor: A turonyi csata. 2. = DN, ápr.27:7.
1332. WALLINGER Endre: Fél évszázad az agrároktatásban. Ünnepeg Mohácson. = DN, ápr.27:2.
1980. ápr. 26-án ünnepelte a dr. Marek József Mezőgazdasági Szakközépiskola fennállásának 50. évfordulóját.

1333. HÁRSFAI István: Beszélgetések Baranya építészetéről. 2. Mértéktartó izlésséggel. = DN, ápr.27:5.
Dr. Kisvári Andrással.
1334. [CSUTI János] Cs. J.: Sikeres importkiváltás a sellyei Agrokémiában. = DN, ápr.27:4.
1335. [CSUTI János] Cs. J.: Nem pusztulhat el a pécsváradi szelídgesztenyés. Van-e remény új telepítésre? = DN, ápr.28:3.
1336. A mezőgazdasági üzemek is példát mutatnak. Erdőtelepítések Baranyában. = DN, ápr.29:3.
1337. AMBRUS Lajos: Fogyasztási szövetkezetek Baranyában. = DN, ápr.30:3.

Május

1338. LÁSZLÓ Mária-LÁSZLÓ Antal: KISZ-szervezeteink cél- és eszközrendszere. = Felsőoktatási Szemle, 80.5:290-294.
A Pécsi Tanárképző Főiskolán és a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán.
1339. Számítógépes feldolgozás a pécsi felsőoktatási intézmények felvételi vizsgáin. = Felsőoktatási Szemle, 80.5:299-305.
1340. KISS József: Szövetkezetek Baranyában. = Kereskedelem Technika, 80.5:35.
1341. VÁRNAI Ferenc: A siklósi várfesztiválról. = Kóta, 80.5:19., illusztr.
1342. KÁROLY Róbert: 60 éves a pécsbányatelepi kórus. = Kóta, 80.5:20., illusztr.
A kórus 1980. jún. 14-i jubileumi hangversenyéről.
1343. TILLAI Aurél: Nemzetközi pódiumokon. Knokke-Heist: Vegyeskarok Európa Kupája. = Kóta, 80.5:22-23., illusztr.
A Pécsi Nevelők Háza Kamarakórusáról.
1344. SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa: Játék a számokkal. A megyei könyvtárak a statisztika tükrében. = Könyvtári Figyelő, 80.5:471-485.
A Baranya Megyei Könyvtár adataival.
1345. WÁGNER: Mi lesz a Zsolnay-mauzóleum sorsa? A gyáralapító végakarata. = Mestermunka, 80.5.
1346. KISS József: 9 település 3170 lakosának 1 tanácsa. = Népfront, 80.5:56-57.
Dobsza.
1347. Három év alatt nyolc kulcsos ház. = Turista Magazin, 80.5:52.
Baranyában.

- - -

1348. MURÁNYI László: A megyei tanács vb. tárgyalta. Baranya megye vízgazdálkodása. = DN, máj.1:2.
1980. ápr. 30-án.
1349. HÁRSFAI István: Beszélgetések Baranya építészetéről. 3. Kölcsönös bizalom. = DN, máj.1:6.
Asbóth Gyulával és Csaba Gyulával.
1350. Kerekasztal-beszélgetés. Iskolakörzetesítés Baranya megyében. = DN, máj.1:10.
1351. WALLINGER Endre: Miért nem lesz Pécs - Arezzo? Fejlődés kihagyott lehetőségekkel. Utóhang a pécsi kamarakórus-fesztiválhoz. = DN, máj.4:3.
1352. [LOMBOSI Jenő] L. J.: Szervezett, fegyelmezett munka eredményei. Kiváló Vállalat a Bólyi Mezőgazdasági Kombinát. = DN, máj.7:1.
1353. Pécs első arborétuma. = Kertészet és Szőlészet, máj.8:13.
Pintér-kert.
1354. HÁRSFAI István: Beszélgetések Baranya építészetéről. 4. Művészet, amit nem lehet meg nem történné tenni. = DN, máj.11:5.
Dr. Dalányi Lászlóval.

1355. KOZMA Ferenc: „Nőjön a lakosságot megtartó erőnk...” A gyarapodó Somberek. = DN, máj.11:4.
1356. PÁLFI Diana: Nunu, Tufik és társai. Algériai diákok Pécssett. = Népszabadság, máj.11:17.
A Zipernovszky Károly Gépipari Szakközépiskolában.
1357. [RÓNASZÉKI Ferencné] Rné: A felhőszakadások, jégesők következménye. 50 milliós kár a megye mezőgazdaságában. = DN, máj.13:1.
1980. máj. 9-i károk.
1358. [KAPUVÁRI László] K. L.: Tíz év helyett nyolc. Margitta-sziget meliorációja. = DN, máj.14:2.
1359. VADAS Zsuzsa: Eredmények és tervek Baranyában. = Szövetkezet, máj.14:2.
Beszélgetés Szegedi Ernővel, a MESZÖV elnökhelyettesével.
1360. GÁLLOS Orsolya: Könyvtárnézőben falun. Mit ér a könyvtár, ha letéti? = DN, máj.15:6.
Magyarmecseke, Kisasszonyfa, Gilvánfa, Sellye és Kákics könyvtáraitól.
1361. [ROSZPRIM Nándor] R. N.: Tudományos hetek. Előadás a Mohács-Bátaszék közötti vasútvonal megépítésének időszerűségéről. = DN, máj.16:2.
1362. [BARLAHIDAI Andrea] B. A.-[KURUCZ Gyula] K. Gy.: Munkahelyi és diákétkeztetés Pécssett. = DN, máj.17:2.
1363. GÁLLOS Orsolya: Tankötelezettség alulnézetben. Veszélyeztetett fiatalok – hatástalan intézkedések. = DN, máj.17:6.
1364. Biztatóan gyors és jelentős exportnövekedés. A KSH Baranya megyei Igazgatóságának jelentése 1980 első negyedéről. = DN, máj.18:1,3.
1365. HÁRSFAI István: Beszélgetések Baranya építészetéről. 5. Minél kevesebb élömunkával. = DN, máj.18:5.
Harka Jánossal.
1366. LOMBOSI Jenő: Baranya bőrfeldolgozó ipara megél a világpiacon. Az élet alapja a mozgás – a külkereskedelemé különösen az. Beszélgetés Molnár Józseffel, a TANNINPEX vezérigazgatójával. = DN, máj.18:4.
1367. KOZMA Ferenc-MIKLÓSVÁRI Zoltán-MITZKI Ervin: Őrizzük a békét, erősítsük a szocializmust! Megyei választási nagygyűlés Pécssett. Aczél György mondott előadói beszédet. = DN, máj.20:1-2.
1980. máj. 19-én.
1368. Aus dem Sagenschatz der Baranya. Der Steinsäulen auf dem Jakobsberg. = Neue Zeitung, máj.24:4.
Vargha Károly gyűjtéséből.
1369. HÁRSFAI István: Beszélgetések Baranya építészetéről. 6. Gyors megvalósulás – több lehetőség az igényességre. = DN, máj.25:5.
Balaskó Istvánnal és Vökó Jánossal.
1370. [KRISZTIÁN Béla] K. B. A komlói monográfia. = DN, máj.25:7.
1371. HUNYADI Judit: Martyn Ferenc grafikái és festményei. Pécs, Janus Pannonius Múzeum. = Új Tükör, máj.25:3-4.
1372. VARGHA Dezső: Zenei értékek a levéltárban. Iratok, kották, visszaemlékezések segítségével folyik a múlt föltárása. = DN, máj.25:7.
1373. KAMARÁS Károly: A foglalkoztatottság és a szakképzés kérdései Baranya megyében. = DN, máj.28:6.
1374. MURÁNYI László: Tévútra jutott fiatalok. Összeütközés a törvénnyel. = DN, máj.28:3.
Baranya megye gyermek- és fiatalkorú bűnözéséről.
1375. [DÜCSŐ Csilla] D. Cs.: Orfűi helyzetkép. = DN, máj.30:5.
Az orfűi kirándulóközpont építéséről.

1376. GULYÁS József: Kesztyűgyártás világszínvonalon. = Bőr- és Cipőtechnika, 80.6:78-79.
A Pécsi Kesztyűgyár helye a világpiacon.
1377. [KÁSZON József] K. J.: Vendégvárás Göröcsönyben. = Kereskedelem Technika, 80.6:41.
1378. KALMÁR Tibor: Ahonnan a Dél-Dunántúl ruházódik. Dunántúli útinapló. = Kirakat, 80.6:2-5., illusztr.
Pécs kereskedelmi ellátottságáról.
1379. Új vásárcsarnokok. = Kirakat, 80.6:4-5., illusztr.
Pécs.
1380. BÉNYI László-GÖRÖG Péter: Allategészségügyi tapasztalatok a húsmarhatartással kapcsolatban Baranya megyében, különös tekintettel a borjúelhullásra. = Magyar Állatorvos, 80.6:380-382.
1381. HANYECZ Lajos-KOVÁCS István: A munkaerőgazdálkodás helyzete, fejlesztésének lehetőségei Baranya megye mezőgazdasági termelőszövetkezeteiben. = Munkaügyi Szemle, 80.6:18-23.
1382. SZÜCS István: A szövetkezeti demokrácia érvényesülése a mohácsi járás mgtsz-eiben. = Népi Ellenőrzés, 80.6:21-22.
1383. BERKI László: A cél: vissza a munkához. = Szociálpolitika, 80.6:26-27., illusztr.
Egészségügyi rehabilitáció Baranya megyében.
1384. KALMÁR Tibor: Baranyában barangolva. = Vendéglátás, 80.6:15-17., illusztr.
Vendéglátóipar Baranya megyében.
- - -
1385. FÖLDESSY Dénes: A tanács jól mérte fel az igényeket. Gazdagodik Pécs kereskedelmi és vendéglátó hálózata. = DN, jún.1:5.
1386. [CSUTI János] Cs. J.: A bosnyákok Szigetváron. = DN, jún.2:6.
Kapronczai József könyvéről.
1387. TISZAI, László: Zwischen Donau und Drau. Streifzug durch die Baranya. = Budapesti Rundschau, jan.2:7.
1388. Museum in der Provinz. 2. Janus Pannonius Museum in Pécs. = Budapesti Rundschau, jún.2:12.
1389. TÓBIÁS, Áron: Wir stellen vor die Zeitschrift Jelenkor. = Budapesti Rundschau, jún.2:10.
1390. KÁDÁR: 150 éve ismerik. Kénes vizű Harkány. = Népújság (Eger), jún.3:5.
1391. 2500 ember egy orvosra. Ötvenhét orvosi körzet Pécssett. = DN, jún.4:2.
1392. [HÁRSFAI István] H. I.: Tó, Pécsből néhány percre. Malomvölgy - kirándulóközpont. = DN, jún.4:1.
1393. HAVASI János: Közigazgatás, közművelődés. 1. Ahogyan a tanácsi vezetők látják... = DN, jún.5:6.
Szalánta, Mágocs, Somogyapáti.
1394. HEGEDŰS Magdolna: Eredményes zeneoktatás Szigetváron. Mostoha falak között. = DN, jún.5:6.
1395. [CSUTI János] Cs. J.: Elkészültek az első termékek. Termel a MEZŐGÉP drávaszabolcsi üzeme. = DN, jún.6:6.
1396. GYÖNGYÖSI László: Számítástechnika Baranya megyében. A megyei helyzetkép. = DN, jún.7:6.
1397. LOMBOSI Jenő: Hogyan lehet talpon maradni... 1. Célravezető elképzelések, hasznot hajtó tettek a Zsolnay-gyárban. = DN, jún.8:3.
1398. HÁRSFAI István: Beszélgetés Baranya építészetéről. 7. Társadalmi összefogás eredményezhet csak színvonalas építészetet. = DN, jún.8:4.
1399. RAJ CZI Péter: A pécsi reáliskola. Adatok a pécsi középiskolák történetéhez. 1. = DN, jún.8:7.

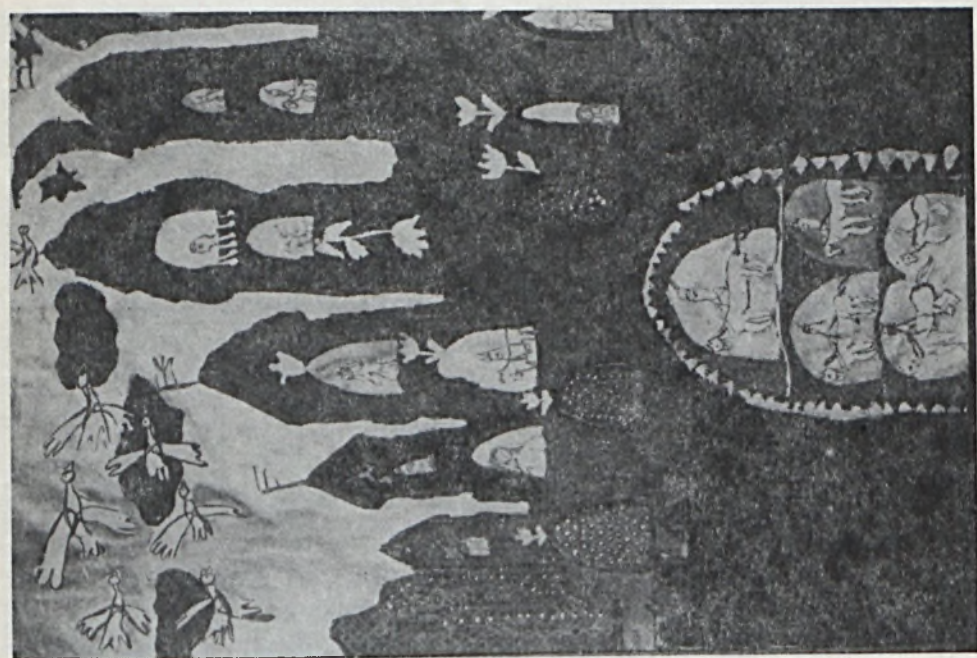
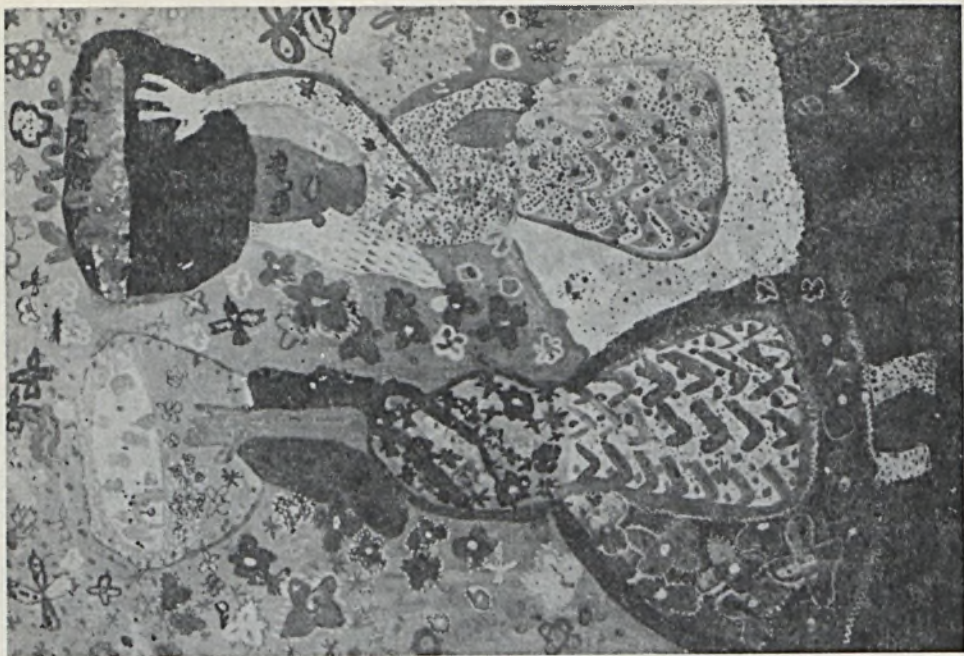
1400. GÁBRIEL András: Tolnában vagy Baranyában van-e Hegyhát? = DN, jún.8:7.
1401. ERDŐDI Gyula: Somberek kézműipara a múltban. A község kisipara néhány összeírás alapján. = DN, jún.8:7.
1402. HÁRSFAI István: Választástól választásig. = DN, jún.8:9.
Baranya megye 1975–1980 közötti fejlődése.
1403. Gyarapszik Pécs kereskedelmi és vendéglátó hálózata. = Népszabadság, jún.10:9.
1404. HAVASI János: Közigazgatás, közművelődés. 2. És hogyan látja a népművelő? = DN, jún.12:6.
Szabadszentkirály.
1405. Dr. Boros István 1891–1980. = DN, jún.13:2.
Baranya megye első kommunista főispánja.
1406. HORVÁTH István: Országjárás. Baranya. 1. = Békés megyei Népjúság. jún. 13.
Pécsről.
1407. BAY Endre: Pécsi diáklapok. A Glosszátor. = DN, jún.14:6.
1408. TAMÁS Ervin: Ezt látni kell! Az orfúi vízimalom. = Népszabadság, jún.8:14.
1409. MIKLOSVÁRI Zoltán: Hogyan lehet talpon maradni? 2. Gyors, rugalmas alkalmazkodás a megváltozott feltételekhez. = DN, jún.15:4.
Pécsi Kesztyűgyár.
1410. MURÁNYI László: Víz- és csatornahálózat 830 millióért. Baranya és a DÉLVIÉP. = DN, jún.15:5.
Dél-dunántúli Vízügyi és Közműépítő Vállalat.
1411. RAB Ferenc: Dinnyeberki. = DN, jún.15:7.
1412. PUSZTAI József: Pécsről indult el. Emlékezés Mattyasovszky-Zsolnay Lászlóra. = DN, jún.15:12.
1413. TÜSKÉS Tibor: Nagyváros születik. Utóhangok a „Magyarország felfedezése” sorozathoz. = Új Tükör, jún.15:6–8.
Pécs.
1414. [KURUCZ Gyula] K. Gy.: Tanácsok alakuló ülése. Szigetvár. = DN, jún.17:2.
1980. jún. 16-án.
1415. Folytatódik Máza-dél kutatása. Dél-dunántúli kutatási ankét Pécssett. = MB, jún.17:2.
Földtani kutatási ankét, 1980. jún. 12–13.
1416. [VÍZHÁNYÓ Imre] V. I.: Erőfeszítések Komló környezetvédelméért. A bányaváros szépitése közös feladat. = MB, jún.17:1.
1417. CSUTI János: Példamutató környezetvédelem. Üzemel a központi iparhulladéktároló. = DN, jún.19:3.
Bosta és Garé között.
1418. [HÁRSFAI István] H. I.: Alakuló tanácsülés Pécssett. = DN, jún.20:2.
1980. jún. 19.
1419. [KURUCZ Gyula] K. Gy.: Alakuló tanácsülés Komlón. = DN, jún.20:2.
1980. jún. 19.
1420. HORVÁTH István: Országjárás. Baranya. 2. = Békés Megyei Népjúság, jún. 20.
Orfű.
1421. [KAPUVÁRI] KAPU László: Vom Kindergarten bis zum Erwachsenenalter. Mittersprachunterricht in Mohátsch. = Neue Zeitung, jún.21:3.
1422. „Tisztaszoba” a lakótelepen. Változó életforma a szociológia tükrében. = Petőfi Népe, jún. 23.
Pécssett.
1423. [GRÜNWARD Géza] G. G.–[GÁL Miklós] G. M.: Mit mutatnak a számok? Harmincnyolc mérkőzés adatai. = MB, jún.24:8.
A Komlói Bányász NB II-es labdarúgócsapatáról.

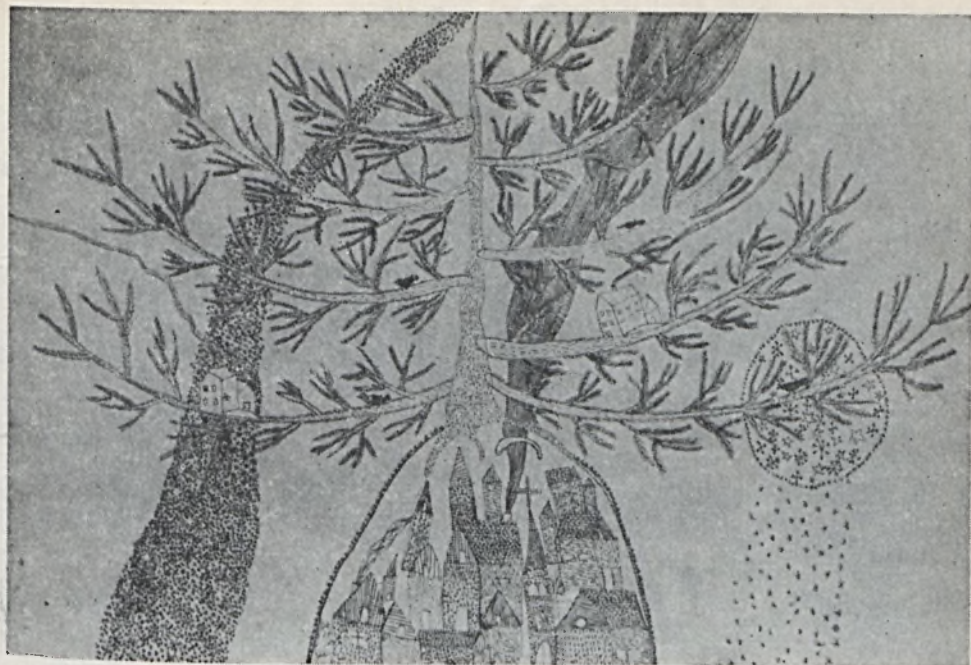
1424. PUSZTAI József: Pécs első kommunista főispánja. = Mecseki Bányász, jún.24:5.
Dr. Boros István (1891-1980).
1425. Értékes dokumentum. Közreadták 1920-ban. = Napló (Veszprém), jún.25:4.
„A szocialista ifjűmunkások baranyai szövetségének első kongresszusán hozott határozatok és irányelvek.”
1426. GÁLLOS Orsolya: Új szemlélet egy új iskolában. A kapu nincs bezárva. = DN, jún.26:6.
Pécsváradi Foglalkoztató Iskola és Nevelőotthon.
1427. [RÓNASZÉKI Ferencné] Rné: Javul a húsipar alapanyagháttere. Több sertés háztájiból.
= DN, jún.26:3.
Baranya megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat.
1428. HORVÁTH István: Országjárás. Baranya. 3. = Békés Megyei Népújság, jún. 27.
Ormánság.

TARTALOM

Dr. Kamarás Károly: A gazdasági fejlődés és a képzés egyes kérdései - - -	3
Török László: Műszaki-technikai előrehaladásunk személyi feltételei - - -	8
Krisztián Béla: Változó körülmények - dinamikus modellek az oktatás-tervezésben - - - - -	11
B. Temesy Tünde: A gimnáziumi pályaorientációról - - - - -	16
Dr. Harsányi István: A tehetségfeltáró és gondozó munka - - - - -	22
Pirisi Jánosné: Még egyszer a világnézeti nevelésről - - - - -	28
• Dr. Havasi János: Vélemények az általános műveltségről - - - - -	39
• Dr. Erdősi Ferencné-dr. Fischer Ernő: A beiskolázás elmúlt 5 évi tapasztalatai - - - - -	45
G. Sándor Mária: Pécs várostörténeti kutatások tudományos előkészítése és eddigi eredményei - - - - -	50
Dr. Hanák Péter: Életmódkutatás és társadalomtörténet - - - - -	56
• Vargha Dezső: Szellemi szükségmunkások Pécssett 1929-1941. - - - - -	65
• Erdődi Gyula: A szakmai képzés hatása a kisipari népesség mobilizációjára a XIX. században Pécssett - - - - -	70
Vonyó József: A Nemzeti Egység Pártja Baranya megyei vezetőinek politikai mentalitásáról (1932-1936.) - - - - -	76
Dr. Kiss Géza: Az életmód megváltozásának történelmi alapjai a Vajszlói Alapítványi Uradalomban (1767-1848) - - - - -	82
Surján Miklós-Szakács Sándor: Baranya megyéről (Bibliográfia és repertórium) - - - - -	88

18,— Ft

